

K U B B E A L T I .
AKADEMİ
MECMUASI

ISSN 1301-157X

TEMMUZ 2005

YIL:34 SAYI:3

SÂMİHA AYVERDİ . ALİ YARDIM

HİCRAN GÖZE . ALİ MURAT DARYAL

VİCDAN ÖZDİNGİŞ . BİLÂL KEMİKLİ

B.SITKI ERDOĞAN . AYHAN İNAL

FIRAT KIZILTUĞ . MEHMET TURAN YARAR

ÖZCAN ERGİYDİREN . SEVAL YARDIM

ZEYNEP ULUANT . KÂMİL UĞURLU

KEMAL Y. AREN

KUBBEALTI
AKADEMİ
MECMUASI

YIL: 34 TEMMUZ 2005 SAYI: 3

KUBBEALTI AKADEMİ MECMUASI

Üç ayda bir çıkar

Yaygın süreli

*

Kubbealtı İktisâdî İşletmesi Adına Sâhibi

Sinan Uluant

*

Yazı İşleri Müdürü

Mehmet Nuri Yardım

*

Yayın Danışmanları

Prof. Dr. Mustafa Fayda, Prof. Dr. Mustafa Tahralı, Prof. Dr. Sema Uğurcan,

Prof. Dr. Kâzım Yetiş, Dr. İ. Aydın Yüksel.

*

Haberleşme Adresi

Peykhâne Sokağı No. 3 34126 Çemberlitaş / İstanbul

Tel: (0212) 516 23 56 - 518 92 09 Faks: (0212) 638 02 72

*

kubbealti@superonline.com

www.kubbealti.org.tr

*

Postaçekli No. 337056

*

Abone Bedeli

Yurtiçi: 30.000.000.-TL. Kurumlar: 30.000.000.-TL. Yurtdışı: 30 USD - 25 EURO

*

Temsilcilerimiz

Bulak Kitabevi, Bayındır Sokağı, Aksoy Çarşısı No. 27/5 Kızılay-Ankara

Akademi Kitabevi Utku Mahallesi, Dr. Sadık Ahmet Cad. No.130/A Manisa

*

Baskı

Özal Matbaası

Davutpaşa Cad. 81/39 Topkapı-İstanbul Tel: 0212 565 25 99

*

Mecmumamızdaki yazılar kaynak gösterilerek iktibas edilebilir.

İçindekiler

Değerli Kubbealtı Dostları	KUBBEALTI	5
Biliyor muyuz?	SÂMIHA AYVERDİ	7
Yazarın Sorumluluğu	PROF.DR. ALİ MURAT DARYAL	10
Nihad Sâmi Banarlı'nın Hocalığı	PROF.DR. ALİ YARDIM	13
Sâmiha Ayverdi'nin 100. Doğum Yıldönümü Münâsebetiyle	HİCRAN GÖZE	23
İlk Işıklar	AYHAN İNAL	30
Bir Üsküdar Beyefendisi: Şeyhülislâm Ârif Hikmet	DOÇ.DR. BİLÂL KEMİKLİ	31
Sabır Sarmaşıkları	BEKİR SITKI ERDOĞAN	40
Tifti	YARD.DOÇ.DR. VİCDAN ÖZDİNGİŞ	41
Saz ve Söz İle Rumeli	FIRAT KIZILTUĞ	47
Dörtlükler	MEHMET TURAN YARAR	58
Boğaziçi'nde Mevlevî Âyini	ÖZCAN ERGİYDİREN	59
Sâmiha Ayverdi'de Tasavvufî Mefhumların Kullanılışı Üzerine....	E. SEVAL YARDIM	64
Kemal Eraslan Hoca İle Hasbihâl	ZEYNEP ULUANT	73
Mîr Ali ile Gül Hanım	KÂMİL UĞURLU	81
Okuduklarım-Gördüklerim-Duydukларım	KEMÂL Y. AREN	92

Kubbealtı Akademi Mecmuası,

4.10.1976 yılında Milli Eğitim Bakanlığı tarafından alınan karar mûcibince
8.11.1976 tarihli Tebliğler Dergisi'nde, 660-10290 sayı ve 11664 genelge
numarasıyla tavsiye edilmiştir.

Değerli Kubbealtı Dostları,

Kubbealtı Akademi Mecmuası “Sâmiha Ayverdi Hâtıra Sayısı“ okuyucudan büyük bir alâka gördü. Sene boyunca mecmuamızda Ayverdi ile ilgili yazılar yayımlanmaya devam edecektir. Bu sayımızda Sâmiha Ayverdi’nin "Biliyor muyuz?" başlıklı makâlesi ilk defa yer alıyor. Ayrıca Sâmiha Ayverdi’ye dâir makâlelere de yer verdik. Hicran Göze ve Seval Yardım, mütefekkirimizin muhtelif cepheleri üzerinde duruyorlar. Prof.Dr. Ali Yardım’ın makâlesinde edebiyat târihçisi Nihad Sâmi Banarlı’nın "hocalık" vasfı anlatılıyor. Zeynep Uluant’ın, bu sayıdaki misâfiri Prof.Dr. Kemal Eraslan. Fırat Kızıltuğ, bu sene Kubbealtı Akademisi Kültür ve San’at Vakfı adına Make-donya’ya ikinci defa mûsiki kursu vermeye gitmişti. Bu sayımızdaki yazısında, oradaki çalışmalarından ve verdiği kurstan bahsediyor. Bilâl Kemikli makâlesinde, Ârif Hikmet Beyi anlatıyor. Özcan Ergiydiren ise bir zamanlar Boğaziçi’nde bir yalıda yapılan ve şâhidi olduğu "Mevlevî Âyini"ni yâd ediyor. Bekir Sıtkı Erdoğan, Mehmet Turan Yarar, Kâmil Ugurlu, Ali Murat Daryal, Ayhan İnal ve Kemal Y. Aren bu sayımızda yer alan diğer şâir ve yazarlarımız.

Kubbealtı Akademisi Kültür ve San’at Vakfı ile İstanbul Fethi Cemiyeti ve Âdil Zulfikarpasıç Vakfı’nın müşterek olarak 27 Mayıs ile 1 Haziran tarihleri arasında Saraybosna’da tertip ettiği "Fâtih ve Bosna Sempozyumu" Türk ve Boşnak aydınlarının ilgisine mazhar oldu. 28 Mayıs cumartesi gününü Âdil Zulfikarpasıç Vakfı-Boşnak Enstitüsü’nün bulunduğu târihî Gâzi Hüsrev Bey Çiftehamamı’nda Bosna Büyükelçimiz Sina Baydur’un da hazır bulunduğu kalabalık bir topluluğun katılımı ile sempozyum başladı. Açılış konuşmaları Dr.İ. Aydın Yüksel ve Doç.Dr. Kâzım Hacımeyliç tarafından Türkçe ve Boşnakça olarak yapıldı. İki gün devam eden oturumlarda Prof. Dr. Enes Pelidija, Doç.Dr.Ömer Turan, Dr.Beheija Zlatar, Dr. Emin Işık, Prof. Dr.İbrahim Krzoviç, Prof.Dr.Muhittin Serin, Prof.Dr. İsmet Buşatliç, Dr.Aydın Yüksel, Dr. Haluk Dursun, Ramiza Smajiç, Prof. (h.c)Uğur Derman, Prof.Dr. Çiçek Derman, Prof.Dr. Lâmiya Hadziosmanoviç Doç.Dr. Kerima Filan tebliğlerini sundular. Mâzereti dolayısıyla sempozyuma katılamayan Prof.Dr. Mehmet İpşirli’nin tebliği ise Dr. Fahrünnisa Bilecik tarafından okundu. Sempozyumun sonunda Engin Atatimur’un hazırladığı “Minyatörlerle Osmanlı Medeniyeti” adlı belgesel yapımcıları tarafından gösterildi. Sempozyumun birinci günü akşamı çeşitli sanat eserlerinden oluşan sergi, Büyükelçimiz sayın Sina Baydur tarafından açıldı.

Programın ikinci günü akşamı târihî Gazi Hüsrev Bey Çiftehamamı’nda

Incesaz Topluluğu solistleri Münip Utandı ve Melihat Gülses İstanbul ve Rumeli türkülerini ve sevilen şarkıları seslendirdiler.

Saraybosna'daki ve civar bölgelerdeki târihî eserlerin gezilmesiyle program son buldu. Saraybosna'ya düzenlenen bu gezi, sempozyum, sergi ve gösterilen filmlerle asırlardır tarihten gelen Türk ve Boşnak halkları arasındaki sosyo-kültürel ilişkiler daha da kuvvetlenmiş oldu.

Kubbealtı Neşriyatı arasında iki mühim eser yayımlandı. Sâmîha Ayverdi'nin yeni baskısı yapılan *Edebi ve Manevî Dünyası İçinde Fâtih* ile Fırat Kızıltuğ'un *Dilbeste* isimli eserler okuyucuya ulaştı. Önümüzdeki aylarda Sâmîha Ayverdi'nin *Türkiyenin Ermeni Meselesi* adlı kitabı İsmet Binark tarafından genişletilmiş şekliyle tekrar yayımlanacaktır.

2004-2005 dönemi kurslarımıza katılanlara 18 Haziran tarihinde kurs bitirme belgesi verildi. Osmanlı Türkçesi 2 Temmuz'da, Hat Sanatı ise 6 Ağustos'ta başlayıp 24 Eylül'e kadar devam edecektir.

Vakfımızın yürütmekte olduğu Elele Projesi çerçevesindeki Biçki-Dikiş ve Mefruşat kursu öğrencilerinin sergisi, 16 Haziran Perşembe günü Sanyer-Pınar Mahallesi Atatürk Çıraklık Eğitim Merkezi'nde açıldı ve açılışa Sanyer Kaymakamı Sayın Gül tarafından Vakfımıza teşekkür plaketi verildi.

Kermes çalışmalarını yürüten hanımlar tarafından 11 Haziran'da Sultanahmet'teki, Otel Arcadia'da bir çay toplantısı düzenlendi.

Kubbealtı'nın çocuklarımız ve gençlerimiz için düzenlediği "Yaz Buluşmaları" bu sene 13-30 Haziran arasında yapıldı. Üç sınıflı programa katılanlar, hem iyi bir eğitim gördüler hem de gönüllüleri eğlendiler.

Basın ve yayın organlarında Kubbealtı ile alakalı neşriyat devam ediyor. Selim İleri'nin TRT2'de hazırlayıp yönettiği "Edebiyat Yarımkuşe" programında Sâmîha Ayverdi ile ilgili bir bölüm hazırlandı. Mehmet Niyazi, Sevinç Çokum, Servet Kabaklı ve Dursun Gürlek de gazetelerdeki köşe yazılarında Sâmîha Ayverdi'nin hayatından, fikirlerinden ve eserlerinden bahsettiler. Web sitemiz yenilendi ve sitemizden internet vasıtasıyla kitap satışları başladı. Vakfımızla ilgili haberleri www.kubbealti.org.tr'den tâkip edebilirsiniz. Yeni sayıda buluşmak üzere hoşçakalın.

KUBBEALTI

Biliyor muyuz?

Sâmiha AYVERDİ

Dünyânın siyâsî harîtası durmadan değışirken, bu ÷lkelerin kendi içlerinde de dâhilî değışmeler olmaz olur mu? İşte İstanbul'un Türkler tarafından fethi ile başlayan yerleşmeler, memleketin çeşitli köşelerinden akan göçler ile şehrin kurulmasında başlıca âmil olmuş bulunuyordu. Karaman'dan sür÷lmüş bir kalabalık olsun, Konya Aksaray'ından toplu olarak getirilmiş kütleler olsun, şehirde bir Karaman ve Aksaray semti meydana getirdikleri halde, şimdi oralarda iskân edilmiş âilelerden belki o devirden arta kalmış bir fert dahi bulmak kâbil değil. Buna rağmen İstanbul'un harîtasında bir Karaman Mahallesi ile gündün genişleyen bir Aksaray semti, geçmiş asırların bergüzârı olarak yaşamıştır ve yaşayacaktır da...

*

Sözü daha uzaklara kadar götürmeye lüzum olmasa gerek. İşte, pâdişahların Topkapı Sarayı'ndan koparak Beşiktaş ve Yıldız taraflarına rağbet etmeleri, devlet ricâlinin de, maiyet mensuplarının da, taht sâhibinin civarlarında yer almalarına sebep olmuş, böylece de Maçka, Teşvikiye ve Nişantaşı gibi semtler meydana gelmiştir. Öyle ki, hepsi de bahçeli olan bu konakların, ihtişamlı binâların bulunduğu semtlerden bugüne yâdigâr kalmış tek binâ bulmak mümkün değildir. Hatta o şâhane binâların yerindeki hastahâne, mektep, apartman gibi kurulmuş yeni binâların içinde de eskilerin evlat ve ahfâdından dahi tek fert bulmak mümkün değildir.

*

Yakın denecek bir zamanda Mısır Prensesi Zeynep Hanım'ın Vezneciler'deki konağı kendisinin ve kocasının ölümleri üzerine Edebiyat Fakültesi olmuş, böylece Ziyâ Gökalpler'in, Köprölü Mehmet Fuatlar'ın kararğâhı olarak, Türk kültür ve maârifine milliyetçilik çığını açmış ve memleketin içtimâî hayatındaki tesirini yarattıktan sonra bir kaza neticesi yanınca yerinde battal, sevimsiz ve gâyesine uygun olmayan bu çirkin binâ, Fen Fakültesi olarak yeniden ayağa kalkmıştır.

Türk irfan hayatının derinliklerinde saklı duran köklerini aramak gayretinde bulunan Köprölü gibi doğuştan ilme ve araştırmaya yatkın bir gencin çalışmaları Türkçe'yi Ahmed Yesevî gibi iman aydınlığı ile yoğrulmuş bir millî ahlak ve iman adamı ile yüzyüze getirmek nasibini yüklenerek, bu mübarek insanı içine göm÷ldüğü suskunluktan çıkarırken öte yanda

da Türkleri sosyolojik dehlizlerin içine sokan Ziyâ Gökâlp, Türk içtimâî hayatına hem aydınlık hem de karanlık getirmiş, böylece îman ve îkânın yardımı olmaksızın millî hassasiyete tek gâye olarak sarılmanın Türk'e yeteceği zannı içinde kalmış ve bunun ona bekâ ve devam getireceğini vehmetmekle Türk'ün ruhunu çölleştirmiştir.

Öyle ki, Ziyâ Gökâlp'in, Turan şiirini yazdığı devirlerin gençliğine vatanın bizde kalmış parçalarını koruyup muhafaza etmek ve gelişen dünyâya ayak uyduracak teknik ve ilmî bir gelişme, bir tekâmül heyecânı aşılacak realist bir ideal vermek yerine hayâlî ve o devrin siyâsetine uymayan tavsiyelerde bulunması, o zamânın siyâsî şartlarına uygun muydu?

Öyle ki devrin bâzı toy ve ihtiraslı siyâset adamlarının, Tûran şiirinin yarattığı hayâlî kendi ihtirasları için bir basamak yaptıkları görülmüştür. Nitekim kıymetli yazar Münevver Ayaşlı da bu mevzûda şöyle demektedir: "Ziyâ Gökâlp'in önderliğini yaptığı aşırı Tûrancılık memleketimize İttihatçılarla berâber sokulmuştur ve bu bir İngiliz ve siyonizm taktiğidir. Zîra dîni bırakıp sözde milliyete, ümmeti bırakıp kavmiyete dönmek, bu istikâmet ve bu sakat rota dışarıda çizilmiştir ve bize benimsetilmiştir.

Uzun müddet Cemâleddîn-i Efgânî ve Muhammed Abduh'u âlim, müceddit ve kurtarıcı olarak kabul etmiş ve peşlerinden gitmiştir. Ancak yeni yeni her ikisinin de İslâm'a karşı bir ihânet içinde İngiliz ajanı oldukları meydana çıkmıştır."

Bununla berâber zamanla Ziyâ Gökâlp'in Türkçülük fikri daha realist bir çizgiye gelerek fiilî Türkçülüğün, Türkiye Türkçülüğünün esas alınmasıyla kâbil olacağı kanâatine varmış, ilmî milliyetçiliğin temelini atmış, o devirde yapılan birçok sosyal reformun öncüsü olmuştur.

Evet, böylece Türk'ün içtimâî hayatında bir Ziyâ Gökâlp gerçeği vardır. Uzun zaman da kalacaktır. Ama müspet, ama menfî... Acaba amme şuûru onun bütün bu çalışmalarını kalburdan geçirirken elinde kalacak bereketle gereği gibi doyup nafakalanacak mıdır?

*

Dârülfünûn'un öteki kürsüsünde söz sâhibi olan Köprülü Mehmed Fuat'ın bir ciddî araştırma netîcesi kütleye getirip tanıttığı sîmâ olan Ahmed Yesevî gerçeği ise Türk için çetrefil bir mesaj olmadığından, ortaya konan aşın içine îman lezzeti katılmış bulunduğundan hazmı kolay ve bünyeye yararlı olmuştur.

Uzak şarkta pişirilip kotarılan bu aştan beslenip kelimetullah aşkı ile de nafakalanmış olarak yerlerinden yurtlarından kopup tâ Anadolu içlerine kadar göçen ve geçtikleri yollarda adlarına alpler, erler, erenler denen bu gönül ve kılıç erbabı kalabalık, geldikleri yerleri bir Türk-Müslüman ülkesi hâline getirmek için çalışırken bu ruh ve beden fâthilerinin alınlarına târihin silinmez damgası vurulmuştur.

*

Ziyâ Gökâlp'in büyük bir sabır ve gayretle uyandırdığı milliyetçilik cereyanı ancak iktidar koltuğuna oturmuş İttihat ve Terakkî erkânına destek olurken, îmandan mahrum bu kupkuru milliyetçilik yapıcı olmaktan ziyâde yıkıcılığa destek bir güç olmuştur. Onun için de Gökâlp'in sofrasında içilen su ve yenilen ekmek kütleye kudret ve kuvvet getirememiştir.

*

Aslında ilmî bir kalıba sokulamayan ilk Türk sosyologu ve filozofu diyebileceğimiz adamın adının Nasreddin Hoca olduğunu söyleyecek olsak, ilim çevreleri dâhil buna gülmeyecek kimse pek az olacaktır. O, yazmamış, söylemiş, günlük hayâtı konuşturmuş böylece de insanoğlunun dimâğına hikmetler nakşeylemiş bir ulu kişidir.

Ne çâre ki, bu halk adamına ilim dünyâsının kapıları kapalı olduğundan bir mizah fıkracısı kabul ettiğimiz Nasreddin Hoca, hayâtın derinliklerindeki gerçeklerle cemiyeti uyandırarak terbiye eden kimselerden biri olduğu halde, biz bunun dahi şuûruna varmış değiliz.

Bir dârülfünûn müderrisi olan Köprülü, yetiştirdiği hikmet ve irfan çömezleri ve onların ruhlarından taşan sermâye yoluyla kütleye aşıladığı bir ulvî gâye ile yediden yetmişe uyandırmış ve böylece ölümsüzlük tahtına oturmuştur.

Yazarın Sorumluluğu

Prof.Dr. Ali Murat DARYAL

"Yazmak düşünce'nin nefes almasıdır"

A.M.D

Yazı en dar çerçevesinden en geniş mânâsına varıncaya kadar yazarına mühim mes'ûliyetler yükler.

Bu sorumluluk ilk merhalede yazarın okuyucusuna karşı saygı duyması şeklinde belirir. Ancak bu saygı, onun kelimeleri seçerken gösterdiği itina ve benimsediği üslup ile sınırlı kalmayacak kadar şumullüdür.

Yazar, saygısı gereği okuyucusuna karşı dürüst davranmak zorundadır. Zamanın moda ideolojilerinin ve güzîde telakkîlerinin tesirinde kalarak veya bir takım menfaat mülâhazalarıyla doğruluğuna inanmadığı yahut doğruluğundan şüphe ettiği fikirleri nihâi doğrularmış gibi okuyucusuna sunmamaya dikkat edecektir.

Kendi çalışmaları bile olsa, fikirlerinin yanlış olduğunu anlaması üzerine bunları itiraf etmekten ve hatâsından geri dönmekten çekinmeyecektir. Okuyucularının zihinlerinde yanlışların yer bulmasına müsaade etmeyecektir.

Böyle davrandığı takdirde okuyucularının gözünden düşeceği ve onların nazarında değer kaybedeceği endişesine kapılmayacaktır. Gerçekten o, doğruyu söylediği ve hatâlarını itiraf ettiği zaman değer kaybedebilir ve okuyucularının gözünden düşebilir. Ancak bunlar onun için mühim olmayacaktır. Zîra doğruyu arayan bir zihin ve hakikate varmak isteyen bir ruh için ölüm dahil hiçbir sıkıntı, keder, üzüntü, çile ve aşağı derekelere düşme korkusu kasıtlı-kasıtsız yanlış yapma ve hakkı gizlemeye çalışmak kadar haysiyet kırıcı ve tahammül edilmez değildir. Bu itibarla o, doğruyu kendi aleyhinde bile olsa söyleyecektir.

Bunlardan başka olarak, yazar "mükâfât" peşinde koşmayacaktır, beğenilmek için uğraşmayacaktır. Mükâfât ümidi ve beğenilmek arzusu onun düşüncelerine engeller koyacak üslûbuna kayıtlar getirecektir. Her türlü iltimastan berî ve yine her çeşit tarafgirlikten uzak bir jürinin en iyi niyetlerle ve en isâbetli kararlarla bile olsun vereceği ödüller yazar için tartışılmaz bir değer, eser için genel-geçer bir "hüküm" sayılmayacaktır. Kuşaktan kuşağa intikal etmesi beklenen bir eser hakkında karar verecek bir jüri gelecek nesilleri temsil etme yetkisini kimden ve nereden almış olacaktır.

Doğrusu odur ki, bu güne kadar verilmiş ödüller "Nobel" dahil o eserlerin gerçek değerini belirleyememiş ve onları kalıcı kılmaya yetmemiştir. Büyük bir kısmı unutulup gitmiştir. Bunun aksine hiçbir ödüle layık görülmemiş birçok eser çok daha geniş kitleler tarafından kabul edilmiş ve

çok daha fazla kalıcı olabilmıştır. Meselenin daha câlib-i dikkat tarafı, kaç yüz yıl önce yazılmış ve bu gün hâlâ pek çok kimse tarafından zevkle okunan "klasik eserler"in hiç biri Nobel almış değildir. O zaman Nobel yoktu ki, alsınlar, şeklindeki itirazlar burada müdafaa edilmek istenen tezi geçersiz kılmaz. Zaten söylenmek istenen aynı şeydir. Bir eserin asırlar sonrasına kalabilmesi için onun hiçbir ödüle desteğe ve yardıma ihtiyacı olmayacağıdır.

Daha başka olarak, yazarın eriştiği haklı şöhret bile onun bundan sonra yazacağı eserlerin yine aynı kabulü göreceğinin ve kalıcılığının teminatı olmayacaktır. Bir eserin beğenilmesi diğer eserlerinin beğenilmesini gerekli kılmayacaktır. Bizler bu gün yaşanan olgulardan şunu öğreniyoruz ki, tarih-boyunca gelmiş büyük yazarların eserlerinin ancak belirli bir kısmı zaman engelini aşıp günümüze kadar gelebilmiştir. Diğerleri ya zaman engelini aşamamışlar ya da aşağı seviyelerde kalmışlardır. Yazarlarının şöhreti bu eserlere bizzat içlerinde taşımadıkları gücü onlara verememiştir. Değişmez gerçek şudur ki, bir eser yazılıp bitirildikten sonra artık o, yazarından bağımsız olarak "hükmî şahsiyet" kazanmıştır. Bu itibarla o, yazarının ismiyle değil kendi ismiyle anılmak isteyecektir. Kendisi olmak isteyecektir. Yazarının şöhretinden istifade etmek yerine, o kendisi yazarını meşhur edecektir.

Bu değerlendirmelerden sonra konu yine mecrâsında kendini ifâde etmek isteyecektir. Buna göre bir yazar hiç kimseyi ve nesneyi bir haddin ötesinde sevmeyecek, hislerini serbest bırakıp belirli bir ölçünün dışında onlara bağlanmayacaktır. VeleVKi bu kimse ve nesne kendisi ve menfaatleri olsun. Çünkü gayet muhtemeldir ki, günlerden bir gün o, bu kimseler veya nesneler için haktan ayrılabilir, hakikati reddedebilir.

Bu hükmün diğer bir yorumu olarak yazar, yazılarını okuyucularının istekleri istikâmetinde değil, ihtiyaçları istikâmetinde yazacaktır. Bunun ötesinde hiçbir şey onu ilgilendirmeyecektir.

Bu hükmün daha geniş ifâdesi şudur ki, yazar yazılarını önce mensubu bulunduğu millet yâni kendi insanları için yazacaktır. O, her şeyden önce kendi insanları için vardır ve kendi insanlarına borçludur. Onun için gâye, onları zihnen yükseltmek, mânen yüceltmektir. O, kendi insanlarına hizmet ettikten ve kendi ülkesinde tanındıktan sonra ancak başka ülkelerde tanınacaktır. Her hal-ü kârda o, sâhip olduğu seviye gereği bilir veya bilmesi beklenir ki, dünyâda hiçbir yazar, kendi ülkesinde tanınmadan yabancı ülkelerde tanınmamıştır. Günümüzde zaman zaman bunun aksi

oluyor ise bu oluşum bu hükmün yanlış olduğundan değildir. Meselenin temelinde ideolojik çıkarların siyâsî emellerin, ekonomik hesapların, yekûn olarak sömürgeci plânların bulunmasındandır. Daha başka bir şey değil.

Bir diğer önemli husus şudur ki, yazar okuyucularına saygısı gereği yazılarında geliştirdiği düşünceleriyle onlardan çok daha üstün seviyelerde bulunmak mecburiyetindedir. Okuyucu yazara konularını teklif etmiş değildir. Yazar bunları kendisi seçmiştir. Konularını bizzat kendisi seçmiş olması yazara, bu mükellefiyeti tabîi olarak vermiştir.

Şayet yazar bu sorumluluğu taşımaz, okuyucularından çok daha üstün mevkilerde bulunmak istemez ve kendini buna göre hazırlamazsa bu takdirde önce okuyucuların zamânını kötüye kullanmış ve daha önemlisi onları "Fikrî tembellik"e itmiş olacaktır.

Bütün bunları yerine getirirken yazar, yine devamlı bir sorumluluk içinde olacaktır. Bu sorumluluk gereği gelişmiş düşünce yapısıyla ve sağlam ifâde tarzıyla câzibe merkezi oluşturarak okuyucularının kendisinin silik birer kopyası olmalarına müsaade etmeyecektir. Bilhassa ifâde tarzıyla kendinden bahsederek ve kendini methederek, okuyucular üzerinde baskı oluşturmamaya dikkat edecektir. Sâdece o, değişik yaşlarda ve değişik kültür birikimine sâhip okuyucularının kendilerini geliştirmelerine, düşüncelerinde bağımsızlık kazanmalarına ve "fikrî şahsiyet"lerini bulmalarına yardımcı olacaktır.

Bu sorumluluğun bir devâmı ve tamamlayıcısı olarak yazar, bir dili yazarların ve düşünürlerin geliştireceğini bildiği için, ana dilini kullanırken onun yapısını bozmadan, mûsikîsine hâlel getirmeden, kelimelere yeni mânâlar yükleyecek, icap ettikçe yeni kelimeler üretecek ve yeni üslûplar geliştirecektir. Bir dilin "şâh eserler"iyle var olup değer bulacağı itibârıyla bu kabil eserler vermeye çalışacaktır.

Hâsılı bütün bu ilkelere riayet ettiği takdirde yazar -gâyet tabîi bundan düşünür kastediliyor- milletine, târihine ve ecdâdına karşı her insan için mevzu bahis ödenmez borcu, hiç olmazsa bir kısmıyla ödemiş olacaktır. Belki hayatta, belki öldükten sonra ve belki de asırlar sonra anlaşılabilecek minnet, şükran ve rahmetle anılacaktır. Bir düşünürün bundan başka ne beklentisi olacaktır ki...

Nihad Sâmi Banarlı'nın Hocalığı*

Prof. Dr. Ali YARDIM

Vefâtının 30. yılında bir ilim ve fikir adamını hatırlama ve hatırlatma kadirşinaslığı gösteren *Manisa Türk Kadınları Kültür Derneği*'ne şükranlarımı sunuyorum. **Nihad Sâmi Banarlı Hoca**, her ne kadar unutulmayacak kadar millî hâfızada iz bırakmış bir âbide şahsiyet ise de, nisyân ile mâlûl olan insan hâfızası, nice âbideleri harâbe-ye çevirme ve nice değerleri de çöpe atma gâffetini göstermekten kurtulamamıştır. Bu anma toplantıları, unutkanlık illetine karşı alınmış bir tür koruyucu hekimlik rolünü oynarlar.

Bizim klâsik eğitim-öğretim sistemimizde, üç tür ilim adamı vardır. Bugün de durum pek farklı değildir. Bunlar: **1- Müellif-i gayr-ı müderris:** Ders okutmayıp, sâdece kitap yazarlar. Bunlara, hoca olmayan yazarlar denir. Özellikle bir kısım târihçiler, edebiyatçılar ve diğer sosyal bilimciler bu grubu oluştururlar. **2- Müderris-i gayr-ı müellif:** Sâdece ders okutup da kitap yazmayanlar. Yâni yazar olmayan hocalar. Akademik mecbûriyet sonucu yazılan makâle ve kitaplar bir tarafa bırakılırsa, üniversite hocalarının büyük çoğunluğu bu grubun örnekleridirler. **3- Müderris-müellif:** Hem ders okutan, hem de derste okutulabilecek kitapları yazan ilim adamları. Bunlara da yazar hocalar denmektedir. İşte, **Nihad Sâmi Hoca**, bu üçüncü gruptandı: O, hem ders okutan hoca, hem de kitap yazan müellif idi. Bu guruba dâhil ilim adamı sayısı, çok azdır. Burada ben, **Nihad Sâmi Bey**'in, yazarlığından değil, sâdece hocalığından söz edeceğim. Bunu yaparken de, literatüre dayalı bilgiler aktarmayacak; bir talebesi olarak, *İstanbul Yüksek İslâm Enstitüsü*'ndeki hocalığından bahsedeceğim. Vereceğim bilgiler, tamâmen göz ve kulak hâfızamın sakladıkları ile, sınıfta tuttuğum ders notlarına dayanmaktadır. Buna, birinci elden otantik bilgiler diyebilirsiniz.

Banarlı Hoca ile ilgili olarak yazılanlar, daha çok onun, *Yüksek Öğretmen Okulu* ile *Eğitim Enstitüsü*'ndeki hocalığını ön plâna çıkarmaktadır. En son okuduğum **Altan Deliorman Bey**'in "*İşıklı Hayatlar*" adlı değerli eserindeki "*Kelimelerin Serdarı*" başlıklı **Nihad Sâmi** portresi de bunun istisnâsı değildir. Nitekim, **Sayın Deliorman**'ın adı geçen araştırmasında, **Hoca**'nın bu yönü, araya sıkıştırılmış iki ayrı cümle ile geçirilmiştir:

* *Manisa Türk Kadınları Kültür Derneği*'nce 12 Aralık 2004 târihinde *Manisa*'da düzenlenen paneldeki konuşmanın metin özetidir.

"Ertesi yıl (1959), Yüksek İslâm Enstitüsü'nde de İslâmî Türk Edebiyatı dersleri vermeye başladı" (s. 57-58); "Öğretmeni olduğu Yüksek İslâm Enstitüsü'nün dergisinde de makâleleri çıkıyordu" (s. 60). Bu sebeple, benim söyleyeceklerimin, söylenenleri tamamlayıcı ve açıklayıcı olması bakımından, ayrı bir yeri vardır.

Nihad Sâmi Bey, 1959 ilâ 1964 yılları arasında geçen altı altın yılını (52-57 yaşları arası), İstanbul Yüksek İslâm Enstitüsü'nde "*İslâmî Türk Edebiyatı*" dersini okutmaya hasretmiş; ve bu süre içerisinde, "*İstanbul Yüksek İslâm Enstitüsü Dergisi*" adı altında iki sayı dergi çıkarmıştır. Derginin, aynı zamanda yayın komisyonu başkanı olan Nihad Sâmi Banarlı, önsözlerini de yazdığı dergilerin I. sayısını 1963'de; II. sayısını da 1964 yılında yayınlamıştır. Bu târih, bizim 2. ve 3. sınıf talebeliğimiz yıllarına rastlamaktadır. Onun, bizdeki hocalığı bir başka idi. Bir hocanın gerçek çapını anlayabilmek için, ona farklı pazarlar bulmak, yâni bir kaç ayrı mektebde hocalık yaptırmak gerekmektedir. Hocanın dîne bakışı, dinî tefekkür derinliği, Allah-Kur'ân-Muhammed derkenki vecdli hâli, tasavvuftaki vüs'ati, talebelerine çizdiği geniş ufuk ve derin gâye, müfredât hocalığının çok ötesinde bir tavır sergiliyordu. Biz, bizi bizden iyi tanıyan, her yönüyle bizim aşınamız olan mânevî zenginliklerle donanmış bir hoca ile karşı karşıya bulunduğumuzun idrâki ve huzûru içinde idik.

*

Efendim, "*Nihad Sâmi Banarlı'nın Hocalığı*" başlığı altında söyleyeceklerime geçmeden önce, "*hocalık*" kavramı üzerinde kısaca durmak istiyorum: **Hoca** kelimesi Farsça kökenli olup, birinci karşılığı "*efendi*", ikinci karşılığı da, "*müderris, üstâd, muallim (öğretmen)*"dir. **Efendi** kelimesi de, *Rumca*'dan dilimize giren bir kelimedir. Onun da birinci mânâsı, "*sâhib ve mâlik, yâni buyruğu yürüyen, sözü geçen*" demektir; ikinci karşılığı da, "*hoca*"dır. Tabîî, her iki kelimenin, dilimizde kazandığı başka nüansları da vardır. Aynı anlama gelen bu iki kelime, dilimizde öylesine benimsenmiş ki, fethedip kendimize öz vatan kıldığımız *Anadolu* coğrafyası gibi, o da, öz Türkçe kelimelerimiz arasına girmiştir. Hattâ hızımızı alamamışız, "*Hoca efendi*" diyerek ikisini birden tek unvan gibi de kullanmışız. Kelimenin, bugün dilimizde iki yaygın kullanımı vardır: İlkokul dışındaki eğitim-öğretim kademelerinde ders veren kimselere "*hoca*" dendiği gibi; imam, vâiz, müftü gibi din görevlilerine de, "*hoca*" denmektedir. **Ba-**

narlı Hoca ise, birinci grup hocalardandır.

*

Sınıf hocalığı zor bir meslektir. Hocanın, sınıfta herkese kendini beğendirmesi ve, derste kalıcı bir bilgi ve görgü alış verişinin gerçekleştirilmesi son derece güçtür. Klâsik medrese sisteminde talebe, hocasını kendi seçerdi. Bu sebeple de talebe, hocasına karşı mutlak bir saygı ve şeksiz şüphesiz bir güven duygusu içinde olurdu. Hâlbuki modern okul sisteminde durum böyle değildir. Yeni sisteme göre, öğrenci sınıfa giriyor; biraz sonra karşısında hiç tanımadığı bir hoca görüyor. İkinci, üçüncü ders yine aynı manzara ile karşılaşılıyor. Böylece, bir hafta içerisinde, talebenin karşısına 10-15 hoca çıkıyor. Öğrenci, bunların hiçbirisini, önceden ya tanımıyor, ya da üst sınıftakilerin anlattıklarına göre biliyor. Bu hocaların, kimisi kılıksız olup öğretmen tipinde değil; kimisi değer ölçüleri oturmadığı için tutarsız; kimisi olgunlaşmamış olduğu için ham; kimisi içinde büyüdüğümüz toplumun değer ölçülerine yabancı; kimisi de son şeklini almamış resim tablosu gibi, rötuş isteyen bir kararsızlık içinde; ve bu "**kimi-si**"leri alabildiğine çoğaltmak mümkün.

Bütün bu durumlar karşısında öğrenci ne yapsın! Onların da becerikli olanları, kimi hocalara acımasızca ad takar, kimisinin zaafalarını alaya alır, kimisinin dersinde huysuzluk eder, kimisiyle kedinin fare ile oynadığı gibi oynar; çok daha ileri giderse el kaldırır. Bütün bunlar, birer öğrenci terbiyesizliği değil, tamâmen hoca kifâyetsizliğinin tezâhürleridir. Biz de, talebelik ve hocalık hayatımızda, öyle hocaları ve böyle talebeleri çok görmüşüzdür.

İşte, bütün bunlar arasında, bir de "**rehber**" olma özelliği taşıyan hocalar vardır. Bunlar, talebede "**iz bırakan**", unutulmayan ve rehberlikleri bir ömür boyu devam eden hocalardır. Bu evsافتaki hocaların sayısı, mevcut hoca kadrosuna göre, son derece mahduttur. Sayısı son derece sınırlı olan bu "**hoca gibi hoca**"lar, işin başında değil, sonunda belli olmakta; buna da hocanın kendisi değil, talebe karar vermektedir. Sözü biraz da uzatmamın sebebi, böylesine geniş bir hoca yelpâzesi içinden ayıklama ve seçme ameliyesinin uzamasından dolayıdır. Evet, **Nihad Sâmi Banarlı Hoca**, bizim "**hoca gibi hoca**"larımızdandı. Rehber olma özelliği taşıyan ve iz bırakan hocalarımızdandı. O; kılık kıyâfeti ile, sınıfa girişi ile, kürsüdeki edâsı ile, ders anlatışı ile, telâffuzu ile, talebe zıplılığı karşısındaki vakarı

ile, yazıda iç disiplin kadar dış disipline karşı gösterdiği titizliğiyle de "**model**" teşkil ediyordu. Aynı zamanda o, kalemi olan ve yaygın bir okuyucusu bulunan ender hocalarımızdandı. Kısa vâdede söz, uzun vâdede ise yazı, daha güçlü bir iz bırakır. **Banarlı Hocamız**'da, her iki özellik de vardı.

Hocalığın karşı ayağı, talebeliktir. Talebe yoksa hoca yoktur, hoca yoksa talebe yoktur. Bir ilim adamı, boyu kadar kitap yazsa da, "**hoca**" olamaz; bir kimse de, kendi boyundan daha hacimli kitap okusa "**talebe**" olamaz. Hoca-talebe arasındaki karşılıklı alış veriş çok önemlidir. Bir talebe için, hoca gibi bir hocadan ders almak ne kadar büyük bir nîmet ise; bir hoca için de, münbit bir tarlaya tohum ekip bire on alan çiftçi gibi, verdiğini alan ve aldığını verebilen bir talebeye hocalık yapmak da, o ölçüde bir mutluluktur.

Eğitim-öğretimde kerâmet, sâdece hocadan kaynaklanmamaktadır. Kerâmet iki taraflıdır. Diğer peygamberlerin adları dışında doğru dürüst bir bilğimiz yok da; **Peygamber Efendimiz**'in her yönünü inceden inceye biliyorsak, bunu, o peygamberlerin talebelerinde (*ehl, havârî, sahâbe*) aramak lâzımdır... Mîlâdî 11. asırda **İmam-ı Âzam**'ın biyografisini yazan **Saymerî** (ö: 436/1044), hoca-talebe ilişkisinin önemine işâret ederek: "**Eğer Ebû Yûsuf olmasaydı, Ebû Hanîfe'nin adı anılmazdı!**" der. Ebû Yûsuf, hocası **İmam-ı Âzam Ebû Hanîfe**'nin bir numaralı talebesidir. O, *Abbâsîler* döneminde uzun süre başkadılık yapmış ve hocasının fikirlerini sistemleştirmiş; bir bakıma, *Hanefî Mezhebi*'ne resmiyet kazandırmıştır... *İstanbul*'un fethi müyesser olunca, **Akşemseddin**: "**Hünkârım, duâmız berekâtıyla fetih müyesser oldu!**" deyince; **Fâtih** hemen bir nükte ile: "**Kılcın hakkını da unutmamak lâzım, Lala!**" şeklinde cevap verir. Bu konu, "**unutulan değerler - yaşatılan değerler**" şeklinde ciddi bir araştırma ile aydınlığa kavuşturulabilir... **Saymerî**'nin cümlesini, **Nihad Sâmi - Yahyâ Kemâl** ikilisine de uygulayabiliriz: "**Nihad Sâmi Banarlı olmasaydı, Yahyâ Kemâl'in adı anılmazdı!**".

Nihad Sâmi Banarlı, bize, 1961-1962 ders yılının ikinci sömestrinde "**İslâmî Türk Edebiyatı**" dersimize girdi. Bu hocalığı, üçüncü sınıfın sonuna kadar iki buçuk yıl devâm etti. 1964-1965 ders yılında biz son sınıfa geçtiğimizde, Hoca, **Yüksek İslâm Enstitüsü**'nden ayrılmıştı. Bir bakıma biz, Hocanın son talebeleri oluyorduk. Hocamız bize derse girdiğinde 55

yaşında imiş. Ben de 23 yaşında imişim. İmiş ve imişim gibi ifâdeleri kullanmamın sebebi, bu durumu, metni yazarken hesapladığımı, önceden hiç düşünmediğimi ifâde etmek içindir. Biz, **Banarlı Hoca'nın** en olgun ve dolgun olduğu döneminin talebeleriyiz.

Her hoca, derste, müfredât dışına çıkmaz veyâ çıkamaz. Her talebe de, bu inceliği kavramaz veyâ kavrayamaz. Hattâ müfredât dışına çıkmayı, "**dersi kaynatma**" şeklinde telâkkî eden çok talebe vardır. Hâlbuki talebeyi esas besleyen ve onda kalıcı değer yargısı oluşturan unsurlar, bu giriş çıkışlardır. Bu panel (toplantı) vesîlesiyle, **Banarlı Hoca'nın**, bizde iz bırakan birkaç yönüne işaret etmek istiyorum:

1- **Nihad Sâmi Bey** Hocamız, bir "**vakar âbidesi**" idi. Onun her hareketi oturaklı olup; hafiflik sayılabilecek bir davranışı hiç görülmemiştir: Sınıfa girişi, kürsüye kadar yürüyüşü, kürsüye çıkışı, talebeye hitâb edişi, telâffuzu hep mevzûn idi. Kendi aramızda, hocanın sınıfa girerkenki adımlarının âhenginden kinâye olarak: "**Nihad Sâmi Hoca, hep fâilâtûn vezninde yürür!**" derdik. Yürümek çok önemlidir; insan karakteri ile sıkı bir bağlantısı vardır. *Kur'an-ı Kerim*'de, **Lokman Aleyhisselâm**'ın ağzından oğluna yaptığı öğütde: "**Yeryüzünde çalım satarak yürüme**"; "...**ölçülü yürü!**" (*Lokman*: 18,19) buyrulmaktadır. Yürüme'nin, "**karakter**"le ilgisi olduğu gibi, disiplinli davranma ve ölçülü düşünme ile de yakından ilgisi vardır. Yürümek, disiplinli hareketin temel eğitimini oluşturur. Bunun içindir ki, askerî eğitimin temeli "**uygun adım**" yürümeğe dayanır.

*

2- Derse hep hazırlıklı gelirdi. Hocamızın, bristol kağıdından düzgün kesilmiş fişleri vardı. Her ders, elinde 1 ilâ 3 arası değişen fiş olurdu. Bu fişlere yazılmış bilgiler, dersin esâsını oluşturur; Hoca, o mihver fikir etrafında konuşurdu. Fişleri, biçimli bir şekilde elinde tutar; onlara ara sıra bir göz atarak konuşmasını sürdürürdü. Bu disiplini, *İstanbul Üniversitesi*'nden gelen hocalarımız dâhil, diğer hiçbir hocamızda göremiyorduk. Kâbiliyetli, uyanık ve disiplinli yetiştirmeyi kafasına koymuş öğrenciler, Hocanın bu tavrından hep etkilenmişlerdir.

Hemen ifâde edeyim ki, **Banarlı Hoca**, kürsüde ders anlatırken hiç sandalyeye oturmazdı. Ayakta ders anlatma, sınıfa hâkim olmanın ilk şartıdır. Genç yaşlarına rağmen sandalye bağımlısı olan hocaların derslerin-

de, talebe ya uyur, ya zihnen yorulur, ya da dersi dinler gözükerek sıranın içinde başka bir şey okur; kesinlikle derse kendini veremez.

*

3- Hocalığın şartlarından birisi de giyim kuşam disiplindir. Bizim talebelik yıllarımızda, kıyâfet keşmekeşi henüz başlamamıştı. Okur yazar takımı, kıyâfetine daha bir titizlik gösterirdi. Buna ayak uyduran talebe sayısı da çoğunlukta idi. **Nihad Sâmî Hoca**, bir *İstanbul Efendisi* olarak üslûbli giyinirdi. Bu, giyim kuşamda, tertib düzen üstü bir tutumdur. Hocamızın, açık renk ve kahverengi türü kumaştan dikilmiş elbise giydiğini hiç görmemiştir. Bir kitapta gördüğüm fotoğrafları arasında, gençlik yıllarında açık renk elbise giydiği görülüyorsa da, bize hocalık yaptığı yıllarında, genellikle fûme ve lâciverde yakın koyu renkli elbise, onun oturmuş şahsiyetini sembolize eder olmuştur. Hep, birbirine yakın tonlarda elbise giydiği için, biz, eskisi ile yenisini fark edemedik.

Hocanın bir başka kıyâfet özelliği de, kravatının göğüs hizasına "**Fatih rozeti**" takar olmasıdır. Üyesi olduğu *İstanbul Fetih Cemiyeti*'nin, fethin 500. yıldönümü vesilesiyle 1953'te yaptırdığı bu rozet, hocaya ayrı bir özellik kazandırır.

*

4- Hocamızın, hocalığını ölümsüzleştiren en bâriz vasfı, bize, millî olmayı ve millî kalmayı öğretmiş olmasıdır. Talebelerine dil kültürünü ve dil zevkini aşılayan Hocamız şöyle derdi: "**Bir milletin dilinde, millî olan iki şey vardır: Bir, o dilin mîmârisi, yâni kelimelerin o millet tarafından dizilişi, grameri; iki, o dilin mûsikisi, yâni kelimelerin o millet tarafından söylenişi, o dilin sesi!**".

Banarlı Hoca, "**millî**" kelimesini çok kullanırdı: Millî zevk, millî dehâ, millî hâfıza, millî üslûb, millî sanat, millî edebiyat gibi sıfat tamlamalarını telâffüz ederken farklı bir tatlılığa bürünürdü. Derdi ki: "**Her millet, kendi millî duyuş, düşünüş ve şahsiyetini, din konusunda da gösterir. Bu, dinin değişmesi değil; dinin ifâdesi, duyuluşu ve yaşatılışındır. Her milletin, her coğrafyanın, hattâ her ferdin kendine has bir inanış üslûbu vardır. Üslûb farkı ile iman farkını birbirine karıştırmamak lâzımdır.**".

*

5- **Nihad Sâmî Bey**'in kalemi de çok güzeldi. O, yazdığı okunan ya-

zarlardandı. Biz, talebelik yıllarımızda, Hocanın, kitabından çok makâlelerini okuyorduk. *Lise Türk Edebiyatı* ve *Resimli Türk Edebiyatı Târîhi* kitapları ile akademik hüviyetli yazıları bir tarafa bırakılırsa, **Banarlı Hoca'nın** kamuoyunca tanınan eserleri, hep, bizim talebelik yıllarımızdan çok sonraları yayınlanmıştır. En çok tanınan ve okunan eseri olan "**Türkçenin Sırları**"nın ilk baskısı, 1972 yılında, Hocanın vefâtından iki sene önce yapılmıştır. Diğer eserleri, hep vefâtından takriben on yıl sonradır. Bizim talebelik yıllarımızın sonlarına doğru, aylık "**Meydan Mecmûası**" yayınlanmaya başlamıştı. Hocanın, o mecmûanın her sayısında yazısı çıkardı, biz de titizlikle tâkip ederdik.

Banarlı Hoca, yazıda; dilin mîmarîsi, musikîsi ve konunun muhtevâsı kadar, yazının şekli unsurları olan imlâ, noktalama işaretleri, sayfa marjları, satır ve paragraf aralıkları, hurûfat karakterleri gibi yönlerine de çok titizlik gösterirdi. Bir virgöl hatâsı yüzünden, matbaada bir formayı yeniden bastırıldığını işitmiştik. *Türkçenin Sırları* adlı kitabını bastıran yayınevinin: "**Efendim, üç bin adedini birinci hamura, iki bin adedini de ikinci hamur kağıda basalım. Bu yolla, fiyatı biraz ucuzlatmış oluruz; parası olmayanlar da alabilir**" yollu bir teklif götürdüklerinde: "**Kesinlikle olmaz; kitaba para ayıramayacak kimseler, benim kitabımı okumasın!**" diyerek, teklifi geri çevirdiğini duymuştuk.

Hocamızın, hâlâ gözümün önünde bütün canlılığı ile duran bir tavır vardır ki, onu anlatmadan geçemeyeceğim: 1962-1963 ders yılındayız. O yıllarda doğru dürüst yayınlanmış kitap yok. Hele, derste tâkip edilecek kitap, hemen hemen hiç yok. Ya derslerde not tutuluyor, ya da hocaların hazırladığı ders notları teksir edilerek talebeye dağıtılıyor. Edebiyat dersi için **Hoca'nın** hazırladığı ders notları, *Talebe Cemiyeti Teksir Kolu* tarafından mumlu kağıtlara yazılıp basılmış; ve bir nüshası da, kürsüye çıkıp derse başlayacağı sırada, **Hoca'ya** takdîm edilmişti. **Banarlı Hoca**, teksir notlarını eline aldı. Bir orasına bir burasına göz attı. Hiçbir şey söylemeden, 150 sayfa civârındaki teksir notlarını ortasından cart diye yırtıp masaya koydu. Teksir notlarını getiren talebe, hocadan takdir ve teşekkür bekliyordu; **Hoca'nın** ise canı sıkılmıştı. Bu durum, sınıfta çok etkisi yapmıştı. **Hoca**: "**Bu, dedi. Doğrudan doğruya dersi sabote etmektir. Ben talebe olsam bu notları okumam!**".

Teksir notlarını yazan talebe, kendi aklınca, yerden kazanma ve birkaç

sayfa kağıt tasarruf edebilme düşüncesiyle, satır araları ile, sağ ve sol marjları çok dar bırakmış; sayfaları, satır yığını hâline getirmişti. Estetik ve zarâfet timsâli olan **Hoca**'yı çileden çıkaran şey, bu manzara idi. Yırttığı teksir notlarını masaya bırakan **Hoca**, eline tebeşiri aldı ve tahtaya, bir "**sayfa formu**" çizdi: Satır arası ne kadar olacak. Paragraf aralığı ile satır aralığı arasında ne kadar fark bulunacak. Paragraf satırı, kaç harf içeriden alınacak. Sağ ve sol sayfa marjları ne kadar bırakılacak. Sayfa üstü ve altında kaç santim boşluk olacak. Bütün bu incelikleri gösteren bir sayfa düzenlemesi krokisi çizdi: "**Buna göre, yeniden yazıp getirin!**" diyerek bir zılgıt verdi. On beş gün içinde yeni forma göre yazılan teksir notları kendisine sunulduğunda: "**İşte, şimdi olmuş!**" dedi. Gerçekten, yeni teksir notlarımız çok düzenli, temiz, pirinç tânesi gibi net ve okunaklı idi.

Benim, biraz da aşırıya kaçan yazı ve mizanpaj titizliğimde, **Nihad Sâmi Hoca**'nın bu hocalığının büyük ölçüde izi vardır. İz bırakan hoca demek, böyle hoca demektir.

*

6- Yukarıda girişte anlattığım hoca çeşitleri gibi, türlü türlü talebe çeşidi de vardır: Âilesinin zoruyla okuyanlar; anasının verdiği mamayı yemekte direnen huysuz çocuklar misâli, öğrenmemek için hocalara kök söktürenler; devamsızlık dâhil, eğitim-öğretim dışında kalan bütün demokratik haklarını kullanarak tahsilini sürdüren ve daha nice mahâret sergileyen öğrenci türleri hep bulunagelmıştır. Bütün bunların arasında, az miktarda da olsa, tahsil hayatı boyunca öğrenciliği hep ön plânda tutan, derslere devam eden, çalışkan, üretken, her gün bilgi ve görgü dağarcığını zenginleştiren talebeler de vardır.

Bütün bunları niçin anlattım? Lâfi bir yere getirmek için! **Nihad Sâmi Banarlı Hoca**'nın dersi de, öyle zannedildiği gibi dolup taşmazdı. Çoğu zaman, devamsızların sayısı, derse gelenlerden fazla olurdu. **Banarlı Hoca**, sınıf geneline göre, birkaç numara büyük geliyordu. Hocanın çapı genişti. O, bizi geleceğe hazırlamaya çalışıyordu. Talebe çoğunluğu ise, günü birlik düşüncelerin etkisindeydi. Bu durum, çaplı hocaların en büyük çilesiydi. 10 Mayıs 1962 Perşembe gününe rastlayan -gâlibâ son saatlerdeki- dersinde, defterime: "**Arkadaşların bir çokları bırakıp gitmişlerdi. Sınıfın bu tenhâlığını gören Hoca: "Deniz dalgası gibi bir sınıf; azalıyor, çoğalıyor. Ne oluyor bilmiyorum! diye bir lâfife yaparak derse devam etmiştir"** notunu düşmüşüm.

Yine, sınıfın durumunu resmeden bir başka sahne : O yıllarda, yüksek öğretimde, şimdiki gibi, ara ve yarıyıl imtihanları yoktu. Yıl sonunda Haziran ayında bir tek imtihan yapılırdı; bir de Eylül'de yapılan ikmâl imtihanı vardı. Sene içinde sınıflar tenhâ olurdu. Devam isteksiz, devamsızlık revaçta idi. Yıl sonu imtihanında ise, 57 kişilik sınıf tam kadro gelmişti. Sıralarda hiç boş yer yoktu. **Banarlı Hoca**, kürsüden şöyle bir baktı: "**Hayret, siz bu kadar var mıydınız!**" demekten kendini alamadı.

*

7- **Hoca**, imtihanlarda "**tek soru**" sorardı. Öyle, çıkarın kağıtları; soru bir, soru iki, soru üç diye sıralayan hocalardan değildi. Ölçülmüş, biçilmiş, ne istediği belli, kopya çekmek ve kopya vermek mümkün olmayan, fazla lâf kaldırmayan, müddeti ve hacmi belirlenmiş bir soru çıkardı karşımıza. "**Soru sorma**"nın bir hocalık mahâreti olduğunu **Nihad Sâmi Hoca**'nın şahsında müşâhede ediyorduk. Notu, ne cömertçe ne de cimrice idi; takdir hakkını kullanarak, herkese hak ettiğini verirdi. Şurası bir gerçektir ki, *Edebiyat* hocalarından yüksek not almak, *Matematik* hocalarından yüksek not almaktan daha müşküldür.

Bana tanınan süreyi fazla zorlamak istemiyorum. Burada, uzayıp giden söz ipini kesip, ucunu bağlamak istiyorum. **Nihad Sâmi Banarlı Hoca**mızdan aldığımız pek çok bilgi ve onun bizde bıraktığı bir çok iz vardır. Bunları toplayıp yazıya döksek, bir kitap ortaya çıkar. Bu konuşmamda, derslerinde tuttuğum notlara fazlaca yer vermedim. Esâsen bizim, resmî hocalık talebelik dışında, **Hoca** ile çeşitli vesilelerle sohbetlerimiz de olmuştur. Ayrıca, bir grup sınıf arkadaşım, randevu alarak *Bebek*'deki evinde ziyaret etmiş ve **Hoca**'nın meşhur bilgi fişlerini ve çalışma ortamını da yerinde görmüştük. *İstanbul Fetih Cemiyeti*'nde **Ekrem Hakkı Ayverdi** ile birlikte yaptığı toplantılarla; **Sâmiha Ayverdi** ve yakın arkadaşları ile haftanın Salı günleri sürdürdükleri *Mesnevî* çalışmalarını uzaktan tâkip ederdik. Yani **Hoca**, bizim yakın tâkip menzilizimizde idi.

Şu kadarını ifâde etmeme müsâade buyurun: Resmî tahsil hayatımda, **Nihad Sâmi Banarlı**'dan daha üstün bir hocam hiç olmadı. Diğer pek çok değerli hocalarımın hepsi, parça parça değerli idi; **Banarlı Hoca** ise, bütünüyle hoca idi. O, mürşid karakterli bir yapıya sâhipti. Samîmî idi; aşklı

idi; vecdli idi. Ömür sermayesini değerlendirmesini bilen **Hoca**, te'sir gücü yüksek ve silinmeyen damga gibi iz bırakan bir yüce şahsiyetti. Türk dilinin, Türk sanatının, millî ve mânevî değerlerin korunmasında ve yaşatılıp yüceltilmesinde, serhad nöbeti titizliği gösteren bir alperendi. **Banarlı Hoca**'nın kitapları, feyizli ve bereketlidir. Canlıdır, diridir. Okuyunca, yormaz; dinlendirir. Cümleleri yüklüdür. İfâdelerinde sündürme ve dolgu maddesi yoktur.

Nihad Sâmî Hoca'yı okuyanların, beyin iltihapları kurur; kalblerindeki yamukluk gider; zihin şâkûlü düzelir; olgunlaşma süresi hızlanır. Bu toplantıların ve bu konuşmaların amacı, "*Otuz sene önce vefât etmiş bir fânî*"yı hatırlamak değildir. Hele hele, "*Falan şahıs, ölümünün otuzuncu yılında yakınları ve dostları tarafından anılmıştır*" vezninde bir anma töreni hiç değildir. **Sâmiha Ayverdi** : "*Ölüler dirilmezler; ancak zürriyetlerinde yaşarlar*" der. **Hoca**, kendisini yaşatacak kadar fikir zürriyetine sâhib bir âbide şahsiyettir. Gençlerin onu, tekrar tekrar okuyup, içlerine sindirmeleri en büyük niyâzımızdır. Bu tür millî değerleri, arkadan gelen kadirşinas nesiller yaşatırlar ve âbideleştirirler.

Aziz Hocam **Nihad Sâmî Banarlı**'yı rahmetle anar; bu toplantıyı düzenlemede emeği geçen vefâlı insanlara ve, bizi salon sessizliği ile yüzyüze bırakmayıp dinleme nezâketi gösteren değerli dinleyicilerime teşekkür eder, hepinize saygılarımı sunarım Efendim*.

İzmir, 26. 11. 2004

*Düzeltilme: Bir önceki yayımlanan: "*Mehmet Emiroğlu Adlı Bir Merd-i Hudâ'yı da Uğurladık*" adlı makâlede, başlıktaki "*Hûda*", "*Hudâ*" imlâsıyla; 54. sayfadaki "*15 Eylül 1961*" tarihinin ay'ı da, "*Ekim*" şeklinde olacaktır. Düzeltir, özür dileriz.

Sâmiha Ayverdi'nin 100. Doğum Yıldönümü Münâsebetiyle*

Hicran GÖZE

A talarımız önce selâm sonra kelâm demişler. Ben de bu güzel tavsiyeye uyararak konuşmama başlamadan önce hepinizi saygı ve sevgi ile selamlıyorum. Hoş geldiniz efendim.

Bu andaki hislerim, Roger Garaudy'nin şu sözlerle ifâde ettiği ruh hâline çok yakın.

Garaudy, "Hayâtımda yüzlerce konferans verdim. Dinleyicilerin karşısına çıkma korkusunu, bir sözün insanı bağlayan ve başka bağlantılara da dâvetiye çıkaran sorumluluğunun verdiği iç tedirginliğini iyi bilirim" diyor.

Üstelik ben yüzlerce konferans vermediğim için Garaudy'nin sâhip olduğu alışkanlıktan da mahrumum. Konuşmamın merkezinde Sâmiha Ayverdi olacak. Onun fikirlerinde sık sık durarak, kendisiyle aynı kulvarda koşan birkaç iyi düşünen cins kafanın söylediklerine de yer vererek, bu büyük kadını onlarla da mukâyese ederek batılılaşma mâcerâmızı tahlil etmek, biraz da dün ile bugün arasında gidip gelmek istiyorum.

Mâverâdan Gelen Ses adını taşıyan Sâmiha Ayverdi biyografisini, ondan önce yazdığım *Zor Yılların Zor Kadını Hâlîde Edib Adıvar* biyografisini, bir yanlış batılılaşmanın neticesinde çok fazla yara aldığını düşündüğüm günümüz kadınının yaşadığı drama duyduğum reaksiyon sebebiyle kaleme aldım. Çünkü hedefi sâdece tiraj, kısaca ifâde edersek para kazanmak olan idealsiz ve dâvâsız bir medya sâyesinde bir sürü zavallı kadın her çeşit mâcerâları ile evlerimizi istilâ etmişti. Âilenin lüzumsuz, nikâhın şart olmadığını, seviyeli sıfatı takılan nikâhsız ilişkilerin nasıl başlayıp nasıl sona erdiğini, toplum her kesimiyle ezberlemiş gibiydi. Evlilik ve ev kadınlığı sanki utanılacak bir şeydi, çocuk yükü. Medyada sayıca var olmak bir başarıysa kadın bunu başarmıştı. Ama ne yapıyordu? Hangi fikirleri üretiyordu? Yazdıkları roman mı idi veya fıkra mı idi? Mankendi, dansözdü, şarkıcıydı, artistti, aynı zamanda fıkra ve roman yazarıydı da. Kısacası yaşadığı hayâtı örnek olarak sunan, o istikâmette mesajlar veren kadınlar, Türk'ün töresinden ve inancından çok uzaklarda bir medyanın desteğiyle artık hüküm veriyorlar ve yol gösteriyorlardı.

Uyuşturucuya müptelâ ve alkolik kadın sayısı hızla artıyordu. Yüksek tahsilli olmakla suç işler olmak vasfı birleşmişti. Kadın bedenleri her çeşit

* Türk Kadınları Kültür Derneği Manisa Şubesi'nde Hicran Göze tarafından 21 Mayıs 2005 tarihinde verilen konferansın metnidir.

malın sürümünü arttıran bir reklam malzemesi hâline gelmişti. Hâdisenin en tehlikeli yanı, bütün bunlara alışmış ve kanıksamış gibi olmamızda noktalanıyordu. Reaksiyon gösterme kabiliyetini kaybetmiştik. İşte bu iki biyografiyi "Örnek alınması gereken örnek kadınlar da var" mesajını vermek için yazdım. Birisinde "*Vatan hukuku kadınlık hukukundan muhteremdir. Kadınlar kadınlık hukukunu vatan için hayırlı evlâtlar yetiştirmek için istemelidir, kendileri için değil.*" diyebilen bir Hâlîde Edib'in Millî Mücadele ile özdeşleşmiş hayâtı, diğerinde ise Sâmiha Ayverdi'nin Allah ve vatan sevgisi merkezli, bir büyük dâvâyâ son nefesine kadar adanmış hayâtı vardır.

Kadını ve erkeği ile bir cumhuriyet nesli olan bizleri içinde yaşadığımız tezatlardan, ikiliklerden bâzı tesadüfler kurtarmıştır. Ben bunlara "ilâhi tesadüfler" diyorum. Bizleri Sâmiha Ayverdi gibi hayâtını dâvâsına adanmış, özel hayâtını bu yolda silebilmiş kişilerle buluşturan işte bu "ilâhi tesadüfler"dir. Rahmetli Fethi Gemuhluoğlu ağabeyimizin tâbiri ile bu eğitimin hatâlı imalâtı olan bizleri, maârifzede olmaktan kurtaran, bâzen rahmete lâıyk bir baba, bâzen de bir ana veya bir hoca olmuştur.

Batılıyım, solcuyum, komünistim dedirttiği halde bir türlü Türküm, Müslümanım dedirtmeyen bir eğitimin planını bozanlar işte bu rahmete lâıyk analar, babalar ve hocalardır. Bâzen de kişinin kendisini âniden içinde bulduğu çok hayırlı neticeler doğuran bir hâdise de "ilâhi tesadüfler" kapsamına girebilir. Bu vasma çok uygun iki olayı sizlere anlatmak isterim:

Bir tanesini kısa bir zaman önce Hakk'a yürümüş olan Hikmet Öğüt Abla'dan dinlemiştim. Kendisi bir güzel insan olan Hacı Cemal Öğüt Hoca'nın kızlarıdır. Olay Teşvikiye'de geçmiştir, birisi Türk diğeri Hristiyan olan iki dâire komşusunun çocukları arkadaşdır. Bir pazar günü oynadıkları oyunun en tatlı yerinde babasının "Gel kiliseye gideceğiz" diye seslenmesi üzerine oyunu en tatlı yerinde kesen arkadaşının arkasından Türk çocuğu da babasına koşarak "Biz de kiliseye gidelim" diye tutturuvermiştir. Âit olduğu toplumun inancından ve töresinden hiç haberi olmayan tipik Türk aydını babanın şaşkınlık içinde ağzından şu sözler dökülmüştür: "Çocuğum biz Müslümanız kiliseye değil camiye gideriz" Çocuk bu sefer camiye gidelim" diye tutturunca çaresiz kalan baba oğlunun elinden tutarak Teşvikiye câmisinin yolunu tutmuştur. Bu onun câmiye ilk gidişidir ama son gidişi olmayacaktır. Ama her câmiye yolu düşen kişi bir Hacı Cemal Öğüt Hoca ile karşılaşmadığı için bir daha câmiye gitmeye tövbe de

edebilir. İlâhî tesadûf diyebileceğim ikinci hâdisse ise bir kolej mezunu hanım kızımızın başından geçmiştir. Evlenerek Amerika'ya giden kızımızın çok iyi lisan bildiği için sükse yapacağına olan inancı kısa bir müddet sonra âdeta paniğe dönüşmüştür. Çünkü o girdiği meclislerde târihi ve dini hakkında sorulan, ekserisi düşmanca pek çok suale cevap verememektedir. Boş olan târihi hâfızası ona yabancı dilinin sâdece bir sükse vâsıtası olmadığını anlatmıştır. Çok acele olarak ana vatandaki yakınlarından târihini ve dinini öğretecek kitapları ister. Önce nefsânî bir gayretle giriştiği öğrenme çabası onu bir müddet sonra vatanının değerlerine dost bir insan hâline getirir. Vatanına gerçek bir Türk ve Müslüman kadını olarak döner. Öz vatanının yapmadığını el diyârı yapmıştır.

Sâmiha Ayverdi işte bu hâfızası kendi kültürü cephesinden bomboş hatta düşmanlıkla dolu gençlere imânın ve vatan sevgisinin tohumlarını ekmiş nâdir kişilerden biridir. O, kitapları ile olsun konuşmaları ile olsun bu maârifzede gençlere eğitimin veremediği târihi hâfızayı telkin etmek için bıkmadan usanmadan çalışmıştır.

Geçmişinden kopuk, hatâlı, mâneviyattan yoksun bu tehlikeli gidişe "dur" demek için mücâdele edenlerin arasında, o tek kadındı. En metodlu, sistemli, ısrarlı ve benlikten uzak mücâdelenin sâhibi de oydu. Türk'ün varlığını hedef alan her hâin tecâvüzün karşısında ânında reaksiyonunu korkmadan, çok cesurca gösterebiliyordu.

Onun yaşadığı zaman kesitinde aynı mücâdelenin içinde bulunan, daha açık bir ifâde ile yanlış bir batılılaşmanın doğurduğu neticelerle doğruları söyleyerek kavga veren iki isim aklıma geliyor: Necip Fâzıl ve Peyâmi Safâ... Ama Necip Fâzıl bir mürşide sâhip olduğu halde Sâmiha Ayverdi'den farklı olarak telkin ettiklerini hayâtına geçirmekte, yaşamakta pek başarılı değildir. Fakat bundan da çok ızdırıp duyan samimi bir mümindir.

Peyâmi Safâ ise kendisine mânâ sahasında rehberlik eden bir hocaya sâhip olmamasına rağmen, düşünen bir cins kafa olarak doğruyu bulan "Allah'a bal gibi inanıyorum" diyen gerçek bir aydındır.

Bu mücâdelede yazdıkları ve konuştukları gibi olan, telkin ettiği Kur'an ahlâkı ile hiç çatışmayan bir ömrün sâhibi Sâmiha Ayverdi'dir. O ahlâk gönlünde saltanat kurmuş, Allah aşkı ile şiirleşmiştir.

Sâmiha Ayverdi'den önceki nesle bir dönüş yaptığımda, bu çizgide ku-

sursuz yürümüş Kur'an ahlâkı ile yaşayışı hiç çatışmamış bir isim daha aklıma geliyor Mehmed Âkif...

Bütün bu saydığımız isimler batının yanlış anlaşılmasının doğurduğu neticeler üzerinde çok kafa yormuşlardır. Sâmiha Ayverdi'de de bunu net olarak görürüz. O aydın denen zümrenin büyük günâhını şöyle özetler: "*Garbın elden düşme her teklifini gözü kapalı benimsemek âdetâ münnevverin ibâdeti olmuştu.*" Düşüğümüz zavallı durumu ise "*Düşmüştük zîra düşenin cehli düşürenin gâyesi ile işbirliği etmişti*" diyerek ifâde eder. Bu izah sanki günümüzün yorumlanması gibidir.

Peyâmi Safâ bu yanlış batılılaşmanın ürünü olan aydına "devrimbaz" der. Ona göre batı bu tipleri nefislerinden yakalamıştır. Bu tipler için batı "*Teknik bilgi, konfor, kokteyl parti, bikini mayosu ve seks hürriyetidir.*" Buna bir ilâve daha yapar. "*Dinsizlik ve Allahsızlık...*" Peyâmi Safâ'ya göre insan batının ve doğunun bileşimidir. Nefis olarak batılı olan insan ruh olarak doğuludur. Mesele bunlar arasında bir denge kurmaktır. Bu iki ucun en doğru şekilde birleşmesi ona göre vahdet ifâdesidir.

Peyâmi Safâ Attilâ İlhan'dan yıllar önce "Hangi Batı" diye soran bir kafadır. "*Devrini tamamlamış ve târihe mâlolmuş dünkü medeniyet ve kültür anlayışını Batı diye benimsememizden*" şikâyetçidir. Çünkü batının cins kafaları daha 19.yüzyılın sonu ve 20. yüzyılda "*Mâneviyattan yoksun hâle gelerek teknik ve konforun çıldırtdığı insanların mekânı olan batıdan şikâyetçidirler. İlmin kâinatın izahını ve yorumunu yapmaktan hele bir ahlâk tesis etmekten, daha açık olarak dinin ve dinlerin yerini almaktan âciz olduğunu idrak etmişlerdir.*" Kısacası çeşitli fikir cereyanlarının cirit attığı pek çok batı vardır. Biz "Hangi Batı?" diye sormadan, oradaki çeşitli fikir cereyanlarından habersiz batılı olduk. Bizdeki fikir yönünden fakir, temelsiz ve satıhta bir batılılaşma olmuştur.

Bizdeki batılı Türk, Avrupa hayranı sözde aydın batının bir Yunan, Roma, Hristiyanlık karışımı olduğunu, sapıtmış, hak din olmaktan çıkmış bir Hristiyanlık yüzünden ne hallere düştüğünü de bilmez. Bir hazır elbise alır gibi prova zahmetine bile katlanmadan aldığımız, tiryâkisi olduğumuz pek çok "izm"in batının çektiği çilelerin, uğradığı zulüm ve haksızlıkların neticesi olduğundan da habersizdir.

Sol, komünizm, hümanizm, feminizm Türk'ün Müslüman'ın yaşadığı

mâcerâların ve çektiği çilelerin ürünü değildir ki...

Hatırladığım kadarıyla 2.Cihan Savaşı'nın neticesinde Avrupa'da boy gösteren bir cereyan vardı. Hippilik... Çiçek çocukları. Bizde de hemen taklit edilmişti. Sultanahmet Meydanı'nı esrardan mahmurlaşmış bakışları ile dolduran bu Avrupalı hippileri bizim hippilerimiz hemen muhabbetle kucaklamışlardı. Yalnız bizimkilere sorulan bir sual gerçeği olanca açıklığı ile ortaya çıkarmıştı. Avrupalı hippî genç "Siz neden hippî oldunuz?" diye soruyordu. Cevap alamayınca ise gene bir sualle devam ediyordu "Bir harbin içinde çok ufak şeyler karşılığı kendisini satan bir anneniz mi vardı, yoksa bir kutu konserveye faziletini feda eden bir babaya mı sâhip oldunuz?"

Aynı sualleri mahiyet olarak değil derece derece farklarını bir Avrupalı marksist de bizim marksistlere sorabilir. Bizim hâlimiz, hâmile kalanlara çok imrenerek hâmileliğin bütün alâmetlerini yaşayan bâzı kadınlara benzer. O kadınlar dokuz ay boşuna beklerler. Çocuk, taklit doğum sancıları değil gerçek doğum sancıları çeken kadının kucağına verilir. Bizim gibi kendi bünyelerinin sancılarını çekmeyen cemiyetler de kendisini hâmile zanneden zavallı kadınlar gibi başkalarının doğurduğunu sevmeye mecbur olurlar.

Bütün bunlardan çıkan netice şudur: Müslüman Türk, batıdan tek şey alabilir "Kayıp malı olan ilmi..." batının cins kafaları ise doğudan ne alacaklarını çok iyi bildikleri için hep kârlı çıkmışlardır.

Necip Fâzıl da aşağı yukarı Peyâmi Safâ ile aynı fikirdedir. Batılı aydınlar da ona göre kendi yanlışlarını görmüş, "*doğudaki cevheri ve derinliği sezmışlerdir.*" Onlara göre doğu "*Peygamberler yatağı ve ruh iklimlerinin mekânıdır.*" Doğuyu binbir gece masallarının penceresinden seyreden batılıya Necip Fâzıl "*okur-yazar ayak takımı*" der. Yâni bunlar batının münnevveri değildir. Necip Fâzıl üç kültürün mahsulü olan batının vahdete dayalı dinini de üçüzlediğini, Roma putlarından aldığı ilhamla Hristiyanlığa vahdet değil kesret aşladığını söyler. O da Sâmiha Ayverdi ve Peyâmi Safâ gibi yobazdan, softadan şikâyetçidir. Tanzimat'tan öncekinin din yobazı sonrasının ise batıya şahsiyetsizce körükörüne hayran devrim yobazı olduğunu söyler.,

Necip Fâzıl'ın günümüzle çok ilgili bir tesbitinden de bahsetmek isti-

yorum. "Avrupalı Tuzağı" adını taşıyan yazısında "Bizim siyâsi grubu ne olursa olsun Avrupalı tarafından beğenildikçe, alkışlandıkça böbürlenmek yerine başımızı taştan taş a vurmamız lâzımdır" der.

Ona göre Avrupa'nın hangi milleti olursa olsun onun hoşuna gitmemiz, onun tarafından alkışlanmamız ancak kendi kendimizi tahrip ve inkârımız nisbetindedir. Bunun günümüze göre yorumlanmasını sizlere bırakmak isterim.

İşte Sâmîha Ayverdi bu çok acı gerçekleri dile getirenler kâfilesinde "TEK KADIN"dır. Aynı zamanda Allah aşkı ile dolu bir gönlün sâhibi olarak tasavvufu da yaşayandır ve bilendir. Tasavvuf bu müstesnâ kadına göre, asla felsefe değildir. İmandır ve felsefenin durmadan değişen gerçeklerine karşı tasavvufta hiç değişmeyen tek gerçek vardır. Bu büyük kadına göre tasavvuf, Muhammedî ahlâkı sâdece bilmek değil yaşamaktır...

Diline ve yaşayışına bu ahlâk hâkimdir. Dünya planındaki en büyük derdi ise târihi hâfızası bomboş Türk gencidir. O bu boş hâfızası ile mensup olduğu millete barbar diyenlerle nasıl başa çıkacaktır? Yoksa kendisine barbar diyenlere iştirak ederek "Ben barbar bir millete mensubum" mu diyecektir? İki gerçek olay hâfızasına çakılmıştır. Bir mîmar gence, yanında staj gördüğü Rum mîmar "Size Yunan düşmanlığı eğitiminizin hangi merhalesinde aşılanır?" diye sormuştur. "Bizde böyle bir şey yoktur" diye cevap veren genç, Rum mîmarın "Bizde ilk okuldan üniversite bitene kadar Türk düşmanlığı aşılanır" demesi üzerine şaşırılmıştır. Ya Rus çocuğu? Ders başlamadan beynine akıtılan, ezberletilen cümle nedir? Sâmîha Ayverdi'den naklediyorum "Çocuk nasıl anasız olmazsa Rusya da Çanakkalesiz olmaz."

Teknik buluşların rûhu değil bedeni rahatlatıldığını söyler. Kur'an'daki yasakların bedenine olduğu kadar rûhun sıhhati için olduğunu hep tekrarlar.

Gününün eğlencelerinden de şikâyetçidir. Diskotek denilen mekânlar da eğlenmeye çalışan gençlere acır. Onun bu şikâyetlerinin karşısında "Mâdem beğenmiyorsun, tenkit ediyorsun, sen onların yerine bir şeyler yap, ağlat ya da güldür" diyenler de olmuştur. Onlara cevâbı, "Hakları olabilir. Ama bilmiyorlar ki bu dünyaya ne güldürmek, ne de ağlatmak için geldim. Vazîfem sâdece düşünmektir." Ben buna bir ilâve yaparak "düşündürmektir de" diyorum. O bu noktada insanın felâketi olarak gördüğü bir husûsa da dikkat çekmiştir. "Ama daha zor, hatta beşeriyetin başına bin-

bir zorluk çıkaracak asıl keyfiyet, dünyâya niçin geldiğini düşünmemek ve bilmemektir." diyerek... Peyâmî Safâ da insanın hiç olmazsa ara sıra aynaya bakarak "*Ben nasıl bir insanım?*" diye kendini sorgulamasının lâzım geldiğine işâret etmiştir. Evet aklıma Descartes'ın "*Düşünüyorum öyleyse varım*" deyişi geliyor. Zamânımızda ise "*Yiyorum, içiyorum, televizyon seyrediyorum, eğleniyorum öyleyse varım*" diyenler çoğalmıştır. Bu çeşit düşünce ise varlık değil, yokluk sebebi gibidir.

Haram ve helâl meselesi, üstünde durduğu en mühim noktadır. Bu mefhumların çocuklara daha okula başlamadan telkin edilmesini ister. Çünkü kendisi bunu yaşamış, âilesinin koyduğu bir yasakla komşu bahçenin ağaçlarına çıktığı halde meyvelerine dokunamamıştır. Hem de bir tânesini çok merak ettiği halde. O meyvenin üvez olduğunu yıllar sonra öğrenince ise şunları yazmıştır. "*Acaba o zaman komşunun meyvesini çalıp yeseydim zevkim bugünkünden daha fazla mı olacaktı?*"

Yobazlık da onu çok üzer. Bir cuma hutbesinde kemiklerin mezarda nasıl vedâlaşacağından bahseden imam efendiye de söyleyecekleri vardır. Bu hoca Efendi vatan sevgisinden, yardımlaşmadan, komşu hakkından, insaftan, adâletten ve zarâfetten bahsedemez miydi? En mühim noktayı ise şöyle izah eder: "*Hoca efendi, cemaatinin millî ve hamasî çizgi üzerinde yürümesini engelleyen kösteği ayağından çözmeye bak. Asırlar boyu bağrımıza bastığımız Rum, Ermeni, Süryânî, Yahudi faaliyetlerini bize anlatan bir din adamı hatırlamıyorum. Acaba sen bir dindar olarak kanımızı içenleri bilmenin lüzumuna inanmış mı değilsin?*"

Asırlarca Türk'ün çatısı altında refah ile yaşayanların kanını Türk evlâdı içmedi. Ama velinimetlerinin kanını içmeyi âdeti bir iman borcu bilen zümreleri onların din adamları yetiştirdi."

Bir genç kültür ateşesi hanımın vedalaşmak için geldiği vakit, Almanya'dan bir şey isteyip istemediğini sorması üzerine cevâbı "*Tabii isterim*" olmuştur. Genç ateşe hanım "*Ya pahalı bir şey isterse*" diye düşünürken o isteğini açıklamıştır. "*Ne mükemmel bir Türk kadını dedirtmenizi isterim*" Bu isteği çok kolay görerek sevinen ateşe hanım yurda dönünce "*Meğer benden ne kadar zor ve pahalı bir şey istemişsiniz*" diyecektir. Çünkü pansiyonunda kaldığı madam tarafından perdeyi her hızlı çektiğinde, radyonun sesini biraz fazla açtığında sık sık ikaz edilecektir. O, Müslüman kadının ve erkeğin, ahlâkı ile olduğu kadar şekliyle de mükemmel ol-

masını istemiştir. Saçı sakalına karışmış bir Rus elçisini "düzgününü gönder" diyerek geri çevirebilen o haşmetli devirleri hatırlayarak çok üzülmüştür

Çeşitli mevzulara dağıttığım konuşmamı Sâmîha Ayverdi'nin bilhassa "İstanbul Geceleri"nde çok sık yaptığı o sevimli ikazları hatırlatarak noktalamak istiyorum. O bu kitapta, meselâ bir Şehzâdebaşı'nı anlatırken dertlenerek, üzülererek o mekândan uzaklaşınca "Ey kalemine bile hükmü geçmeyen kadın" diye kendisine seslenerek konuya dönmesini isterdi.

Ben de bu tatlı ikazlara benzer bir şekilde "Ey kadın artık yeter, dinleyenlerin sabrını daha fazla tüketme" diyerek sohbeti noktılıyor, beni sabırla dinlediğiniz için çok teşekkür ediyorum.

İlk Işıklar

Ayhan İNAL

İLK IŞIKLAR

Sularda izleri nakış nakıştır
Gümüşten okları ilk ışıkların
Gönülden gönüle o ne bakıştır
Fetih müjdesidir hür ufukların.

GARİP KUL

İnsanlar çula düştü
Paraya pula düştü
Sana gönül vermek de
Bu garip kula düştü.

Bir Üsküdar Beyefendisi: Şeyhülislâm Ârif Hikmet*

BİLÂL KEMİKLİ**

Müfti-yi âlem olup ol nüsha-yı ilm ü kemâl
Câh-ı fetvâya şeref verdi sekiz yıl bi-halel

Fatîm Dâvûd

Bir Üsküdar Beyefendisi

Bu tebliğde bir Üsküdar beyefendisi, kendi eserleri, muhîtinin verdiği bilgiler ve târihî kaynaklardan yola çıkarak ilim âleminin dikkatlerine arzedeceğiz. Öncelikle "beyefendi" ve "Üsküdar beyefendisi" kavramlarından ne anlıyoruz? Bu konu üzerinde kısaca durmak istiyorum. Beyefendi, bey ve efendi kelimelerinden oluşmaktadır. Bey, eski Türklerde, Fuat Köprülü'nün tespitine göre, ilk defa Altay kavimlerinde yöneticiler için kullanılan bir unvandır. Daha sonraki dönemlerde de Türk sülâlesine mensup hükümdar ve prensler için kullanıla gelmiştir.¹ Osmanlı'da devlet hizmetinde bulunan ümerâ için kullanılmıştır; "paşa"dan küçük, "ağa"dan büyük bir unvandır.

Efendi ise, çelebi, hoca, molla, sâhip ve seyyit gibi okuyup yazması olan, tahsil ve terbiye görmüş kimselere verilen bir unvandır. Ulemâ için kullanılan bir tâbirdir. İlmiyeden bâzı görevler bu unvanla anılır. Meselâ İstanbul kadısına "İstanbul efendisi", Reîsü'l-küttâb'a da "Reis efendi" denilir. Pâdişahlar, şeyhülislâmlar hakkında "efendi dâimîz" tâbirini kullanırlardı. Târih terimlerimiz arasında "efendi dâiresi", "efendi kapısı" ve "efendiler" gibi tâbirler vardır.² Bir de şehzâdelere de efendi denirdi. Yâni önemli bir kelime, bir iltifat ve saygı var. Şimdiki gibi "Ahmet efendi çay getir!" yâhut, "Ali efendi dün çöpleri niçin almadın?" gibi cümlelerde kullanıldığı gibi bir küçültme ve statü daraltma aracı değildir.

Beyefendi de böyle; başlangıçta, beyliği ve efendiliği bir arada bulunduran kişiler için kullanılan bir tâbirdi. İsminin sonunda "beyefendi tâbi-

*Bu metin Üsküdar Belediyesi'nin hazırladığı II. Üsküdar Sempozyumu (12-14 Mart 2004)'nda tebliğ olarak sunulmuştur.

** Doç. Dr. S.D.Ü. İlâhiyat Fakültesi, Isparta. bkemikli@ilahiyatsdu.edu.tr

¹ Kelimenin târih içerisinde kazandığı anlama ilişkin olarak bkz: M. Fuad Köprülü, "Bey", I.A., II, İstanbul, 1979, s.579-581; M. Zeki Pakalın, "Bey", Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, I, İstanbul, 1993, s.213-214.

² Kelime ve deyimler hakkında bkz: Orhan F Köprülü, "Efendi", I.A., IV, s.132-133; M. Z. Pakalın, "Efendi", a.g.e., s.505-507.

ri bulunan kişilerin, hem yönetici sınıftan olduğunu, hem de ilmiyeden geldiğini anlamak mümkündür... Tıpkı bu tebliğde bu anlamda "beyefendi" sıfatını hâiz olan Şeyhülislâm Ârif Hikmet'de olduğu gibi. Ârif Hikmet Beyefendi'nin, efendiliği ilmiye sınıfına mensûbiyetinden, beyliği ise yönetici-aristokrat bir âileden geliyor olmasından kaynaklanır. Ancak "beyefendi" kelimesi de, zamanla anlam daralmasına uğramış; bir unvan olmaktan çok, özetini insan ilişkilerindeki incelikte bulan bir tâbir olarak kullanılmıştır. Beyefendi, şehirli, Türkçe'yi güzel kullanan, münevver, hezârfen, giyimi-kuşamıyla örnek olan, muhîtinin arayıp gözetken, kıymet bilir, rûhî hassâsiyet sâhibi, ulvî değerlere bağlı, münevver ve asil insanlar için kullanılmaktadır. Kısaca "örnek" insandır. Bu anlamda da gerçek bir beyefendi örneğini Ârif Hikmet'in şahsında görmek mümkündür.

"Üsküdar beyefendisi" tâbirini de bu çerçevede anlıyoruz. Esâsen Üsküdar hakkında bir değerlendirme yapacak değilim. Ancak sâdece İ. H. Konyalı'nın *Üsküdar Târîhi* etüt edildiğinde görülecektir ki; Üsküdar, târihi âbidelerindeki kitâbeleri, türbe, hazîre ve mezarlıklarındaki sâkinleriyle bir dönemin üst düzey devlet işlerinden ve ilmiyeden emekli olan münevverlerin, bey ve efendilerin mahallesidir. Bunu benim gibi kitaba bakmadan, Üsküdar'ın dar sokaklarında dolaşırken de görmek mümkündür. Nuhkuyusu'ndaki hazîrede medfun olan Ârif Hikmet, târihteki tipik Üsküdar beyefendilerinden sâdece biridir. Târîhî yapılarda cem olmuş bey ve efendilerin rûhaniyeti, Üsküdar'da nasıl hissedilir? Burada yaşamadığım için bilemiyorum. Lâkin bu târihsel mîrâsın, "Üsküdar beyefendisi"ni ürettiği kanaatindeyim.

Ârif Hikmet Beyefendi Kimdir?

Sözü fazla uzatarak mecrâsından kaydirmek niyetinde değilim. Gerek bir unvan olarak, gerekse de bugünkü kullandığımız anlamda "beyefendiliği" şahsında cem eden Ârif Hikmet kimdir? Ârif Hikmet, her şeyden önce bir Üsküdarlıdır. Bir şeyhülislâm, ama batılılaşma târihimizin dönüm noktası olan Tanzîmât'ın arkasındaki en önemli güçlerden biridir. Doğma büyüme bir İstanbullu, bir şâir, bir kadirşinas ve himâyeci, bir hayır sever ve bir kitap sevdâlısı... Velhâsıl gerçek bir beyefendidir. Tanzîmât'ın arkasındaki gerçek güçlerden biridir, dedik. Doğrudur. Niçin? Merhum Ali Su-âvî' bunu şöyle îzah ediyor: "*Bir şeyhülislâmın İstanbul'a yapabileceği hizmet-*

ti bir Montesquieu yapamaz. Acaba Tanzîmât'ı kim kabul ettirdi? Gülhâne Hatt-ı Hümayun'u mu? Hele nazar-ı dikkatle tetkik ile bakalım, Mustafa Reşid Paşa mı, yoksa Şeyhülislâm Ârif Hikmet Bey mi? Hatt-ı Hümayun'un sudârunda halk isyâna müstenid olmadı mı? Ârif Hikmet Bey devre çıkıp Tanzîmât'ın faydalarını anlatmadı mı?"³

Ârif Hikmet, mâlûmunuz olduğu üzere Halil İnalcık'ın *Tanzîmat ve Bulgar Meselesi* (Ankara, 1943) kitabında ayrıntılı olarak ele aldığı gibi, Tanzîmât'a karşı çıkan ayaklanmaları durdurmak için görevlendirilen bir müfettiştir. Bu görevle alâkalı olarak Mâhir Aydın'ın da bir makâlesi vardır.⁴ Ancak onun bu konudaki hizmeti sâdece bu müfettişlikle de sınırlı değildir. Osmanlı'nın uzak eyâletlerinde, örneğin Tunus'ta Tanzîmat etrâfında oluşan siyâsal muhâlefeti teskin eden de Ârif Hikmet'tir. Buna rağmen her halde ulemâdan olduğu için, Tanzîmat üzerinde yapılan çalışmalarda görmezlikten gelinmektedir. Bu husûsu Tanzîmat ve batılılaşma târihi üzerinde çalışan araştırmacıların dikkatine sunduktan sonra, Ârif Hikmet'in biyografisine dâir kısa bir bilgi vermek istiyorum.⁵

Şeyhülislâm Ârif Hikmet Beyefendi, Rumeli Kazaskeri İbrâhim Paşa (1164-1222/1749-1807)'nın oğlu ve I. Abdülhamit dönemi vezirlerinden Râif İsmâil Paşa (ö. 1199/1784)'nın torunu olarak 1201/1786'da İstanbul'da doğmuştur. Aristokrat bir çevreden gelmektedir. A. Hamdi Tanpınar'ın, onu "*vakur ve nüfuzlu şahsiyeti, gurur ve temkini ile devri dolduran*"⁶ bir kişi olarak takdim etmesinin sebeplerinden biri de bu olsa gerektir. Devlet içerisinde izzet ü ikbal sâhibi olmuş; bununla birlikte sürgün ve idam gibi cezâlarla da tecziye edilmiş, umur görmüş bir âileden gelmektedir. Öğreniminden sonra, sırasıyla, çeşitli merkezlerde kadılık, nüfus tahrir memurluğu, nakîbu'l-eşrâflık, Anadolu ve Rumeli kazaskerlikleri, Tanzîmat müfettişliği ve Şeyhülislâmlık görevlerini ifâ etmiştir. Bunlardan başka II. Mahmut döneminden itibaren kurulan Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Ad-

³ Ali Suâvî, *Avrupa İtirâzı, Ulâm*, 19 (1286), s. 1190'dan nakleden İsmâil Doğan, *Tanzîmât'ın İki Ucu: Münif Paşa ve Ali Suâvî*, İstanbul 1991, s. 358.

⁴ Mâhir Aydın, "Ahmet Ârif Hikmet Beyefendi'nin Rumeli Tanzîmat Müfettişliği ve Tefiş Defteri", *Belleten*, LVI (215), Ankara 1992, 69 vd.

⁵ Konuyla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz: Bilâl Kemikli, *Şâir, Şeyhülislâm Ârif Hikmet Beyefendi Hayâtı-Eserleri-Şiirleri*, M.E.B. Yayınları, Ankara 2003.

⁶ A. Hamdi Tanpınar, *On dokuzuncu Asır Türk Edebiyatı Târihi*, İstanbul 1949, s. 97.

liyye, Dâru's-Şurâ-yı Askerî, Meclis-i Maârif, Meclis-i Muvakkat ve Encümen-i Dâniş gibi siyâsî, askerî ve ilmi meclislerde de çeşitli seviyelerde görev yapmıştır.

Ârif Hikmet sâdece ilmiye bürokrasisinde etkili bir idâreci değil, aynı zamanda bir şâir ve müverrihtir. Dîvan şiirinin "Bâkiyyetü's-selefleri"nden-
dir; Arapça, Farsça ve Türkçe şiirler yazmıştır. Bu bakımdan Ebû'Suud Efendi, Şeyhülislâm Yahyâ ve İbn-i Kemal çizgisinde, şâir şeyhülislâmların son halkası olma bakımından da önemli bir şahsiyettir. Şiirlerini topladığı *Dîvân-ı Hikmet*'ten başka, *Tezkire-i Şuarâ*, *Mecmûatü't-Terâcim*, *Hulâsatu'l Mâkâlât* ve *Zeyl-i Keşfü'z Zunûn* isimli eserleri vardır. Bunlardan başka İbnül Emin M.Kemal İnâl'ın, Şeyhülislâm'ın metrûkâtı arasında bulunan evraktan tasnif ve tertip ederek oluşturduğu eserleri de burada zikretmek mümkündür. Bu eserler, *Bâzı Vakâyi'-i Dâhiliyye Notları*, *Mecmûa-i Eş'âr*, *Rumeli Tahrir Defteri*, *Rumeli Teftiş Defteri*, *Mecmûa*, *Mecmûa-i Ârif Hikmet* ve *Refû'n-Nikâb an Vücühil'l-Elkâb*'dır.

Gelenek-Yenilik Arasında Bir Âlim

Kronolojik çerçevede deruhte ettiği görevler ve bulunduğu meclisler, onun hem ilmîyede hem de devlet içerisinde etkin bir konumu hâiz olduğuna işâret eder. Bu etkin konum, onun târih içerisinde hak ettiği yeri almasına imkân vermemiştir. Aksine şeyhülislâmlık görevinden ayrılmasına, siyâsî ve idârî nüfûzunun etkisiz hâle gelmesine sebep olmuştur.

Başta Cevdet Paşa'nın *Tezâkir*'i olmak üzere, Ârif Hikmet'in biyografisine ilişkin bilgi veren kaynaklar, onun şeyhülislâmlık görevinden ayrılmasına ilişkin çelişkili bilgiler vermektedir. Bir kısmı sağlık durumu sebebiyle istifâ ettiğini ileri sürerken, bazıları da azledildiğini söylemektedirler. Onun bu görevden istifâ ederek ayrıldığı kanaati, azledildiği düşüncesinden daha yaygındır. Ancak istifâ ederek siyâsî ve idârî görevlerden elini eteğini çekmesindeki "aslî sebep" üzerinde pek durulmaz. Bu husus, Osmanlı'nın son asrındaki ulemâ-umerâ çekişmesi ve edebî eserlerimize geçtiği şekliyle, eski ve yeni çatışmasının tipik örneklerinden biri olarak değerlendirilebilir. Şu kadarını söyleyelim, onun şeyhülislâmlık görevinden ayrılmasının sebebi büyük oranda "siyâsî"dir.

Kanaatimiz odur ki, Mustafa Reşid Paşa ve berâberindeki devlet adamları, devlet yönetiminde tek yetkili olma eğilimindedirler. Yaptıkları ve yapacakları icrâatların şer'-i şerîfin tasvibinden kolayca geçmesi için, fetvâ

makâmının kendilerine zorluk çıkarmayacak bir karakterde olmasını arzulamaktaydılar. Oysa ilmî ve siyâsî açıdan geniş bir nüfûza sâhip birisinin meşihat makâmını işgal etmesi, siyâsî irâdenin ileri sürdüğü çözüm önerilerine ihtiyatla yaklaşılmasına sebep olacaktı. Böylece devlet yönetiminde bir ikiliğin oluşmasına zemin hazırlanmış olacaktı. Onun, bu ikiliğe sebebiyet vermemek için, kendi ihtiyârı ile görevden ayrıldığını düşünülebilir.

Bu şekilde düşünmemizi sağlayan en önemli bilgileri Ziyâ Paşa vermektedir. Ârif Hikmet'in yakın çevrelerinde bulunan Ziyâ Paşa'ya göre; onun şeyhülislâmlıktan ayrılışına *verâset meselesinde* Mustafa Reşid Paşa'ya muhâlefet etmesi etkili olmuştur.⁷ Verâset meselesi, dönemin önemli politik konularından biridir. Bir de Lûtfî Efendi ile Ahmed Cevdet'in verdiği bilgiye göre, Şeyhülislâm Softalar Vak'ası'nda da Paşa'yla ters düşmüştür.⁸

Conumuz itibâriyle bu tartışmaları tahlil edecek değiliz. Bununla birlikte bir Şeyhülislâm'ın ve bir beyefendinin siyâsî alandaki etkinliklerini görmek bakımından bunları da zikretmek gerekiyordu. Yâhut da bunu ilmiyenin ve gelecekçi düşünce biçiminin Osmanlı siyâsetindeki mevkesini kaybetmesi olarak da okumak mümkündür. Zira Ârif Hikmet, edebî ve ilmî yönü itibâriyle geleneksel yönü ağır basan bir âlimdir. Nazımda divân şiirinin geleneksel kalıplarının dışına çıkmadığı gibi, nesirde de adından "yenilikçi" diye söz ettirecek eser bırakmamıştır. Ayrıca sosyal yaşam itibâriyle, dönemin havasına kapılarak Avrupaî tarz hayâtı da tercih etmemiştir; rûhen ve kültürel olarak yetiştigi klasik eğitim çevresinin dışına çıkmamıştır. Bu bakımdan muhafazakârdır.

Öte yandan yenileşme sürecini hazırlayan meclislerde görev almış, Şeyhülislâmlığı döneminde de şeriat adına yeniliklerin önünü tıkayıcı bir tutuma girmemiştir. Bu veriler, onun yenileşmenin yanında yer aldığını açıkça ortaya koymaktadır. Buna rağmen aşırı Tanzimatçılar, onun divân şiiri tarzında Arapça, Farsça ve Türkçe şiirler yazdığını ve hiçbir zaman şark kültürünün dışında kalmadığını ileri sürerek, hakkında "şehirli molla tipinin en zarîf örneği"⁹ değerlendirmesini yapmaktadırlar.

⁷ Bkz: Ziyâ Paşa, *Verâset-i Saltanat-ı Seniyye Hakkında Meşâhir-i Şuarâ-yı Osmâniyye'den Ziyâ Paşa Merhûmun İki Kit'a Mektubu (Verâset Mektupları)*, İstanbul, 1285, s. 25-27.

⁸ Bkz: Ahmet Lûtfî, *Lûtfî Târihi*, (Haz. Münir Aktepe), IX, s. 176-177; Ahmet Cevdet Paşa, *Tezâkir*, 40-Tetimme, s. 65-66.

⁹ Bkz: Ziyâ Paşa, *Verâset Mektupları*, s. 26.

Himâyeci: Kible-i Erbâb-ı Maârif

Ârif Hikmeti'nin, bir "beyefendi" olarak öne çıkmasını sağlayan en önemli hususlardan biri, kıymet bilir bir şahıs olarak ilim ve sanat ehlini korumasıdır. Onun bu yönünü muhîtinde bulunan şâir ve müelliflerin naklettiklerinden çıkartmaktayız. Yakın arkadaşlardan biri olan İzzet Molla'nın şu beyti bu konuyu tevsik etmektedir:

*Seyf-i keremi ile ulu Ârif efendimiz
Hamdolsun ilticâmızı kesti kibârdan¹⁰*

Ârif Hikmet, ilim ve irfan ehlini cömertçe himâye etmiştir. Bu himâyeci temâyül, kültür târihimizde "hâneği" kavramıyla ifâdelendirilmektedir. Hâneği, ilim ve irfan sâhibi, sanat ve edebiyat erbâbını koruyup gözeten kadirşinas insandır. Halil Inalcık'ın patronaj kavramı etrâfında odaklanan kitabı dolayısıyla bu konu yeniden tartışmaya açıldı. Ben tartışmalara dönecek değilim; ancak hâneği usûlü olmasaydı, bugün herhalde Urfalı Nâbî'den bahsedemezdik, diye düşünüyorum. Her ne ise, Ârif Hikmet, bu anlamda bir patronur; sâhip olduğu maddî ve mânevî zenginlikleri, hem ilim, irfan ve hüner sâhibi, hem de bu yolda ilerlemekte olan müptedîlerin hizmetine sunar, onları korur ve himâye eder.

Ârif Hikmet gibi ilim adamı ve şâir bir patron bulmaktan da kimse şikâyetçi değildir. İzzet Molla, onun bu koruyucu kişiliğini hamd vesilesi olarak görüp, "Hamdolsun ilticâmızı kesti kibârdan" demektir. İzzet Molla'nın sunduğu kasîdelerden Ârif Hikmet'in konağının en önemli müdâvimlerinden biri olduğunu çıkartıyoruz. Bir kasîdesinde Hikmet'i "kible-i erbâb-ı maârif" olarak tavsif eder; şâirlikte Şevket'e, nesirde Harîrî'ye benzetir.¹¹ Tabîî şâirliğine ilişkin değerlendirmesine ihtiyatlı yaklaşmak lazım; Şevket ve Harîrî olması biraz muhal. Lâkin "Ol kible-i erbâb-ı maârif Bey Efendi" mısraına katılmamak mümkün değildir.

Ârif Hikmet'in himâye ettiği şahsiyetler kimlerdir? Bunları teker teker tespit etme imkânına sâhip değiliz. Fakat burada bir kaçını sayabiliriz: İzzet Molla'dan başka, Ziyâ Paşa, Ahmed Cevdet Paşa ve Şehâbeddin el-Alûsî. Bunlardan Ziyâ Paşa, *Verâset Mektupları*'nda Ârif Hikmet'e olan yakınlığından bahsetmektedir.¹²

¹⁰ Keçecizâde İzzet Molla, *Divân-ı İzzet*, Bulak, 1255, s.139.

¹¹ İzzet Molla, age, s. 45.

¹² Ziyâ Paşa'nın şâirimize olan yakınlığı kimi hususları "mahremâne" müzâkere edebilecek noktadaydı. Nitekim o, verâset meselesi ile alâkalı görüşlerini aktarırken, Ârif Hikmet'e olan yakınlığının "münâsebet-i mahsûsa" noktasında olduğunu ifâde etmektedir. Bkz. Ziyâ Paşa, *Verâset Mektupları*, s.25, İstanbul 1285.

Beyefendiye kasideler sunmaktan geri kalmamıştır; şeyhülislâmlığa atanması dolayısıyla sunduğu kasidesi, bütün şiirleri içerisinde ayrıcalıklı bir yere sâhiptir.¹³ Kezâ Ahmed Cevdet Paşa da *Tezâkir*'de onunla olan ilişkisini açıkça zikreder.¹⁴ Ayrıca Fatma Âliye *Cevdet Paşa ve Zamânı* adlı eserinde, Paşa ve Şeyhülislâm'ın ilişkilerinden bahsederken, Paşa'nın henüz Efendi iken Ârif Hikmet'ten gördüğü bâzı yardım ve himâyelere de işâret etmektedir.¹⁵ Cevdet Paşa da himâyecisine kasideler sunarak taltif etmiştir.¹⁶

Ünlü tefsirci ve Bağdat Hanefî kadısı Şehâbeddin Ebû's-Senâ Mahmud b. Abdullah el Âlûsî, "cömertliğin efendisi" sıfatını uygun gördüğü şeyhülislâmın muhîti içerisinde zikredilmeye değer bir şahsiyettir. Zira Ârif Hikmet'in târihçe-i hayâtını ilk defa o yazmıştır. Bu eser *Şehiyû'n-Negam fî-Tercümeti Şeyhülislâm Ârifi'l-Hikem* (Tah: Muhammed İd el-Hatravî, Şam, 1983)dir. Bundan başka İstanbul'a yaptığı gezi dolayısıyla kaleme aldığı *Garâibü'l-İğtirâb* isimli seyahat-nâmesinde de ondan, misâfir olarak kaldığı konağından, buradaki ilmî ve edebî mahfilden ve entelektüel muhitten ayrıntılı olarak bahsetmektedir. El Âlûsî'nin bu eseri, Bağdatlı bir müftünün İstanbul gözlemlerini sunması bakımından önemlidir.

Ârif Hikmet'in himâyeci tavrı, sâdece icâze ve ikram şeklinde maddî boyutta değildir. Bâzı şâirleri dîvan tertip etmeleri husûsunda teşvik etmiş, bâzılarını tanzir etmiş, kimilerini de eserlerine manzum ve mensur takrizler yazmıştır. Böylece onun mânevî açıdan da himâyeci bir tavır sergilediğine tanık olmaktadır. Bu meyanda onun muhitinde bulunan bâzı şâir ve müellifleri tespit etmek mümkündür. Bunlar Sahaflar Şeyhizâde Es'ad Efendi, Zîver Paşa ve Tâhir Selâm, Bayburtlu Zihnî, Fatîn Dâvut, Şeyh Zâik ve Gâlip Sâid Mehmet Paşa gibi şâir ve müelliflerdir. Bunların çeşitli seviyelerde Beyefendi ile ilişkilerinin olduğu bilinmektedir.

¹³ Sözü nü ettiğimiz kasîde,

Erdi, eyyâm-ı bahâr oldu cihan reşk-i cinân
Eyledi ezhâr ile tezyîn-i hey'et gül-sitan

beytiyle başlamaktadır. Ârif Hikmet için yazılan kasidelerin en güzeli bu kasidedir. Bkz. *Külliyyât-ı Ziyâ Paşa*, (Haz. Süleyman Nazif), s. 40-41.

¹⁴ *Tezâkir*, 40-Tetimme, s. 19, 20, 40.

¹⁵ Fatma Aliye, *Cevdet Paşa ve Zamânı*, İstanbul 1332, s. 33.

¹⁶ Cevdet Paşa, *Tezâkir*, 40-Tetimme, s.34-37.

Bâzı kaynaklarda İrân u Tûran'da en çok tanınan" kişi olarak nitelen-
dirilen Ârif Hikmet'in muhîtindeki şâir, yazar ve devlet adamları bu zik-
rettiklerimizle sınırlı değildir. Fakat bu konuyu tevsik edecek malzemeden
de mahrûmuz. Burada Abdurrahman Şeref Efendi'nin anlattığı bir hâtıra-
yı paylaşmak istiyorum. Bağdat şâirlerinden biri Beyefendiye bir kasîde
göndermiştir. Kasîdeyi çok beğenen Hikmet de karşılık olarak bir kehri-
bar çubuk takımını hediye olarak göndermiştir. Gönderdiği bu hediyesine
eklediği mektupta da şöyle yazmıştır: "*Kasîdeniz öyle güzel ki ağzınızı öpmek
istedim; fakat yolun uzaklığı engel olduğundan bu görevi çubuk takımına ismar-
ladım.*"¹⁷ Bu anekdot her ne kadar kasîdeyi ve şâiri bize göstermese de, Be-
yefendi'nin, nezâketini ve inceliğini göstermesi bakımından önemlidir.

Bir Bibliomani ve Kitapları

Ârif Hikmet'in, burada üzerinde durulması gereken bir diğer yönü de,
kitap severliği ve kitaplarıdır. Bu kitap sevgisi, başlı başına bir vakfın ve
vakıf kütüphânesinin meydana gelmesini sağlamıştır. Medîne'de Mescid-i
Nebevî'nin kible tarafında, bugünkü Medîne Adliyesi'nin yanı başında te-
sis edilen bu kütüphâne, hem mimârî açıdan hem de nâdir ve sanat değe-
ri yüksek olan kitapları bakımından çok önemlidir. Ne yazık ki, kütüphâ-
ne binâsı, Mescid-i Nebevî'nin etrafının genişletilmesi bahanesiyle yıkıl-
mıştır. Kitaplar Kral Abdülaziz Kütüphânesi'ne taşınmıştır.

5.000 ciltlik nâdir eserden oluşan bu kütüphânenin, iyi çalışması ve
vazifelileri için evler, dükkânlar, hanlar, bostanlar ve şâir şeyleri dâimî ve
sâbit olarak vakfetmiştir. Tasarrufunda bulunan "emlak-ı sahîhe ve kütüb-i
nefiselerin" vakfedildiği ifade edilen senette, Medîne'de 5 adet ev ve bir
hurmalık, İstanbul'un başta Üsküdar, Kuzguncuk ve Sarıyer olmak üzere
muhtelif semtlerinde dükkân, bostan, bahçe, hamam, han, berber dükkâ-
nı, içinde fırını, kuyusu ve şâir müştemilâtı olan binâlar vakfedilmiştir.¹⁸
Bugün bu vakfın, vakfedilen emlakın durumu hakkında herhangi bir bil-
gimiz bulunmamaktadır. Onun vakfından geride sâdece, Nuhkuyusu

¹⁷ Abdurrahman Şeref, *Tarih Musâhabeleri*, (Haz. Enver Koray), Ankara 1985, s. 242.

¹⁸ Bu vakıf ve vakfiye için bkz: Bilal Kemikli, "Şeyhülislâm Ârif Hikmet Beyefendi'nin Vak-
fiyesi ve Medine-i Münevvere'de Tesis Ettiği Kütüphânesi", *Revak/94*, Sivas 1994, s. 51-58.

Caddesi üzerinde bulunan bir sebil kalmıştır.¹⁹

Ahmed Cevdet Paşa, Medîne'deki bu kütüphânedan başka, onun konağında bulunan husûsî kütüphânesinden de sitâyişle bahseder.²⁰ *Târih-i Cevdet*'i yazarken Ârif Hikmet'in husûsî kütüphânesinden faydalanan Cevdet Paşa, konaktaki kitaplıkta vesîka ve evrâkın dışında "12.000 cilt" kadar kitabın varlığından söz etmektedir.²¹ Bu kitaplara ne olmuştur? Ârif Hikmet'in çevresinde bulunan ve bir ara onun kitap alım işleriyle de meşgul olan babası Emin Paşa'dan aldığı bilgilerle bu kitaplardan bahseden İbnülemin, Ârif Hikmet'in nâdir kitaplarının, diğer terekese ile birlikte yeğeni İzzet Bey'e kaldığını ve onun da bir müzâyededeki bu kitapları sattığını söylemektedir.²² Bu da çok hazin bir tablodur; keşke bu 12.000 kitap ve evrâkı, Medîne'de yaptırdığı gibi İstanbul'da kuracağı bir kütüphânede koruyabilseydi.

Düştü Dehrin Bir Sütünü

Kısaca portresini çizmeye çalıştığımız Ârif Hikmet, şeyhülsîlâmlık görevinden ayrıldıktan sonra vaktini, dönemin entelektüellerinin uğrak yerlerinden biri olan konağında ilmî etütlerle geçirmiştir. Bu arada siyâsî gelişmeleri de tâkip etmekten geri kalmamıştır. Fakat onun artık tek bir amacı vardır; o da, "*kûşe-yi Taybe'de tahassün için uzlete çekilmektir.*"²³ "*Kûşe-i Taybe*", kitaplarının bir kısmı ile emlâkını vakfederek oluşturduğu kütüphânesinin bulunduğu Medîne'dir. Medîne'ye giderek, "tahassün için uzlete çekilmeyi" düşünmektedir. Ne var ki, hastalığı bu düşüncesini gerçekleştirmesine imkân vermemiş; Tırnakçızâde'nin ifâdesiyle, "*dehrin bir sütünü*" 16 Şâban 1275 (22 Mart 1859)'de düşmüştür. Mezarı, Üsküdar Nuhkuyusu'nda Kartal Baba Tekkesi (Kartal Baba Câmii) karşısında bulunan hazîrededir. Rûhu şâd olsun.

¹⁹ Sebil hakkında bkz: I. H. Konyalı, *Abideleri ve Kitâbeleriyle Üsküdar Tarihi*, II, İstanbul 1977, 111-112; Ömer Faruk Şerifoğlu, *Su Güzeli İstanbul Sebilleri*, İstanbul 1995, s. 181.

²⁰ Ârif Hikmet kütüphânesinden başka Medîne-i Münnevver'e Türkler tarafından tesis edilen pek çok kütüphâne bulunmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Bilâl Kemikli, "Türklerin Medîne'de Kurdukları Kütüphâneler", *İlim ve Sanat*, 88 (Mayıs 1995), s. 73-75.

²¹ A. Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, II, İstanbul 1309, s. 102.

²² İbnülemin, *Son Asır Türk Şâirleri*, IV, s. 627.

²³ Bkz. *Dîvân*, s. 198.

Sabır Sarmaşıkları

Bekir Sıtkı ERDOĞAN

YEŞEREN UMUTLAR

Dolmakta çilem, yol yol açılmakta falım,
Hergün yeni bir nazma tomurcuklu dalım,
Dörder yaprak verdi umut yoncaları;
Gerçekleşiyor git gide artık masalım...

ACI BAL

Solmaz mı bu çiçekler; senin aşkınla diri,
Esrârına ermez arının binde biri!
Her ünlü petek böyle buruk tat vermez,
Erbâbı karar şekerle ancak zehiri!

BÖYLEDIR OL HİKÂYET

Çöldük tûfan erişti; bostân olduk,
Bir rûzgâr esip geçti gülistân olduk,
Gün döndü, hazan erişti gül bahçemize;
Yaprak yaprak dillere destan olduk...

Trabzon'da doğmuştur. Asıl adı Ahmed'dir. Babasının adı Ahmed Abdülaziz'dir.² Tıflı, öğrenimini tamamladıktan sonra IV. Murad'ın meclisine girip ona nedim olmuş ve pâdişah katında şeh-nâme okumuştur.³

Çocuk sayılabilecek kadar küçük yaşta şiir söylemeye başladığı için "Tıflı" mahlasını almıştır.⁴ Evliya Çelebi, boyunun uzun olduğundan kendisine "Leylek Tıflı" denildiğini ve "Leylek" lakabı ile anıldığını kaydetmiştir.⁵

Tıflı, asıl şöhretini meddahlık ve nedimlik özelliklerine borçludur. XVII. yüzyılın bütün kaynakları bu hususta birleşir ve ondan övgüyle bahsederler.⁶ XVIII. Yüzyıl tezkirecilerinden Mirzâzâde Sâlim, çağdaşı olan Kırımı'nın meddahlıktaki ustalığını belirtmek için, onun hikâye anlatmakta Tıflı kadar mâhir olduğunu söyler.⁷ Bu da Tıflı'nın şöhretinin kendinden sonraki yüzyıllarda da devam etmekte olduğunu gösterir.

Sûlûs, nesih, ta'lik, ta'lik kırmayı yazıları gayet iyi yazan Tıflı, bu sâhâda pâdişah ve devlet ricâline birçok kitap yazmış ve hattat olarak da övülmüştür.⁸

¹ Celal Bayar Üniversitesi Öğretim Üyesi,

² Hamamîzâde İhsan Bey, *Trabzon Şâirleri*, Yazma; Safâî, *Tezkire-i Safâî*, Es'ad Efendi Ktp., No: 2549, s. 207; Şeyhî Mehmed Efendi, *Vekâyü'l-Fuzalâ*, Bayezid Devlet Kitaplığı, No. 2361, s. 763.

³ Hamamîzâde İhsan Bey, *Trabzon Şâirleri*, Yazma; İsmail Belig, *Nuhbetü'l-Âsâr li Zeyli Zubdeti'l-Eş'âr*, 1139, İstanbul Üniversitesi Ktp., TY No: 1182, s. 52; Rıza, *Tezkire-i Rıza*, Der-saadet Matb., 1312, s. 23.

⁴ Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, c. 1, s. 679; Mehmet Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, İstanbul, Matbaa-i Âmire, 1311, c. III, s. 252.

⁵ Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, c. 1, s. 679.

⁶ Şeyhî Mehmed Efendi, *Vekâyü'l-Fuzalâ*, Bayezid Devlet Kitaplığı, No. 2361, s. 763; İsmail Belig, *Nuhbetü'l-Âsâr li Zeyli Zubdeti'l-Eş'âr*, 1139, İstanbul Üniversitesi Ktp., TY No. 1182, s. 52; Tezkire-i Safâî, Es'ad Efendi Ktp., no.2549, s.207; Rızâ, *Tezkire-i Rıza*, Der-saadet Matb., 1312, s. 23; Müstâkîmzâde, *Tezkiretü'l-Hattâtîn*, Süleymaniye Ktp., No. 1164.

⁷ Mirzâzâde Sâlim, *Tezkire-i Sâlim*, İstanbul, 1315, s. 568.

⁸ Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, c. I, s. 679.

Tıflı, şâir olarak pek de ihmal edilmez. Safâyî, Rıza, Şeyhî, Belig, Güftî gibi hal tercümesi müellifleri onu şâirler arasına dâhil eder ve saygın şâirlerden olduğunu söylerler.⁹ Tâze söyleyişli olan şâir, yeni mazmunlar icat etmede mâhirdir ve akranı yoktur.

Tıflı, keskin zekâsından dolayı şâir olmaktan çok meddah ve nedim olarak olarak şöhret kazanmıştır. Bu kabiliyeti ile IV. Murad'a intisab etmiş, gümrük ve evkaftan kendisine ihsan edilen gelirle rahat bir hayat sürmüştür.¹⁰

Melâmiyye Bayrâmiyye tarikatına mensup olmuş ve Idris Muhtefî'ye intisab etmiştir. Müstakimzâde de, onun tarikat erbâbı olduğunu ve sefih bir hayat sürdüğünü belirtmiştir.¹¹

Tıflı'nın ne zaman doğduğu bilinmemekle beraber, ölüm târihi de farklılık göstermektedir. Belig'de 1070, Âsım ve Safâyî'de 1074 olarak kayıtlıdır. Ancak, akrabası Nazmî Efendi, Tıflı'nın ölümüne tarih düşmüş ve mezar taşına ölüm tarihini 1070 senesi olarak hakketmiştir. Tıflı, 1070 senesinde ölmüş, Silivrikapısı dışında, müntesibi olduğu tarikatın piri sayılan Hazma-Bâlî'nin civarına defnedilmiştir.¹²

Târih-i vefât-ı Tıflı

"Niyâz ile Cenâb-ı Hakka Nazmî fevtine tarih
Didim gehvâre-i cennette Tıflıye makam eyle."

1070

Meşhur şâir Nâilî-i Kadîmde onun vefatına "Gehvâre-i rahat ola Tıflıye lahd" tarihini düşürmüştür.¹³

⁹ Safâyî, *Tezkire-i Safâyî*, Es'ad Efendi Ktp., No. 2549, s. 207; Rıza, *Tezkire-i Rıza*, Der-saadet Matb, 1312, s. 23; Şeyhî Mehmed Efendi, *Vekâyü'l-Fuzalâ*, Bayezid Ktp., No. 2361, s. 763; Belig, *Nuhbetü'l-Âsâr li Zeyli Zubdeti'l-Eş'âr*, 1139, İstanbul Üniversitesi Ktp., TY No. 1182, s. 52; Güftî, *Teşrifâtü's-Şu'arâ*, İstanbul Üniversitesi Ktp., No. 1533, s. 219.

¹⁰ Şeyhî Mehmed Efendi, *Vekâyü'l-Fuzalâ*, No. 2361, s. 763; Safâyî, *Tezkire-i Safâyî*, Es'ad Efendi Ktp., No. 2549, s. 207.

¹¹ Müstakimzâde, *Tezkiretül-Hattâttın*, Süleymaniye Ktp., No. 1164.

¹² Şeyhî, Mehmed Efendi, *Vekâyü'l-Fuzalâ*, s. 763.

¹³ Safâyî, *Tezkire-i Safâyî*, Es'ad Efendi, K.N. 2549, s. 207.

Tifli, XVII. yüzyıl şâiridir ve divan şiirinin bütün özelliklerine sâhiptir. Öncelikle meddah ve şehnâmehanlıkla şöhret bulmuş olmasına rağmen, şâir olarak da ihmal edilmez. Onun bu alandaki geniş kültürünü şiirlerinde işlediği konulardan anlamak mümkündür. Üç dil bilen şâir, Arapça ve Farsça'yı bu dille şiir yazacak kadar iyi bilmektedir. Bu nedenle manzumelerinde Arapça ve Farsça kelimeleri çok sık kullanarak, uzun zincirleme tamlamalarla süslü ve ağır bir dil yaratmıştır. Bundan dolayıdır ki, pek çok gazel ve kasidesi mülemmadır.

Tifli, bir tarikat erbâbı olmasına rağmen, bir na't dışında, şiirleri din dışı konuları ihtivâ eder. XVI. Yüzyılın üstadı Bâkî ve XVII. yüzyılın kasîde şâiri Nefî'nin yolunda gitmiş ve şiirlerini aşk, şarap, güzellik, tabiat ve övgü konularında yazmıştır. O, bir kıt'asında da Bâkî'nin yolunda ilerlediğini şöyle belirtir:

*Kâtib-i esrâr-ı İbrâhîm Paşa kim anun
Nâm-ı bâkî, zât-ı pâkî fahr-ı a'yân-ı zamân
Tıfliyâ tahrîr ve tertib eyledi eş'ârını
Verdi divânın benim divân-ı Bâkîden nişân.*

Tifli'nin, Şeyhülislam Bahâyî, Şeyhülislam Yahya, Azmizâde Hâletî, Ganizâde Nadirî, Riyâzî ve Sarı Abdullah Efendi gibi mümtaz şâirlere kasîde ve nazîre yazması, onların da etkisinde kaldığının bir örneğidir. Ancak kasidelerindeki söyleyiş tarzı Nefî'yi; gazellerindeki söyleyiş tarzı da daha çok Bâkî'yi andırmaktadır. IV. Murad'ın yazdığı kasidede Nefî'nin etkisi açıkça görülmesine rağmen, Nefî'ninki kadar gösterişli ve âhenkli değildir.

*Sultan Murâd-ı din-penâh iklim-gîr-i bâ-sipâh
Leşker-keş-i düşman-tebâh lutf-ı Hudâ-yı zû'l-minen
Key-husrev-i mülk-i kerem Iskender-i Dârâ-şiyem
Dârâ-yı Iskender-himem safder hidiv-i tev'emen.*

Tifli

Tifli, XVIII. Yüzyıl şâiri Nedim, Nailî-i Kadîm, akrabası Şeyh Mehmed Nazmî ile halk şâiri şık Ömer üzerinde etkili olmuştur. Nedim, onun bir gazelini tahmis etmiştir.¹⁴ Aşık Ömer'in "dokunma" redifli ünlü ve çok sevilen kalenderisinin, Tifli'nin "dokunma" redifli gazeline nazire olduğunu

¹⁴ Abdûlbaki Gölpinarlı, *Nedim Divânı*, İktam Mat., İstanbul, 1338-1340, s. 232.

söyleyebiliriz.

*Ey çarh-ı sitemger dil-i nâlâna dokunma
Hecr "âlemdir ettiğim efgâne dokunma.*

Âşık Ömer

*Ey şâne ser-i zülf-i perişâne dokunma
Tel kırma sakın hâtır-ı yârâna dokunma.*

Tıflı

Onun manzumelerinde, yaşadığı yılların içtimâî hayatının akislerini görmek mümkündür. O, dünyanın fâniliğini, sevgilinin vefasızlığını ve pâ-dişâha yakın olması hasebiyle sık sık tütün yasağını dile getirir. Aşağıdaki beyitlerde görüldüğü gibi:

*Ana derd-i dil-i suzânunu eyle rû-keş
Ben dimem sana duhân içme yasâg oldu yine.*

Gazel 151

*Ne kâm alsak gerekdür ni'metinden Tıflıyâ dehrün
Bir iki gün bu mihnet-hâne-i gerdünda mihmânuz.*

Gazel 69

*Tıflıyâ ârzû-yı tâc u kabâdan geçdük
O kadar sine vü ser dâg-be-dâg oldu yine.*

Gazel 151

Şiirlerinin tekniği oldukça ustalıklıdır. Aruz veznini başarıyla kullanmış ve aruz hatalarına çok nâdir düşmüştür. Kâfiye ve redif bulmada başarılıdır. Söz sanatlarına oldukça fazla yer vermiş, süslü ve sanatlı bir söyleyiş tarzını benimsemiştir. Söz güzelliğinin yanı sıra, hayal genişliğine de önem kazanmış, ağır bir dil ve üslûpla müretteb bir divan meydana getirmiştir.

Eseri:

Tıflı'nın tek bir eseri vardır. O da divânıdır. Divan'da bir na't olmak üzere 26 kaside, 198 gazel, 4 rubâî, 7 müfred, 4 tarih kıt'ası, 2 mesnevi ve 1 kıt'a vardır. Toplam 2155 beyti tutarında 240 manzumeden meydana gelen Tıflı'nın Dîvân'ı oldukça zengindir. Kasideler Sultan II. Osman ve Sultan IV. Murad ile, Bayram, Câfer ve Musa paşalara, Şeyhülislam Bahâyi Efendi, Şeyhülislam Yahya Efendi, Şeyhülislam Ebu Sâ'id Efendi gibi şey-

hülisamlara ve Azmizâde Hâletî, Ganizâde Nâdirî, Sarı Abdullah ve Riyâ-zî gibi çağdaşları olan şâirlere yazılmıştır.

Tıflî Divanı'nın yazma nüshalarına aşağıda belirtilen kütüphanelerde-
dir.

- 1- Ali Emiri Efendi, Manzum Eserler (Millet Ktp.), 258.
- 2- Es'ad Efendi (Süleymaniye Ktp.), 2654.
- 3- Reşîd Efendi (Millet Ktp.), 785/2.
- 4- Hacı Murad Efendi (Süleymaniye Ktp.), 3518.
- 5- Serez (Süleymaniye Ktp.), 2633/2.
- 6- Âtîf Efendi Ktp., 2085/1.
- 7- İstanbul Üniversitesi Ktp., T. 2920/.
- 8- Lala İsmail Efendi (Süleymaniye Ktp.), 457.
- 9- Hazine Ktp. (Topkapı Sarayı Müzesi), 1024.
- 10- Nuruosmaniye Ktp., 3942.

Örnek olarak Tıflî Divanı'ndan seçtiğimiz gazeller onun şiirleri hakkın-
da az da olsa fikir vermekte olacağı kanısındayız.

Gazel

Gel yetiş ben zâre göster rûy- âlin gül gibi
Gözlerim yollarda kaldı şeh-süvârım mül gibi
İftihâr itmek nizâm-ı hâl ile mânend-i gül
Ben perîşanlıkda buldum ragbeti kâkûl gibi
Dest-i sâkîde sürâhiden niçün kullanmazuz
Başı elde çünkü bir gülgünümüz var mül gibi
Gonce veş göstermeden kaçma ruh-ı rengînünü
Bir güler yüz 'âşık ider murg-ı dil bûlbûl gibi
Her saçî müşkîne meftun olma virme gönlünü
Kendünü ey dil perîşân eyleme sünbûl gibi
Râh-ı 'âşkında ayaklanmak dilerin Tıfliyâ
O sehi-kaddün sarıl ayağına kâkûl gibi.

Gazel 195

Gazel

"Vireli bāgda revnak gül-i al üstine gül
Şeh-levendüm takınur kırmızı şâl üstine gül
Hâsıdur var ise sultân-ı bahârün gülşen
Jâle nakdini alur sâl-be-sâl üstine gül
Dâmen-efşân yetiş ey bûlbûl-i şûrîde yetiş
Çıkdı gülşende ser-i şâh-ı nihâl üstine gül
Dāğlar sinede dil nâlede gâyâ kodılar
Kafes-i bûlbûl-i şârîde-makâl üstine gül
Şi'r-ü üstâddaki gülleri seyr it Tıflı
Dökdi evrâkını bir âb-ı zülâl üstine gül."

Gazel 111

Gazel

Gonceyi bağda görse dehen-i yâr sanur
N'eylesün çeşm-i remend-dîde anı var sanur
Hâb-ı gafletde geçer rûz u şebi dünyânun
Anı erbâb-ı recâ devlet-i bîdâr sanur
Sıgmayan devlet ile 'âleme bir gün sıkılup
Dîde-i mûrda görse dehen-i gâr sanur
Öyle bî-revnak olup feyz-i cemâlinden kim
'Aksini âyinede sûret-i dîvâr sanur
'Aksine âyinede 'işveler eyler Tıflı
Gördüğü kendüye ol şâh harîdâr sanur.

Gazel 53

Saz ve Söz ile Rumeli*

Fırat KIZILTUĞ

Bu yılki Makedonya çalışmalarımız, 10-30 Ocak 2005 tarihleri arasında tahakkuk etti. Sinan Uluant dostumuz, telefon ederek, Üsküp'le temas kurduğunu, geçen yılki çalışmayı bu yıl da devam ettirip ettiremeyeceğini sordu. Ben olumlu cevap verdim. Arkasından, Ankara'dan Prof.Dr. Ahmet Akyürek, "Ekim 2004'te Ohri'de olduğunu, çalıştırdığımız ekibi dinlediğini, gözlerinin dolduğunu, bu yılki çalışmanın giderlerini, başkanlığını yürüttüğü Anadolu Kalkınma Vakfı'nın üstlenme kararı aldığı" bildirdi. Bütün hazırlıklarımızı üç gün içinde bitirip uçağa bindik.

Üsküp Havaalanında Ohri Kardeşlik Derneği'nden Cemal Rahman beni karşıladı. Arabaya bindiğimde, Makedonya Maliye Bakanı vekili Mak-sut Ali yine direksiyonda, Makedonya Radyo ve Televizyonu Ohri temsilcisi Eyüp Bey'de arabada idi.

Eşyaları bagaja yerleştirip hemen yola koyulduk. İlk duygum şu oldu. *Sanki, dostlarımdan 370 gün önce ayrılmamışım. Daha dün İstanbul'a dönmüşüm ve bugün yeniden dostlarımla arasındayım.*

Kalacağım pansiyona alelusul eşyaları bırakıp derneğe gittik. Talebele-rim, yeni katılanlarla beni, hayatımda tatmadığım bir coşkunluk ve hasretle karşıladılar. Bâzıları on, bâzıları on beş santim uzamışlar ve gelişmişler. Anadolu Kalkınma Vakfı, Şennur Süleyman isimindeki yerel temsilcisini de karşılama işinde görevlendirmiş. Gazi Üniversitesi'nde mastır yapmakta olan bu Türkologumuzun meziyetlerini daha sonra tanıyacaktım.

Masama oturduğumda beni şaşkınlık içinde bırakan bir şey yaptılar. İleri seviyede ve çok kabiliyetli olan, Hüseyin-Erdal-Caner üçlüsü, sazlarını akord edip, arkadaşları ile "Türkiyem" şarkısını çalıp söylediler. Özellikle orta kıtaları okurken elimle gözlerimi siper ettim. Yaşadığını çocuklar görsün istemedim. Ayrıca bana yörede söylenen ilâhilerinden de okudular. Bir kızımız, tek olarak ilâhinin serbest bölümünü okuyor, toplu olarak usullü kısmı söylüyorlardı. Görünen şu idi ki, ben onlara üç avuç mûsikî verebilmişim. Beş hatta altı avuç mûsikî buldum. Çocuklar, kendi kendilerine çalışmaları sürdürmüşler. Şuna emin olunuz, her zaman o çocukla-rı yanıma alırsam, her mekânda konser verebilirim.

Sürprizlerin en önemlisi, Oktay ve İlhan Rahman'dan geldi. İlhan ka-nun, Oktay ud çalıyor. Geçen yıl, Tanbûrî Cemil Bey'in Hüseyinî makâ-

* 09 Mart 2005 tarihinde Türk Edebiyatı Vakfı'ndaki konuşma metni.

mındaki “Çeçen Kızı” isimli saz eserinin notasını onlara vermiş, fakat üstünde fazla duramamıştım. Onlar, eseri çalışıp ezberlemişler. Lâvtamı alıp üçümüz eseri bir güzel icra ettik.

Çiftehamamlar'daki konserde soldan sağa:
İlhan Rahman, Fırat Kızıltuğ, Oktay Ahmet ve Şennur Süleyman

Bendeniz tam kırk yıl, ülkemizin en üstün topluluklarında, en usta saz ve ses sanatçıları ile çalıştım. Her hafta iki üç büyük konsere katıldım. Radyo yayınlarına yıllarca eşlik ettim. Pek çok plâkta, kasette viyolonsel çaldım. Flütçü Britta Marschke ile oluşturduğumuz ikili ile lâvta konserleri verdik. Konser kayıtlarından rahmetli Fikret Kızıllok kasetler üretti.

Ama Ohri'deki bu iki çocukla yaptığım çalışmalardan aldığım hazzı, emin olunuz hayatımda çok az konserde tattım.

Çalışmalarımız o hâle gelmişti ki, benim mimiklerimi bile değerlendiriyor ve ne istediğimi anlıyor ve hemen gereğini yerine getiriyorlardı.

Bâzen nota isteğinde bulunuyorlardı. Hemen bilgisayara geçip istedikleri notayı yazıyordum. Bir gece içinde, seviyelerinin üstünde olan eserleri ezberleyip geliyorlar ve bana çalıp söylüyorlardı.

Hemen şunu ilâve edeyim ki, bu çocuklar, bir Hristiyan dünyasının ortasında varlıklarını muhafaza etmeye çalışan bir avuç Türk ve Müslüman çocuk... Hepsi, Makedonca tedrisat yapan okullarda okuyor. Eğlence yerleri ve gece hayatı alabildiğine geniş. Kafeler ve klüpler yaygın. Bizim çocuklar ora-

lardan uzak durmaya çalışıyorlar. Âilelerin bu konudaki endişe ve gayretleri olağanüstü boyutta. Özellikle kız çocukları, imamlar aracılığı ile Kur'an okuma kurslarında eğitiliyor. Zaten Türklük'lerini dinî inançları ile koruyagelmışler. Yalnız şikâyetlerinin en önemlilerinden biri de şu idi. Son yıllarda, Arnavut kökenli imamların sayısı çok artmış. Türk imam azalmış. Bundan bile rahatsızlık duyuyorlar. Rahatsızlıkları da karşı milletin olumsuz davranışlarından kaynaklanıyor. Türkçe dersleri çok az. Ama bizim kanallar, özellikle yeni yetişen nesli çok etkilemiş. Türkiye Türkçesini çok iyi konuşuyorlar.

İşte bizim çalışmalarımızın kilit noktası bu. Elimizden geldigince Türk müzikisi yoluyla, dil ve kültür değerlerimizi sağlamlaştırmak. Yedi yaşında bir öğrencim vardı. Parmakları küçücük ve kendi de ufak tefekti. Canan adını taşıyordu. Ben ona "can can" diyordum. Hergün saçlarını değişik şekilde örüp süsleyerek derse geliyordu. Bu küçüğün, bağlamasıyla, "*Şol cennetin ırmakları*" ilâhisiyle, Dede'nin "*Gülñihal*"ını çalıp okumasını size dinletmek isterdim.

Yine altını çizerek belirtmeliyim ki, Hırvat, Boşnak, Makedon, Bulgar, Sırp ve Arnavut televizyonları bu çocukların eli altında. Ve bu dilleri konuşup anlayabiliyorlar. Okuma ve yazmaları da aynı şekilde vârit. Hatta çoğu İngilizce veya Almanca da öğreniyor. Bütün bunlara karşılık, anadil Türkçe bizim bâzı doğu yörelerimizden daha mükemmel. Âdetâ dört elle sarılmışlar Türkçe'ye. İşte Türk Müzikisi'ne aşırı yakınlıkları, bu anadile olan bağlılıktan geliyor. Okullarda öyle sınıflar var ki, o sınıfta Türk ve müslüman çocuk yalnız ve tek başına oluyor. Azınlığa düşmenin gizli reaksiyonu ve direnci ile bütün çocuklar okullarda çok başarılı oluyorlar.

Bir gün deneme olsun diye, Münir Nurettin Selçuk'un rast makâmındaki, güftesi Vecdi Bingöl'e âit olan şarkısının notasını dağıttım.

*Erdi bahar sardı yine neş'e cihânı,
Eğlenelim, rakedelim Lâle zamânı.
Açtı bu dem naz ile gonca dehânı;
Dinleyelim bülbülü gel lâle zamânı.
Eğlenelim rakedelim lâle zamânı*

*Fasl-ı bahar seyrine çık sen bize gel de,
Gönlümüzü şâdedelim bezm-i emelde.
Bağda bahar sînede yâr bâdeler elde,
Mey içelim, rakedelim lâle zamânı,
Dinleyelim bülbülü gel lâle zamânı.*

Dikkat ederseniz Türkiye’de, bu şarkıyı, çocuklara değil, gençlere bile öğretmekten çekiniriz. Açıklanması gereken pek çok kelime ve deyim var. Bu güfte, ayrıca beni yıllarca düşündürmüştür. Şiir sanki Nef’î veya Nedim’in elinden çıkmış gibi bir eserdir ve o günün neş’esinde kaleme alınmıştır. Şâir Tayy-ı mekân edip Lâle Devri’ne gitmiş ve muhiti inanılmaz mükemmellikte tasvir etmiş. Bestekâr da şiiri yaşamış ve nefis bir beste vücuda getirmiş. Her iki üstâdı da rahmetle anıyor ve şarkıyı size takdim ediyorum.

Çocuklar, onlara ağır geleceğini sandığım bu şarkıyı hemen ezberlediler. Hem de çalgılarıyla icra ederek ve notasını da ezbere okuyarak. Ertesi ders hızımı alamadım. Mustafa Çavuş’un hisarbuselik şarkısını öğrettim.

Dök zülfünü meydâne gel

Sür atını ferzâne gel

Al dâireni hengâma gel

Bûlbûl senin, gülşen senin,

Yâr, yâr amman amman

Âşıkınım hayli zaman

Dil mumtazır teşrîfine

Gel amman amman.

Verdin cevap ünvan ile

Yaktın sinem sâzân ile

Müş tâk sana bin can ile

Nakarat

Kestin mi târ-ı ülfeti

Kırdın mı câm-ı sohbeti

Çektirme bâri firkatı

Nakarat.

İddia ederim ki, bırakınız ortalama kültür seviyesini, ses sanatçılarının çoğu, bu şarkıyı en doğru şekilde okurlar. Ama güfteyi açıklayamazlar. Ben bu hususu, sanatları için mahzurlu addederim. Ama biz, Ohri’de 7 ile 17 arasındaki bir avuç çocuğa (Hepsi kırkbeş kişi) öğrettik.

Bu iki şarkıyı ben on dört yaşındayken çalıp okuyabiliyordum. Tabîî aşırı mûsikî sevgisinin sâikiyle... Bu tür çalışmaları, burada yapamadığım için üzgünüm. Esâsen böyle bir talep de vâkî olmadı. Talep, 2000 kilometre uzaktan geldi.

Yine uyguladığımız şarkılardan biri de günümüzde bilenleri hayli aza-

lan, Rifat Bey'in rast şarkısı idi. Şimdi size onu takdim edeceğim. Bana eşlik ederseniz, sohbetimiz hayli revnaklı geçecek.

*Karlı dağı aştım geldim
Aşk od'una düştüm geldim.
Ben yâre ulaştım geldim
Ben gönlümü aldardım.
Gül benzimi soldurdum,
Nazlıca yârdan ayrıldım
Dağlara düştüm geldim.
Bakın şu kaşları yaya
Cemâli benziyor aya
Aşkıdır bana sermâye
Nakarat*

Radyo

Bir gün cep telefonum çaldı. Üsküp Radyosu'nun Türkçe yayınlar bölümünden arıyorlardı. Spiker hanım bizi canlı yayına aldı. Çalışmalar hakkında sorular sordu, cevaplar verdik. "-Şu anda ne yapıyorsunuz?" diye sorunca: "Şu anda şarkı geçiyoruz isterseniz size iki örnek verelim." "-Çok memnun oluruz" cevabını alınca, cep telefonunu masanın üstüne koydum ve önce bir rast Ohri türküsü söyledik. Size geçen yıl bu türküyü söylemiştim ama tekrarı da başka lezzette olur inancındayım.

*Çifte çifte paytonnari getirdim sana
Ne dedim sana Marikam
Darıldın bana-amman
Ne dedim sana Marikam darıldın bana.
Okka okka lokumlari getirdim sana
Ne dedim sana Marikam
Darıldın bana—amman
Ne dedim sana Marikam
Darıldın bana*

Bu şarkının arkasından bizim meşhur "Ayva çiçek açmış yaz mı gelecek" güftesiyle başlayan türkümüzü söyledik. Canlı yayın inanılmaz bir alâka çekti.

Ohri'de sıklıkla dostlarımla evlerinde de ağırlandım. Bu toplantılarda mahallî türküleri sordum. Bizim de çok iyi bildiğimiz "Aliverin bağlamamı çalayım" güftesiyle başlayan hüzzam türkünün, bizim bilmediğiniz kıt'aları ile karşılaştım.

Çıkar annem fermenemi giyeyim
aman aman aman

Giyeyim de mahkemeye gideyim.
Yâr söylesin ben cezâmı çekeyim
aman aman aman

Ağlaya ağlaya gözlerime kan doldu
Siyah da zülfün pembe beyaz üstüne bend oldu
Çıkar annem sandığından fesimi
aman aman aman

Gelsin de dostlar dinlesinler sesimi
Nazlı yârim tutsun benim yasımı
aman aman aman

Ağlaya ağlaya gözlerime kan doldu
Siyah da zülfün pembe beyaz üstüne
bend oldu

Çıkar annem kemânemi çalayım
aman aman aman

Çalayım da zâri zâri ağlayım
Bürümcük ver gözyaşımı sileyim
aman aman aman

Ağlaya ağlaya gözlerime kan doldu
Siyah da zülfün pembe beyaz üstüne bend oldu

Ohri'de beş-altı yaşlarında olduğum zaman, babamdan ve halamdan dinlemediğim, altmış yıldır bir daha duymadığım bir rast şarkı ile karşılaştım. O zamanlar hafif kabul edilen bu şarkı, meğer bu günlerdeki zırvaların karşısında neredeyse klâsik zevkte imiş.

Yuvarlak altınsın
Canımı yakarsın
Sende bu güzellik varken
Cihanı yakarsın

Gel gel gel barışalım
 Şimdi gel konuşalım şimdi
 Arpa ekdim biçerim
 Budur yolum geçerim
 Bir hayırsız yâr için
 Çile imiş çekerim.
 Gel gel gel barışalım
 Şimdi gel konuşalım şimdi.
 Bostan ekdim bitmedi
 Su koyverdim gitmedi
 Altı ay sevdâ çektim
 Allah nasib etmedi
 Gel gel gel barışalım
 Şimdi gel konuşalım şimdi.

Uşşak makâmında bir türkû çok ilgi çekici idi. Bu türkûnün şiiri, Karacaoğlan'a aittir. 1650 tarihlerinde Ali Ufkî'nin "Mecmua-i Saz ü Söz" ünvanlı kitabında, hem de batı notasıyla kayıtlıdır. Yüz yıl kadar sonra Şerbetçi İbrahim Ağa, bir yüzyıl sonra Sadullah Ağa, bir yüzyıl sonra Sadettin Kaynak bestelemiş. Çocukluğumda Bayburt'ta dinlediğim bir çeşidi de var. Şunu vurgulamak istiyorum. Günümüzdeki gibi müsikimiz bölünüp kuşbaşı yapılmamıştı. Bütün şubeleri bütünlük içinde değerlendiriliyordu. Günümüzde, Klâsik Türk müsikisi ile uğraşanların nota yazısı ile, halk müziği mensuplarının nota yazısı farklıdır. Tabii kâğıt üstünde bu farklılık söz konusudur. Tatbikatta makâmlarımız aynıdır. Batı müziği ile uğraşan Türklerin nota yazısı ise tampere batı notasıdır. Bizim değildir.

İşte Ohri'de karşılaştığım uşşak türkû:

Sabah oldu uyansana
 Gül yastığa dayansana
 Ölüyorum inansana
 Ah akabinde düştü gönlüm
 Şimdi de ayrılmamız müşkül
 Kırmızı gül goncesi
 Budur yârimin eğlencesi
 On beş liradır geces

Ah akabinde düştü gönlüm
Şimdi de ayrılmamız müşkül
Kırmızı gülü budarlar
Altında meclis kurarlar
Hem kurarlar hem bozarlar
Ah akabinde düştü gönlüm
Şimdi de ayrılmamız müşkül

Duyduğumuz her nağmeyi hemen notaya alacak donanım ile yetiştirildik. Özellikle solfej hocalarımız dikte derslerinde bu hususa çok dikkat ederlerdi. Fakat hayatımda en zorlandığım eser bu rast türkü oldu. Meçhul bestekâr cümleleri okadar maharetle ve çetrefil ölçmüş ki, şarkıyı iyi-ce ezbere almadan notaya almak mümkün değil. Banda kaydedip buraya getirdim ve bir kaç gün çalışarak notasını çıkarabildim. İşte Türkümüz bu:

Kale kaleye karşı
Kalenin içi çarşı
Ben bir deste gül olaydım ah
Açılsam yâre karşı
Çıktım çeşme başına
Sabun sürdüm saçıma
Ben bu sedây(i) bilmez idim ah
Sen getirdin başıma
Çeşme başında kuyi
Uyi sevdiğim uyi
Bana yarım sarhoş derler ah
İçtiğim üzüm suyi

Bu türküleri bana okuyan Cemal-Aysun Rahman çiftini huzurunuzda saygı ile anıyorum. Kulakları çınlasın.

Üsküp'te Yahyâ Kemal'in Manevî Huzûrunda

Bakan vekilimiz Maksut Ali, bütün yetkilerini seferber ederek, Üsküp'teki târihi Çiftehnamalar'da, "Yahya Kemal ve Mûsikîmiz" isimli bir konser düzenledi. Bu konserin, dâvetiye basımı ve dağıtımını Anadolu Vakfı Üsküp temsilciliği üstlendi. Zihni Erçoklu, vefakâr Türkolog Şennur

Süleyman'ı bu konser ile ilgili hazırlıklar ve program detayları için iki-üç günlüğüne Ohri'ye gönderdi. Bilgisayarda güfteler yazıldı, dosyalandı. Yahyâ Kemal'in "*Kendi Gök Kubbemiz*" isimli kitabından, programda okunacak şiirler tespit edildi. Kubbealtı Kültür ve San'at Vakfı'ndan tarafından bize acele gönderilen Yusuf Ömürlü dostumuzun "*Yahyâ Kemal'in Bestelenmiş Eserleri*" kitabından notalar kopya edildi ve dosyalandı.

Biz müzisyenler, ne kadar ezbere bilirsek bilelim, mutlaka notayı tâki-bederiz. Yanılmamız işten değildir. Üstadın ancak altı eserinin bestesini seçebildik. Bir yedinci eser "*Endülüs'te Raks*" isimli eserd. Ancak çalışacak zaman bulamadım. Bildiğiniz gibi eser ağır ve zordur.

Bu arada bir hüsrânımı da belirtmeden geçemeyeceğim. Yahyâ Kemal üstadımızın şiirlerine iki yüzün üstünde şarkı bestelenmiş. Beş altı tane ancak seçebildim. Kalan besteler, şiirlere lâyık olmayan pestenkerânî çalışmalar. Zîra üstadın şiirlerinin kendisi birer senfoni niteliğindedir. Bestelerin pek çoğu, huzura çıkacak nitelikte değildir. Yahyâ Kemal adına sığınıp, ucuz melodilerle beste yapmak, hem günah, hem de üstadın ruhunu muazzap eder. Yapılan bestelerin, daha önce yapılmamış, daha sonraki zamanlarda da bestelenmesi mümkün olmayan güçte ve nitelikte olması gereklidir. Böylece heveskâr bestekârlar evvelâ kendilerini kandırmamış olurlar. Saniyen mûsikî dünyâsına az fakat kıymetli ve özellikle zamâna dayanıklı, kalıcı eserler bahşetmiş olurlar. Hele hele büyük şâirlerimizin şiirlerine yaklaşmak, çok hüner, bilgi, hatta dehâ işidir. Dehâsı kendinden menkul bu bestekârlarımız çok dikkatli ve sanat endişesi ile hareket etmelidirler.

Ocak ayının yirmi sekizinde konsere, Zihni Erçoklu'nun açış konuşması ile başladık. Takdimleri yapan ve şiirleri vukufla okuyan Şennur Süleyman tâbir câizse konserimizin yıldızı idi. İlk olarak üstadın "*Eski Mûsikî*" başlıklı şiirini okudu. Bu şiirde, Hâfız Post, Dede ve İtrî'nin adı geçer. Biz de ilk olarak Hâfız Post'un "*Gelse o şâh meclise nâz-ı tegâful eylese*" mısra'ıyla başlayan rast yürüksemâisi'ni takdim ettik.

İkinci eserimiz, Dede'nin rast şarkısı, "*Yüzündür cihânı munevver eden*" mısra'ıyla başlayan eserdir. Bu eser her nedense bir güfte olarak okunur. Ben eski bir kaynakta üç güfte olarak buldum ve ilk defa tam olarak okundu. Şimdi size bu eseri takdim ediyorum.

Yüzündür cihânı münevver eden
Fedâdır yoluna bu can ü ten
Senin çün yandığım nedendir neden
Senden midir benden midir
Dilden midir bilmem neden
Niçin kıyarsın acep dostuna
Kapıldım elâ gözlerin mestine
Mâilim ol gonca gülün üstüne
Senden midir benden midir
Dilden midir bilmem neden
Fırâkın benim sinem dağlıyor
Bu gönlüm sinemi de bağlıyor
Nedendir bu iki çeşmim ağlıyor
Senden midir benden midir
Dilden midir bilmem neden

Bu eserin ardından takdimcimiz, üstadın "İtrî" şiirini okudu. Bu şiiri dinlerken her zaman gözlerim dolar. Üstadımıza rahmet diler ve ruhünün huzûr içinde olmasını temenni ederim. Son mısra'ya bir atıfta bulunmaktan da geçemeyeceğim. "Kalan besteler, gemiler geçen ummanlarda da çalınmaktadır."

Bu şiirin arkasından İtrî'nin "Tâtî-i mucize gûyem ne desem lâf değil" mısra'ıyla başlayan segâh yürüksemâisi'ni takdim ettik.

Yahyâ Kemal üstadın şiirlerinden yapılan eserlerden derlediğimiz şarkılardan ikisini takdim ederken yaşadığımız iki olayı nakletmeden geçemeyeceğim.

"Ömrün şu biten neşvesi tam olsun erenler"i okurken bir hanım eserin başından sonuna kadar ağladı. Babası bu eseri çok sevmiş. Bir de "Dönülmez akşamın ufkundayız vakit çok geç" şarkısına başladığımızda kameralar birden seyircilerimize döndü. Sesimi alçalttım. Salondaki dinleyiciler bana eşlik ediyorlardı. Osmanlı yapısı Çiftehamamların kubbesi, Yahyâ Kemal ve Münir Nurettin ikilisinin muhteşem eseriyle inliyordu. Galeri hâline dönüştürülen bu kubbeler, kimbilir ne kadar zamandır bu sesleri aksettirmemişti? Kendimi her iki üstadın mânevî huzurunda imtihanların en zorlusu içinde hissettim.

Son olarak Şennur hanım, "*Kar Mûsikîleri*" şiirini takdim etti. Gökler de nazire yapar gibi, Şar Dağları'ndan Üsküp üzerine yoğun bir kar yağışı gönderiyordu. Seksen santimi aşan bir yağıştı bu... Bendeniz, Varşova'da büyük elçi iken, Cemil Bey'in Gülizâr taksimi için yazılan bu şiirin yazılış öyküsünü naklettim. Ohri'den kânun çalan İlhan Rahman'ı ve ud çalan Oktay'ı beraberimde getirmiştım. Birini sağıma, birini soluma aldım ve Cemil Bey'in "*Çeçen Kızı*" isimli hüseyin saz eserini çaldık ve konserimizi bitirdik. Makedonya Büyük elçimiz Muhterem Mehmet Taşer ve elçilik ile-
rigelenlerinin de hazır bulunduğu bu konserin tamamını radyo ve televizyon da yayınladı.

Makedonya televizyonu bir mülakat istedi. Orada özetle, "*Yıllarca şiirlerinde Üsküp'ü terennüm eden, duyduğu büyük hasrete mukâbil, doğduğu şehre hasret giden Yahyâ Kemal üstadın ruhunu, Üsküp'le buluşturmak bendenize nasıboldu. Yetmiş yaşımı idrak ettiğim şu günlerde, yaşadığım en büyük hazrı ve coşkunluğu tattım. Emegi geçen herkese, şiirimiz ve mûsikimiz adıma müteşekkirim.*"

Fırat Kızıltuğ Makedonya'daki öğrencileriyle birlikte.

Dörtlükler

Mehmet Turan YARAR

Depreşti yaram, boş yere merhem yenilendi
Her lahza kabuk bağladı, her dem yenilendi
Daldım yine tâ geçmişe döndüm, seni andım
Titretti hayâlin beni, deprem yenilendi.

*

Sen tatlı bahar, güzde göründün bana sen
Dağlarda gezip düzde göründün bana sen
Ben sözde yitirdim seni her gün yeniden
Her gün yeni bir yüzde göründün bana sen.

*

Vuslat, kelâmı geldi de senden bugün yine
Can uçtu arka arkaya tenden bugün yine
Bin bir kanatlı varlığımız ruha bağlanıp
Kurtuldu hasret, adlı kefenden bu gün yine.

Yüzün mü terledi, güller mi kondu gül tasına
Güneş de böyle mi yansır yüreklerin pasına
Karanlığın kıyısından bakıp gülümseyerek
Bütün sıkıntımı gömdün sevincin ortasına.

Aşkın beni yıllarca helâk etti efendim
Vaslın bile bir türlü felâketi efendim
Gözden de, gönülden de uzaklaş ne olursun
Her derde bedelmış bu belâ yetti efendim.

Boğaziçi'nde Mevlevî Âyini

Özcan ERGİYDİREN

1925'de tekkeler ve zâviyeler kapatılmış ve tarikat mensupları uzun yıllar sıkı bir tâkibata alınmıştı. 1950'de Demokrat Parti başa geçince "Demokrasi var, herşey serbest" havası bir müddet esmiş ise de değişen bir şey olmamış, hatta zaman zaman gazetelerde "gizli âyin yapanlar yakalandı" kabilinden haberler çıkmış, tevkifler, dâvâlar olmuştu.

1953 Aralık ayında Sâmîha Ayverdi Konya'ya dâvet edilmiş. Bâzı eski mevlevîler, semâzenler ve bir mutrıp hey'eti getirilmiş. O zamanki Maârif Ve-kîli Tevfik İleri de Konya'ya gelerek hazır bulunmuş. Ayverdi şöyle anlatıyor: "Hepimiz Konya'ya dâvetli olarak gelmiştik. Henüz memleket, 'inanmak ve sevmek' yasağının korkusundan kurtulmamış; sevdiği ve inandığı, bir Mevlânâ dahi olsa, onu gereği gibi dünyâya tanıtmaktan, yüzyıllar boyu ismi etrâfında örgüleşmiş vicdânî ve içtimâî âhenkle öğrenmekten yüce velinin dünya görüşünü, insanlık anlayışını ve topyekân felsefesini dile getirmekten korkuyordu.

Onun için de büyük Mevlânâ'nın adı, bir seyyah öksesinin, bir turist perdesinin ardına saklanmış bulunuyordu. Ve onun için de, yapılacak merâsimin bir âyin değil, turistik bir festival olması lâzımdı. Nitekim alnına vurulan damga da bu idi: Gösteril!

1925'de kapatılan bu kapı, ne diye ve kimin için 1953'de yeniden aralanıyordu? İrfan ve san'at hayatımızdan sürüp çürüğe çıkardığımız bu mânevî terbiye ve disiplinin bir seremonisi olan semâ ve âyin, artık bizim için yasaktı. Şiddet ve terör politikasıyla târihte yer alacak bir iktidar, onu adli suçlar arasına koymuştu.

Fakat yabancılar, hovarda bir mîrasyedi isrâfiyle har vurup harman savurduğumuz kıymetlerimizin bu yağmalanışına bir türlü akıl erdiremiyorlardı. Onun için de dış çevrelerin rağbet ve alâkalarının tazyîki ile bir Mevlevî âyininin filme alınması kararlaştırılmış bulunuyordu. Bu yüzden de sağa sola haberler gitmiş; kıyıda köşede sinip kalmış Mevlevîlere, tennârelerini, sikkelerini, destar ve hırkalarını sandıklarından çıkarıp kameraların, film makinalarının önünde yapılacak âyin için alıp gelmeleri haberi salınmıştı. Çünkü âyin, arkaik bir vesîka olarak Türk turizminin arşivine girecekti. Hepsi bu kadar.

Evet, semâlar, âyinler, bir gerçek aksiyonun taslağı olarak zaman zaman tekrarlanabilirdi. Ancak, Türk târihinin çetin ve buhranlı devirlerinde kolaylıkla intikâl sağlayacak sözü geçkin yapıcı ve yaygın bir Mevlânâ ve Yûnus felse-

fesi bulmak artık mümkün değildi.”¹

.....
Ertesi yıl yine Konya’da “Kitaplık” denen bir binâda -küçük sahneli bir salondu- bir ihtifal yapılmış, konuşmalar ve mûsiki ile Hz. Mevlânâ anılmış.

1955 yılında ise "Semâ gösterisi" adı altında bir âyinin iki selâmı, yâni yarısı icra edilmiş, "âyin" kelimesini -sonraki yıllarda da- kullanmamaya bilhassa dikkat edilmiş. Bir konuşma yapmak için dâvet edilen Sâmîha Ayverdi, eczacı Ahmet Emgen ve hanımı Sabahat hanımla berâber Konya’ya gitmişler.

Sâmîha Ayverdi konuşurken Ahmet beyin yanında oturan bir adam arkadaşına Sâmîha Ayverdi aleyhinde asılsız ve nâhoş şeyler söylüyormuş. Ahmet bey bu haksız ve yersiz sözlere üzülmüş ve ara verildiğinde kendisiyle konuşmuş;

"Siz Sâmîha hanımefendi’yi yakından tanıyor musunuz?" diye sormuş. "Hayır tanımıyorum" cevabını alınca onun eserlerini ve meziyetlerini imkân nisbetinde anlatmış. Muhâtabı, kendisi gibi uzun boylu, ak saçları bir hayli dökülmüş bu dinç yapılı, müşekkel, kibar ve nâzik adamın sâkin uslûbu ve haklı sözleri karşısında mahcub olmuş, özür dilemiş. Bilâhare tanışmışlar:

- Bendeniz eczacı Ahmet Emgen
- Memnun oldum beyefendi, ben de Ahmet Bıcan

Sanırım eski mevlevîlerle Sâmîha Ayverdi’nin ilk tanışmaları da bu ihtifal münâsebetiyle olmuş.

*

Ahmet Bıcan Kasaboğlu, Yenikapı Mevlevihânesi son şeyhi Nâsır Abdûlbâki Efendi’nin dervîşi imiş. Şeyh Efendi’nin iki oğlundan küçüğü olan Rûsûhi Baykara o zamanlar sekiz yaşında olan ve babasının adını taşıyan tek çocuğunun -kısaca Bâki- semâ öğrenmesini istemiş. Ahmet Bıcan hocası olmuş ve dersini 1956 baharında tamamlamış. Lâkin mevlevî geleneği icâbı Müptedî Mukâbelesi’nin yapılması gerekiyormuş. Ama bunun için eski mevlevihâneler gibi geniş bir salona ihtiyaç varmış.

Ekrem Hakkı Ayverdi ve kardeşi Sâmîha Ayverdi o yaz İstinye’de Pâkize Hanım yalısında mââile kiracı olarak kalıyorlardı. Kızı Nâdide hanım da

¹ Sâmîha Ayverdi, *Âbide Şahsiyetler*, Kubbealtı Yayınları, İstanbul 2001, s. 229.

eşi ve beş yaşındaki oğlu Sinan'la aynı yalının bir bölümündeydi.

İstinye körfezini dolanıp sola dönülen köşede İstinye iskelesi vardı. Buradan itibaren yolun sağ tarafı bahçeler içinde yalılarla meskûndü. İskeleden takriben yüz metre ilerde, yol üstünde küçük şirin bir mescid vardır. Yanındaki kapıdan Pakize Hanım Yalısı'nın bahçesine girilir. Denize doğru, eski tuğla basamaklı merdivenler sahile kadar iner. Binâ iki katlı, ahşap bir yapı olup lebideryadır. Salonu tam deniz üstünde, yüksek tavanlı, Boğaz cephesine boydan boya pencerelerle açılmış, çok geniş -80 m² kadar- duvarları ve tavanı oldukça sâde kalem işiyle süslenmiş. Bu salondan Boğaz bir nehir gibi akan koyu mavi-yeşil suları, yemyeşil karşı sâhilleriyle bir cennet gibi görünüyordu.

*

Mübtedi Mukabelesi için hayli zaman münâsip bir yer aranmış ise de bulunamamış. Nihâyet Neyzen Halil Can beyin tavsiyesi ve delâletiyle İstinye'deki yalıda yapılması Ekrem Hakkı Bey'den rica edilmiş. O da her zamanki babayâni hâliyle "Hay hay efendim, rica ne demek, buyursunlar. Bizim için nîmet olur" deyince geniş bir bahçe içinde bulunan binâdan dışarıya ses gitmeyeceğinden ve ev sâhipleri de itiraz etmeyip memnun olacaklarını ifade ettiklerinden gönül rahatlığıyla emniyet içinde olunacağına, herhangi bir endişeye mahâl olmadığına hüküm olunmuş ve günü tâyin edilerek dâvetlilere haber verilmiş...

Her ne kadar 1953'den beri Konya'da, yarım da olsa, Mevlevî âyini yapılmış ise de bu merâsimi yapmak ancak İçişleri Bakanlığı'nın izniyle mümkündü. Nitekim sonraki yıllarda Ankara ve İstanbul'da yapılması istendiğinde Bakanlıktan izin almak gerekmişti. Başka bir yerde, hatta Konya'da başka bir zaman ve mahalde böyle bir şey yapmak suç sayılıyordu. Bu sebeple eski tarikat âyinlerinin pek çoğu, hele mevlvî âyini; naathan, hâfız, âyinhan, neyzen v.b. sanatkârlardan müteşekkil bir mutrip hey'eti ve semâzenlerle, yâni asgarî yirmi kişiyle icra edildiğinden unutulup gitmiş, yeni nesil bir mevlvî âyini hiç görmemişti.

*

Târihini tam olarak hatırlayamadığım Temmuz sonu, ya da Ağustos başındaki o pazar günü öğleden sonra misâfirler hemen hepsi aynı saatte geldiler. Ayverdi'ler, salonun istiabını dikkate alarak pek az kimseyi -20 kişi kadar- çağırılmış, bunun için de müptedî semâzenin babasından nezâketen

izin istemişti. Her iki grup birbirini yeterince tanımadığından ayak üstü bir tanışma faslı oldu. Bu arada Ahmet Bican bey Sâmîha hanımefendiye "Efendim, bendeniz münâsebetsiz Ahmet efendi" diye kendini takdim ederek bir bakıma özür dilemiş oldu. Salondaki yemek masası çıkarılmış, sandalye ve koltuklar kenarlara dizilmişti. Erkekler, ellerindeki küçük valiz ve çantalarla iç odalardan birine alınmış, kıyafet değiştirirlerken hanımlar ve misâfir beyler salonda, çepeçevre kimi oturmuş kimisi ayakta konuşuyorlardı. Salonun ortası boş bırakılmış, diğer kısımlar tamâmen dolmuş, bazıları kapının önüne durmuştu.

Sırtında siyah hırkası, başında sikkesiyle bir mevlevî ellerinin üzerinde bir post ile girip karşı duvara kadar yürüdü, diz çöküp sessizce dua ederek postu serdi. Böylece âyin-i şerif başladı. Amma ben bu âyini anlatmayacağım. Hazır bulunanların büyük bir kısmı gibi ben de böyle bir âyini ilk defa görüyordum. Öylesine büyük bir güzellik içinde öyle büyük bir duygu sağanağı altında kaldım ki sanki bulutların üstünde uhrevî bir âlemde, âdeta sarhoş olup kendimi unuttum.

Ancak, küçük bir vak'a herkesi daldığı âleminden uyandırdı; Semâzenler tennûrelerini giyip mutrip heyetiyle berâber başlarında sikkesi, omuzlarında hırkalarıyla hole çıktıklarında ayağına mest giymeyen Ahmet Bican'a "Aman beyefendi ayağınıza kıymık batmasın" denince "Yok efendim, bize bir şey olmaz" demişti.

Semâ başlayıp tennûreler açıldığı esnâda Ahmet Bican bey birden durup ayağını kaldırdı, tabanına oldukça büyük bir kıymık batmıştı. Sekerek dışarı çıktı. Kendisiyle alâkadar oldular, kıymık çıkarıldı ve tentürdiyot sürüldü. Mestlerini giyerek tekrar salona döndü ve semâ'a devam etti.

Postta oturan Şeyh efendi son derece akıcı bir üslûbla Farsça beyitlerle süslü konuşmasında neler söylemişti, hiç hatırlayamıyorum. Hayli zaman sonra orada bulunanlardan bazılarına o gün kimler vardı diye sorduşumda, onların da mest ü hayran olup fevkalâde bir rüyadan başka bir şey hatırlamadıklarını gördüm.

*

Âyini icrâ eden Mevlevî topluluğundan bazı kimseleri, sonraki aylar ve yıllarda tekrar tekrar gördüm, tanıdım. Bazılarını ise hiç hatırlamıyorum. Tanıdığım kimseleri kaydediyorum:

Posta geçen zât, Bahâriye Mevlevîhânesi son şeyhi Mithat Bahârî Beyefendi idi. Kudümzenbaşı Sadeddin Heper ve Kudümzen Hopçuzâde Şâkir Efendi hem kudüm vurdular, hem de âyin okudular. Osman dede halile vurmıştu. Neyzenbaşı Halil Can beye, Niyâzi Sayın ve Ulvi Erguner refâkat ediyordu. Tanbûrî Câhid Gözkan ve Gazelhan Hulûsi Gökmenli, isimlerini hatırlamadığım diğer âyinhanlarla berâber âyin okudular. Semâzenbaşı Gavsî Baykara idi. Kardeşi Rûsûhî Baykara ve oğlu Bâkî Baykara, Bâkî'nin semâ dedesi Ahmet Bîcan Kasapoğlu, Şeyh Hüseyin Fahreddin Efendi'nin torunu Selman Tüzün ve emekli albay Bâhir Şereftuğ -birkaç ay sonra benim Semâ Dedem oldu- semâzenleri teşkil ediyordu. Aşır-ı Şerîfî Kâzım Büyükkasoy, Gülbangi Rûsûhî Baykara okumuştı.

Mutrip ve Semâzenlerin eşleri ve yakınları arasında, Rûsûhî Bey'in anesi ile Şeyh Hüseyin Fahreddin Efendi'nin kızı olup fevkalâde nâzik ve kültürlü bir kimse olan Destînâ hanımefendiyi de hatırlıyorum.

*

O gün okunan bestenin Dede Efendi'nin sabâ âyini olduğunu Halil Can bey Sâmiha hanımefendiyle sohbetinde "sabâ makâmı çok dokunaklıdır. İnsan hayallere dalar, göklere yükselir" sözleriyle ifâde etmişti.

Bu âyinde bulunan ve hâlen hayatta olanlara o günün târihini sordum, lâkin hiç kimse hatırlamadı. Mübtedî semâzen Bâkî Baykara'yı telefonla arayıp buldum, kendisini kırk senedir görmemiştim. Hâlen Marmara Üniversitesi'nde matematik hocasıymış. "âyin hangi târihte yapılmıştı?" diye sordum. "Hatırlayamıyorum, fakat orada bulunanlardan tanımadığım bir hanım bana bezden yapılmış bir semâzen hediye etmişti. Altındaki karton tablada o günün târihi vardı. Ama nerede olduğunu hatırlayamıyorum. Bir bakayım, belki bulurum" dedi. Birkaç gün sonra tekrar görüştüğümüzde bebeği maalesef bulamadığını söyledi.

Bu, 1925'den sonra, tam olarak -bütün âdâb ve erkânıyla- icra edilen ilk Mübtedî Mukâbelesi ve belkide ilk Mevlevî yini idi.

Sâmiha Ayverdi'de Tasavvufî Mefhumların Kullanılışı Üzerine Bir Tasnif Denemesi

E. Seval YARDIM

Edebiyat ve fikir hayatımızın müstesnâ ismi Sâmiha Ayverdi'nin eserlerine temel teşkil eden hâkim bir çizgi vardır: Büyük bir iman ve bunu besleyen İslâm tasavvufu. Ayverdi'nin hayâtı ve eserleri bize göstermektedir ki, o, tasavvufu sâdece bir motif, bir değer olarak ele alıp işlemez. Yazar için tasavvuf, bir dünya görüşü, bir yaşama şeklidir. Ayrıca -belki de XIII. yüzyıldan ilhamla-, insanın önce kendi kendine, sonra vatana millete hizmeti dâiresinde bir aksiyon hamlesinin mayasıdır. Temelde bu sebeplerle olsa gerek, müellifin bütün eserlerinin ruhuna işlemiş yaşanan bir tasavvufî hayat; ve, ilhamını bu hayattan alan bir tez dikkati çekmektedir.

Dolayısıyla Sâmiha Ayverdi'nin ilk eserleri olan roman ve hikâyelerinin de ana konusu, temeli tasavvufî düşünceye dayanan insan, varlık ve ilâhî aşk eksenindedir. Müellif, roman ve hikâyelerinde kendi fikrî-mânevî bünyesinde oluşturduğu terkibi, ince bir işleyişle okuyucuya sunmaktadır. Ayverdi'nin 1938-1950 arasında yazdığı eserlerinde, ele aldığı tema, kahramanları, ruhi portreleri ve bunların işleniş şekilleri, Türk edebiyatının ve fikir hayatının Tanzimat'tan sonraki dönemi adına önem arz etmektedir. Müellif, "Aşk Budur, Batmayan Gün, Mabette Bir Gece, Ateş Ağacı, Yaşayan Ölü, İnsan ve Şeytan, Son Menzil, Yolcu Nereye Gidiyorsun, Mesih Paşa İmamı" isimli eserlerinde klasik İslâm tasavvufu geleneğini devam ettirmiştir. Bu kitaplarda yazar, eski edebiyat ve kültür hayatımızda ehemmiyetli yeri olan tasavvuf düşüncesini ve onun yaşanmış şekillerini Türk irfan hayatına yeniden kazandırmak istemiştir".¹ Sâmiha Ayverdi, XX.yüzyılın şartlarındaki roman ve hikâye türlerini kullanarak ortak İslâm edebiyatlarının geleneğini modern edebiyatın sınırları içine taşımıştır. Neticede yazarın, yaşadığı asrın Türk edebiyatına getirdiği bu değişiklik, kendi kelime kadrosunu da berâberinde oluşturmuştur. Ancak Sâmiha Ayverdi bunu yaparken yine, gelenekten kopmamış, ama geleneği kendi devrinin şartlarına taşımıştır.

Şöyle ki, kültür geleneğimiz içinde mutasavvıflar, mütefekkirler ve sanatkârlar, eserlerinde bâzı ortak söyleyişler kullanmışlardır. Meselâ, Mevlânâ'nın "Dir kamışlıktan kopardılar beni/ Nâlişim zâreyledi merd ü zenî"²; söyleyişiyle, Yunus'un, "Beni bir dağda buldular/ Kolum kanadım kırdılar/

¹ Prof. Dr. Sabahattin Zâim, Türkiye Milli Kültür Vakfı, Türk Milli Kültürüne Hizmet Şeref Armağanı töreni konuşma metni.

² Âmil Çelebioğlu, *Mesnevî-i Şerif* (Manzum Nâhîfî Tercümesi), Sönmez Neşriyat, İstanbul 1967.

Dolaba layık gördüler /Onun için inilerim" mısraları arasındaki ortaklık dikkat çekicidir. Böyle bir benzerlik, temelinde İslâm tasavvufunun bulunduğu bir kültür ve medeniyet dâiresi içinde aynı duyuşa, aynı dünya görüşüne sâhip olmaktan kaynaklanmaktadır³. Ancak, burada olduğu gibi, aynı mesajın kazandığı mânâ ve söyleyiş özellikleri, şahsa, devre, muhataplara ve üslûba göre değişiklik arz etmektedir. Sâmiha Ayverdi'nin özellikle hikâye ve roman nev'i eserlerinde bunun örneklerini görmek mümkündür. Zîra yazar, bâzen eserin kurgusuna yedirilmiş olarak, bâzen bir cümlelerin içine sindirilmiş halde, bâzen telmih aracılığıyla, bâzen de dönemin şartlarını yansıtan unsurlar yardımıyla bunları kullanmıştır. Yazarın eserlerine bu gözle bakıldığında, Klasik Türk Edebiyatındaki şâir, mütefekkir ve mutasavvıfların kullandıkları ve ortak İslâm dünyası edebiyatlarına âit olan tasavvufî unsur, motif ve kavramların pek çoğu görülebilir. Neticede şöyle bir hüküm vermek yanlış olmaz: Yazar, gerek okuduğu kitaplar gerek aldığı manevî eğitim dolayısıyla tasavvufî motifler ile kelime kadrosuna hâkimdir ve bunları kendi üslûbuna mâl etmiştir⁴.

Sâmiha Ayverdi'nin eserlerinde, tasavvufî kavramları kullanım şekilleri, bunları yaşadığı asrın diline nasıl aktardığı, kendi üslûbu içinde ne gibi kombinasyonlar kurduğu hususlarının ortaya konması, hem Türk kültür tarihi hem de Ayverdi araştırmaları açısından önem arz etmektedir. Biz de çalışmamızda, bu motiflerin ve kelime kadrosunun Ayverdi'nin Türkçe-

³ "Tasavvufî din anlayışının tercih edildiği İslâm toplumları içerisinde İran ve Türk toplumlarının baş sırayı aldıklarını görmekle berâber Arap, Urdu, Kürt, Arnavut, Boşnak, Malay v.s. edebiyatlarının da hepsinin birden yüzdüğü ortak anlam havuzunun yine 'tasavvuf' olduğu tesbiti ilgili bölgelerin edebiyatları üzerinde çalışan araştırmacıların kanatıdır. Meselâ Hint kıtasının Farsça yazar şâirlerinden Abdülkadir Bidil (ö.1721) ile Malay takımadalarının Malayca yazar şâiri Hazma Fansuri (ö.1600'ler) ve Anadolu'nun Türkçe yazar şâirlerinden İbrahim Hakkı Erzurumî'nin (ö.1780) şiirlerinin tematik mukayyesinin yapıldığı bir akademik çalışmayı gösterebiliriz. Bu çalışmayı yapan yazar birbirlerinden mesâfe olarak hayli uzak diyarlarda yaşayan ve farklı dillerde yazan bu üç Müslüman şâir arasında inanılmaz tematik benzerlikler bulunduğunu söyler. Bu üç şâiri birleştiren ortak noktanın tasavvufî dünya görüşü ve onun vahdet-i vücud teolojisi olduğunun özellikle altını çizer. (Hacı Muhammad Bukhari Lubis, *Ocean of Unity: Wahdat al- Wujud in Persian, Turkish and Malay Poetry*, Kuala Lumpur, 1994, s.310-314)", Mahmut Erol Kılıç, *Sâfi ve Şiir, Osmanlı Tasavvuf Şiirinin Poetikası*, İstanbul, 2004, s.29.

⁴ Daha geniş bilgi için bkz. E. Seval Yardım, "Sâmiha Ayverdi'de Tasavvuf Düşüncesi Üzerine Tesbitler", *Kubbealtı Akademi Mecmûası*, Yıl:34, Nisan 2005, Sayı:2, s. 77-84.

si'ndeki uygulamalarını tespit etmeye çalıştık. Fakat, üslûbun içine sindirilen bu mefhumların tespitinin güçlüğü ve kapsamının genişliği ortadadır. Ancak sınırları belirlenmiş bir örnekleme çalışması yapmak mümkündür. Bu noktadan hareketle, *Aşk Budur* ve *Batmayan Gün* romanlarından tespit edilebilen tasavvufî mefhumlar ışığında, yazarın bunları kullanım şekillerini bir tasnif çerçevesinde inceledik, örneklerle müşahhaslaştırdık. Konunun tabiatı icabı biraz geniş bir çalışma ortaya çıktı. Onun için bu çalışmada, ortak İslâm edebiyatlarında kullanılan tasavvuf mefhumları ve dolayısıyla bunların Klâsik Türk edebiyatındaki karşılıklarının dayandığı târîhî zemin, kaynaklar ve bahsi geçen tasnif ortaya konulmuştur.

Tasavvufî Mefhumlar Hakkında

Her ilim ve meslek sâhâsının kendine has bir lisanı vardır. Tasavvuf da, doğuşuyla berâber kendine mahsus bir dil meydana getirmiştir. Bu dil, diğer İslâmî ilimlerde olduğu gibi, temelde Kur'an ve Sünnete dayanmaktadır. Tövbe, sabır, zikir, şükür, havf, takvâ, mücâhede, ihlâs gibi kavramlar, Hâris-i Muhâsibî, Zünnûn-ı Mısırî, Bâyezid-i Bistâmî, Hakîm-i Tirmizî, Sehl-i Tüsterî, Cüneyd-i Bağdâdî, Hallâc gibi sûfîlerin sohbetlerinde, mektup ve risâlelerinde yeni anlamlar kazanmış, böylece tasavvufî alanda kendine has bir anlaşıma lisanı oluşmuştur. Zamanla bunlara yenilerinin eklenmesiyle bir tasavvuf terimleri literatürü ortaya çıkmıştır.

Sâhânın önemli isimleri olan Kuşeyrî ve Hucvîrî, mutasavvıfların, kavramları genellikle iki maksatla kullanıp geliştirdiklerini ifade etmektedir: Birincisi, anlatma ve anlaşılması zor olan konuları birbirine kolayca izah edebilmek; ikincisi, bu mânâ ve sırları kendilerine yabancı olanlardan saklamak, gizli tutmak⁵.

Tasavvuf kavramları diğer ilimlerin terimlerinden farklı tarafları hâizdir. Öncelikle tasavvufî mefhumlar ilahidir, ilhamdan beslenmektedir ve mârifeti esas almaktadır. Nitekim Kuşeyrî, "Çünkü sûfîlerin sâhip oldukları hakikat ve mârifetler gayret ve emek sarf edilerek zoraki bir şekilde toplanmış veya akıl yoluyla elde edilmiş değildir. Tersine bu hakikatler, sûfîler zümresinin kalplerine Allah Teâla tarafından tevdi edilmiş birtakım (özel) mânâlardır. Hakk Teâla sûfîler tâifesinin sırlarını ve ruhlarını bu (gi-

⁵ Kuşeyrî, *er-Risâletü'l Kuşeyriyye- Kuşeyrî Risâlesi*, haz. Süleyman Uludağ, Dergâh Yayınları, İstanbul 1999, s.147; Hucvîrî, *Keşfu'l-Mahcûb - Hakikat Bilgisi*, haz. Süleyman Uludağ, Dergâh Yayınları, İstanbul 1996. s. 517.

bi hususî) mânâların hakikatini kabul etmek için saf ve hâlis hâle getirmiş-tir"⁶ cümleleriyle bunu doğrular.

Diğer farklılık, "tahalluk (ahlâklanma) ve tahakkuk (yaşama)" ilkesin-den kaynaklanır. Şöyle ki, tasavvuf kendini "kâl ilmi değil hâl ilmi" olarak tavsif eder. Bu da nefsini temizleyerek Allah ve Resûlû'nün ahlâkıyla ahlâklanmak için çalışan tasavvuf ehlinin ilerlediği yoldaki hakikatleri yaşaması, tatması, bilmek için zevkine ermesi demektir. Kavramlar, temelde iç dünyâda yaşanan bir tecrübeye (tahakkuk) dayandığından akla ve idrâke değil kalbe ve sezgiye hitâb eder.

Bir başka nokta ise yukarıdaki hususa binâen mefhumların doğrudan doğruya tanımını yapma zorluğudur. Mutasavvıflar hem bu sebeple hem de mârifet bilgisinin sırrı tarafı dolayısıyla yaşadıkları hâli anlatırken îmâ ve semboller kullanırlar, benzetmelere müracaat ederler. Şiir dili bu bakımdan münbit bir zemin sunar. Diğer taraftan allegorik anlatımlar, kıssalar, şemalar, tasavvufî hakikatlerin îzah alanı içindedir. Fakat yine de her şey kelimelerin kalıplarıyla sınırlıdır. Ayrıca tasavvuf ehli, uhdelerindeki bir takım sırları da ifşa etmediklerini söylerler. Bu kavramları bilen tasavvufu bilir, ama yaşamayan tam olarak bilemez. Hatta tasavvufî ifâdesiyle, havâsû'l havâsin hâli avâma meçhuldür. Böyle olmakla birlikte sûfiler terimleri tasavvufun söz ve yazı ile anlatılan yönünde yâni sohbet ve eserlerinde ortak bir anlaşma aracı olarak kullanmışlardır.

Ağırlıklı olarak Arapça, bir bölümü de Farsça olan bu terminolojinin gelişim ve değişim seyri, tasavvuf târihi ile bağlantılıdır. Konu ile ilgili hemen bütün çalışmalarda Hicrî VI. (M. XII.) asır bir dönüm noktası olarak dikkati çeker. Tasavvufun kendini gösterdiği Hicrî II. (M. VIII) yüzyıldan bu devre kadarki terimler daha çok Kur'an ve hadislerden alınan kelimelerle sûfilerin makam ve hallerini anlatmaktadırlar.⁷

Hicrî VI. (M. XII.) asırdan sonraki dönemi belirleyen iki nokta vardır: Tasavvufun müesseseleşerek tarikatlar haline gelmesi ve İbn Arabî. Artık tasavvuf sosyal hayatın bir parçası olacaktır. İbn Arabî ise eserlerinde vahdet-i vücud, aşk ve marifet merkezli bir anlayışı ortaya koyarak kendisinden sonraki tasavvufî düşünceye yön verecektir. Böylece tasavvuf terimlerine yenileri eklenmiştir, eskilerin bir kısmı aynen kullanılırken bir kısmı farklı

⁶ Kuşeyrî, *er-Risâletü'l Kuşeyriyye*, s.147.

⁷ Dr. Refik el-Acem, *Mevsûatü Mustalahâtü't-Tasavvufi'l İslâmî*, Beyrut 1999.

anlamlar kazanmıştır. Bu dönem, istilâhların en zengin olduğu dönemdir⁸.

Sûfilîğin tarih içinde geçirdiği dönemler açısından dört tip tasavvuf teriminin bulunduğu söylenebilir:

1- Hicrî VI. (M. XII.) asra kadar olan terimler. Bu dönemde sûfililerin seyr ü sülûk esnâsında geçtikleri aşamalar (hâl ve makamlar) ve bunların prensiplerine dâir kavramlar vardır. Sonraki asırlara nazaran oldukça sade, anlaşılır bir dile sâhiptirler. Bunlar sonraki yüzyıllarda da kullanılmışlardır. Lâkin bâzılarının mânâlandırılışı tamamen değişmiş, bâzıları ise eski anlamlarının yanında yeni anlamlar kazanmışlardır (Meselâ, fenâ, bekâ, cem, fark terimleri gibi).

2- Hicrî VI. (M. XII.) asırdan sonraki terimler. Geriye kalan üç tip terim bu döneme âittir.

a- Vahdet-i vücud ve bununla ilgili terimler. Temelde mârifet ve hikmet ağırlıklıdır (İbn Arabî, *İstîlâhâtü's Sâfiyye*; Kâşânî, *İstîlâhâtü's Sâfiyye*).

b- Tekke ve tarikatların hem hepsinde ortak kullanılan hem de her birinin kendine has olan terimleri (Sühreverdi, *Avârîfû'l Maârif*).

c- Tasavvufî makam ve halleri, ilahî hakikatleri mecaz, sembol, îmâ yoluyla anlatan terimler. Bu tip terimler muhabbeti, aşkı, şevki, vecd ve istiğrakı ön planda tutan sûfiler tarafından kullanılmıştır. Edebiyata büyük tesiri olmuştur. Ahmed Gazâlî, Senâî, Ruzbihan Bakî, Mevlânâ, Ferüddin Attâr, Fahrreddin Irâkî gibi isimler etkili olarak kullanmışlardır. Sevgi ağırlıklı tasavvuf edebiyatı diyebileceğimiz bir alanın kelime kadrosunu meydana getirirler. Türkçe yazar Yunus Emre, Eşrefoğlu Rûmî, Fuzûlî, Şeyh Gâlip ve Niyâzî Mısırî gibi şâirler de bu kavramlarla eser vermişlerdir (Fahrreddin Irâkî, *İstîlâhât-ı Ehl-i Tasavvuf*)⁹.

* * *

Tasavvuf düşüncesinin zuhurundan beri bu yolda yürüyenler ve ondaki mânâlara vâkıf olmak isteyenler için bir çok eser kaleme alınmıştır¹⁰. Yazılan kitaplarda tasavvufî terimlere büyük oranda yer verilmiştir (Kelâbâzî, *Ta'arruf*; Hucvîrî, *Keşfû'l Mahcûb*; Kuşeyrî, *Risâle*). Bâzı mutasavvıflar ki-

⁸ a.g.e.

⁹ Prof. Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Kalcı Yayinevi, İstanbul 2001, s.8.

¹⁰ Daha geniş bilgi için bkz. Mustafa Kara, "*İstîlâhâtü's Sâfiyye*", TDV İslâm Ansiklopedisi, XIX, 209-211.

taplarının başına yahut sonuna terimlere âit bir bölüm koymuşlardır (İbn Arabî, *El- Fütühâtü'l Mekkiyye*), bazıları ise sâdece ıstılahları izah eden eserler vermişlerdir (Abdullah Ensârî, *Menâzilü's Sâirîn*; Abdürrezzak Kaşânî, *İstilahâtü's Sâfiyye*). Bu eserlerden belli başlılarını şöyle sıralayabiliriz:

El Muhâsibî (ö. 243/857), *er-Riâye li Hukukillah*¹¹; Serrâc (ö. 378/988), *el-Lûma*¹²; Kelâbâzî (ö. 380/990), *et-Ta'arruf*¹³; Ebû Tâlib el-Mekkî (ö. 386/996), *Kutû'l Kulâb*¹⁴; Kuşeyrî (ö. 465/1072), *er-Risâletü'l Kuşeyriyye*¹⁵; Hucvirî (ö. 465/1072), *Keşfu'l-mahcûb*¹⁶; Abdullah Ensârî el-Herevî (ö. 481/1089), *Menâzilü's Sâirîn*¹⁷; Gazalî (ö. 505/1111), *Ihyâ'ü Ulâmî'd-dîn*¹⁸; Ruzbihan Baklî (ö. 606/1209), *Meşrebü'l Ervâh*¹⁹; Necmeddin Kübrâ (ö. 618/1221), *Usulü'l Aşere*²⁰; Sühreverdî (ö. 632/1234), *Avârifü'l Maârif*²¹; İbn Arabî (ö. 638/1273), *el-Fütühâtü'l Mekkiyye*²², *Fusûsü'l Hikem*²³, *Mu'ce-mu Istilahâtü's Sâfiyye*²⁴; Mevlâna (ö. 672/1273), *Mesnevî*²⁵; Fahreddin İrâkî

¹¹ el Muhâsibî, *er-Riâye - Kalp Hayâtı*, çev. Abdülhakim Yüce, Çağlayan Yayınları, İzmir 1997.

¹² es- Serrâc, *el-Lûma' - İslâm Tasavvufu*, çev. H. Kamil Yılmaz, Altınoluk Yayınları, İstanbul 1996.

¹³ Kelâbâzî, *Ta'arruf - Doğuş Devrinde Tasavvuf*, haz. Süleyman Uludağ, Dergâh Yayınları, İstanbul 1992.

¹⁴ Ebu Tâlib el-Mekkî, *Kutû'l Kulâb - Kalplerin Ağızı*, çev. Muharrem Tan, I-V, İz Yayıncılık, İstanbul 1999.

¹⁵ Kuşeyrî, *er-Risâletü'l Kuşeyriyye*.

¹⁶ Hucvirî, *Keşfu'l-Mahcûb*.

¹⁷ el-Herevî, *Menâzilü's Sâirîn*, Matbaatü Halebî, Kahire 1386/1966.

¹⁸ Gazalî, *Ihyâ'ü Ulâmî'd-dîn* (Ter.), çev. Ahmet Serdaroğlu, I-V, Yaylacık Matbaası, İstanbul 1975.

¹⁹ Ruzbihan Baklî eş-Şirâzî, *Kitabu Meşrabi'l Ervâh el-Meşhûr be Hezârüyek Makâm*, neşr. Nazif Muharrem Hoca, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay., İstanbul 1973.

²⁰ Haz. Mustafa Kara, *Tasavvufî Hayat*, İstanbul 1980.

²¹ 1- Sühreverdî, *Avârifü'l Maârif - Tasavvufun Esasları*, haz. H.Kamil Yılmaz, İrfan Gündüz, Erkam Yayınları, İstanbul 1989. 2- Sühreverdî, *Avârifü'l Maârif (Gerçek Tasavvuf)* terc. Dilaver Selvi, Umran Yayınları, İstanbul 1995.

²² Nihat Keklik, *Muhyiddîn İbnü'l Arabî, el-Fütühâtü'l Mekkiyye*, KB Yayınları, Ankara 1990.

²³ 1-Ahmed Avni Konuk, *Fusûsü'l Hikem Tercüme ve Şerhi*, haz. Prof.Dr. Mustafa Tahralı, Yrd. Doç. Dr. Selçuk Eraydın, I., Dergâh Yay., İstanbul 1994; II., MÜİFV Yay. İstanbul 1989; III. c., MÜİFV Yay., İstanbul 1990; IV, MÜİFV Yay., İstanbul 1992. 2- Muhyiddîn-i Arabî, *Fusûsü'l Hikem*, çev. M. Nuri Gençosman, MEB. Yay., İstanbul 1962.

²⁴ Davud el Kayseri, *Mukaddemat*, İbn Arabî, *Istilahâtü's Sâfiyye*, terc. Hasan Şahin, Turan Koç, Seyfullah Sevim, Kayseri Büyükşehir Belediyesi Yay., Kayseri 1997.

²⁵ Şefik Can, *Mesnevî Tercümesi VI.*, Ötügen Yayınları, İstanbul 1997.

(ö. 688/1289), *Istilahât-ı Ehl-i Tasavvuf*²⁶; el-Kâşânî (ö. 730/1330), *Istilahât-ü's Sûfiyye*²⁷; İsmail Ankaravî (ö. 1042/1633), *Minhâc-ü'l Fukarâ*²⁸.

Ayrıca tabakat kitapları da tasavvuf terimleri için kaynak oluşturlar (Sülemî, *Tabakât-ü's Sâfiyye*; Ebû Nuaym İsfehânî, *Hilyet-ü'l Evliyâ*; Feridüddin Attâr, *Tezkiret-ü'l Evliyâ*; Câmî, *Nefâhât-ü'l Üns*; Nebhânî, *Câmî'u Kerâmât-ü'l Evliyâ*). Cürcânî'nin *Ta'rifât*, Tehânevî'nin *Keşşâf ü Istilahât-ü'l Fünûn* adlı eserlerinde de tasavvuf kavramlarına geniş yer ayrılmıştır.

Sâmiha Ayverdi'de Tasavvufî Mefhumlar

Tasavvufî mefhumlar, güçlü ve zengin bir üslûba sâhip olan Sâmiha Ayverdi'nin kelime kadrosundaki katmanlardan birisidir. Ancak hikâye ve romanlarında temel konu tasavvuf olduğundan, bu tarz eserlerinde öncelikle yer almaktadır.

Ayverdi'nin tasavvuf terimlerine hâkimiyetinin ne ölçüde yukarıda adı geçen kaynaklara dayandığını bilemiyoruz. Ancak Şark'ın kültür hazinelerinden vazgeçemediğini ve Mevlânâ ile İbn Arabî'nin eserlerinin başucu kitapları olduğunu kendisinden öğreniyoruz²⁹. Ayrıca Türkçe yazılmış tasavvuf kitaplarını da okuduğunu tahmin etmekteyiz. Tabii, pratikte yaşanan bir tasavvufî hayâtı ve kültürü de unutmamak gerekir.

Ayverdi, eserlerini, tasavvufu tanıtır bilgi vermek, insanlara makam ve halleri anlatmak, tasavvufî istilâhları devrin Türkçesi ile ifâde etmek ve benzeri amaçlarla yazmaz... Esas gâyesi, medeniyet krizi ve îman buhranı içinde bunalan insanları, mânâ dünyâsından haberdar etmek, ilâhî hakikati gönüllerine yerleştirmek ve bunu yaşanan bir hayat tarzı hâline getirmektir. Böylece, hem insan kendisiyle karşılaşacak hem de klasik kültürün devamı sağlanarak milletin çocuklarına bir bâsübâdelmevt şerbeti içi-

²⁶ Fahreddin Irâkî, *Istilahât-ı Ehl-i Tasavvuf*, terc. Nurettin Bayburtlugil, MÜİF Dergisi, sy. 3, İstanbul 1985.

²⁷ Abdürrezzak Kâşânî, *Mu'cemu Istilahât-ü's Sâfiyye*, tah. Abdülâl Şahin, 1.bs., Dâru'l Menâr, Kahire 1992.

²⁸ İsmâil Ankaravî, *Minhâc-ü'l Fukarâ-Fakirlerin Yolu* Haz:Saadeddin Ekinci İnsan yay.1996.

²⁹ Kandemir'in Yazar ile yaptığı bir röportajdaki şu kısım bu bakımdan dikkat çekicidir: "-Şimdi neler okuyorsunuz?/-Yine Mesnevî... Ve Divan-ı Kebir... Ve her şey... Mümkün olduğu kadar dünya edebiyat ve fikir cereyanlarını tâkip ederim. Amma şarktan vazgeçemem. Muhiddin Arabî, Sâdî, Hafız Şîrâzî". Kandemir, *Edebiyat Alemi*, sene 1, no. 13, Temmuz 1949.

rilmiş olacaktır. Hâsılı, Sâmiha Ayverdi'nin tasavvufî mefhumları kullanması, vermek istediği mesajın tabii bir neticesidir. Başka bir ifadeyle, onun kitaplarında tasavvuf terimlerinin bulunması amaç değil, sonuçtur.

Müellifin roman türündeki eserlerini okuyan bir okuyucu, konunun akışı içinde, zengin bir tasavvuf kültürü ile karşı karşıya olduğunun farkındadır. Fakat "Yazar burada tasavvufî terimleri kullanmış"; yahut "Bu kitapta, ağır ve anlamadığım kavramlar var" diye düşünmez. Yalnız gerek üslûbun içine sindirilmiş, gerek kurguya yerleştirilmiş bir çok mefhumla yüz yüzedir.

Sâmiha Ayverdi, eserlerinde muhabbeti, aşkı, şevki, vecd ve istiğrakı ön planda tutan Mevlânâ, Yunus Emre, Feridüddin Attâr, Fahreddin İrâkî gibi sûfilerin kullandığı, tasavvufî makam ve hâlleri, ilahî hakikatleri mecaz, sembol, imâ yoluyla anlatma tarzını benimser. Bilhassa 1938-1950 yılları arasında kaleme aldığı hikâye ve romanlarında, XII. yüzyıldan sonra görülen tasavvufî ekolün izleri vardır. Yâni onda, vahdet-i vücud, aşk ve mârifet zeminine oturmuş tasavvuf düşüncesinin kelime kadrosu ile karşılaşılır³⁰. Fakat birçoğu Arapça ve Farsça olan bu terimler, okuyucuyu bunaltan kavramlar dizisi hâlinde değil, devrin lisanına uygun bir sehl-i mümtenî berraklığıyla kullanılır. Buna mukâbil, tekke ve tarikatlardaki usûl ve erkâna âit ıstılahlara neredeyse hiç rastlanmaz.

* * *

Yazarın kullanımlarını pek çok açıdan daha iyi değerlendirebilmek maksadıyla roman dilindeki bu yansımalar, çeşitli başlıklar altına toplanmıştır. Bu tasnifi yapabilmek için bir çok kaynak taranmış, ne tip sınıflandırmaların yapıldığı ortaya konmuştur. Tasavvufî ıstılahların ele alındığı hemen bütün kaynaklarda, makâmlar ve haller ile tasavvufî kavramlar ana başlıktır³¹. Bunun dışında makâmların da kendi içinde değişik sayılı tas-

³⁰ Kandemir'in Yazar ile yaptığı aynı röportajda bu hususu zımnen destekler ifadeler bulunmaktadır.

³¹ Hicri IV.(X)'da es-Serrac tarafından yazılan *el-Lûma* adlı eserde, tasavvufî kavramların açıklandığı bölümde "Makamlar", "Haller" ve "Tasavvuf Kavramları" başlıkları vardır. Hicri IV. (M. X.) asrda yine Kelâbâzî'nin *Ta'arruf*'unda "Sûfilerin Makamları" ve "Tasavvuf İstılahları" şeklinde bir ayırım yapılmıştır. Aynı asra âit bir diğer eser Ebu Tâlib el-Mekki'nin *Kütü'l Kulûb* kitabında konumuz ile ilişkili olarak sadece "Makam" ve

nifleri yapılmıştır³². Biz, Sâmiha Ayverdi'deki tasavvufî kavramları tespit ve tasnif etmek için, bu kaynaklardaki sınıflandırmayı esas almadık. Çünkü müellifin eserleri klâsik anlamda bir tasavvuf terimleri kitabı olmadığı gibi, kavramların kullanım alanına çıkarma tarzı da farklı özellikler göstermekte idi. Ayrıca temel meselemiz, yazarın tasavvuf ve tasavvufî terimlere âit birikiminin dayandığı kaynakları belirginleştirmekten çok, bunları asrının şartlarına getiriş tarzıdır.

İşte bunlara binâen tasnif kurulurken Ayverdi'nin kullanımları merkeze alınmış; özelliklerine göre şöyle gruplanmıştır:

A- Kelime veya kelime grubu olarak kullanılış şekilleri

I- Klâsik kaynaklardaki terimlerin kullanılışı.

II- Klâsik kaynaklardaki terimlerle kurulan kelime gruplarının kullanılışı.

III- Klâsik kaynaklardaki terimlerin mânâ alanındaki kelimeler ve kelime gruplarının kullanılışı.

IV- Klâsik kaynaklardaki terimlerin mânâsını karşılayan kelimeler ve kelime gruplarının kullanılışı.

B- Tasavvufî terimlerin mânâ olarak geçmesi tarzındaki kullanılış şekli

I- Makam ve haller ile ilgili bahisler.

II- Vahdet-i vücud ile ilgili bahisler.

Neticede, Sâmiha Ayverdi'nin adı geçen iki romanından hareketle eserlerinde yer alan tasavvufî mefhumların kullanılış şekilleri yukarıda verildiği hâliyle belirlenmiştir. Bu başlıklarla ilgili açıklamalar ve örneklerin ise, takip eden çalışmalar vasıtasıyla sunulması gayretinde olunacaktır.

savvufî İstilahlar" ve "Makamlar ve Haller" tasnifi yapar. Çağdaşı Hucvîrî, *Keşfu'l-Mahcûb*'da bunlara benzer başlıklar vermez ama "hal-vakt", "makam-temkin", "şeriat-hakikat" gibi bahisleri anlattıktan sonra "Diğer İstilahlar" başlığı açıp bunları birer cümle ile anlatır. el-Herevî, Hicrî V. (M. XI.) asırda yazdığı *Menâzilü's-Sâirîn* adlı eserinde sadece makamları işler. İlk düzenli ayrımdır. Yüzlü bir tasnife ulaşır. Makamlar önce on ana gruba ayrılmış, bu da kendi içinde onarlı gruplara ayrılmıştır. Bu yüz makam aynı zamanda pek çok tasavvufî istilâhı da içine almaktadır. Sühreverdî Hicrî VII. (M. XII.) asırda yazdığı *Avarifü'l-Maârif*'inde "Hal" ve "Makamlar" bahislerini ele almıştır. Yine Hicrî VIII. (M. XII.) asırda kaleme alınan *Fütûhâtü'l-Mekkiye*'de "Makamlar", "Haller", "Menziller", "Muameleler" başlıkları dikkati çekmektedir. Bu sıralamayı daha da artırmak mümkündür. Temel kaynaklardaki bu tasnif Türkçe yazılmış tasavvuf kitaplarına da tesir etmiştir. Meselâ Herevî'nin *Mesâzîlû's-Sâirîn* adlı eserindeki tasnifi, Ankaravî, *Minhacü'l-Fukarâ* adlı eserinde aynen kullanmıştır.

³² Daha geniş bilgi için bkz. Mustafa Kara, "Tasavvuf Kitâbiyatında Makamların Sayılarına Tasnifi ve Usûl-i Aşere Gelenegi", *Hareket*, Ocak-Şubat 1980, sayı:11-12.

Kemal Eraslan Hoca ile Hasbihâl

Zeynep ULUANT

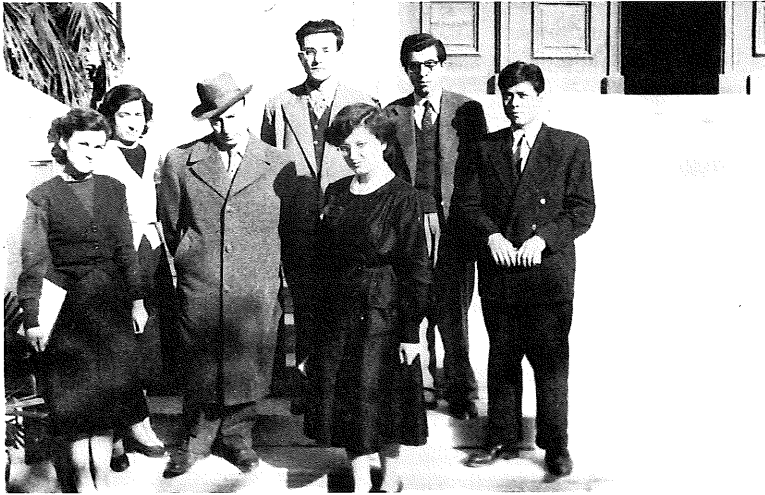
Hasbihâl dizisine Türkoloji'deki hocalarımla başlayıp yelpazeyi müsi-kî ve fikir dünyasına doğru genişletmişken geriye doğru bir dönüş yaparak üniversite yıllarıma gidiyorum. Dilbilgisi gibi kuru bir der-si sevimli ve renkli bir hâle getirip bana bile sevdiren Kemal Eraslan Hoca ile uzun zamandır isteyip de yapamadığım görüşme için fırsat bulduğum için sevinçliyim.

Birkaç sene önce emekli olduğunu öğrendiğim hocamın çalışma temposunun hiç de azalmadığını biliyordum. O günlerde yaptığımız ayaküstü bir sohbette ne kadar meşgul olduğunu masası üzerinde duran cilt cilt kitap çalışmalarını göste-rerek söylemişti. Aradan geçen uzunca bir fâsıladan sonra kendisinden, şimdiler-de çalışma mekânı olan Türkoloji Enstitüsü'nde görüşmek üzere randevu alıyo-rum. Fakat burası, benim yaklaşık yirmi beş sene önce hocam Zeynep Kerman ile, mezuniyet tezim üzerinde aylarca çalıştığım, havasının her zerresi toz kokan, biraz bakımsız ama şahsiyetli târihi binâdan ne kadar farklı... Büyük bir hayal kırıklığıyla, bir resmi dâirenin bütün soğukluğunu barındıran bu ruhsuz binânın merdivenlerinden çıkarken hüznüyle dolduğumu hissediyorum. Büyük ve rahat bir çalışma masası ile odaya sâhip olan Hoca da bu konuda benimle aynı fikirde ama yapacak bir şey yok. Maalesef bâzı oluşlara karşı durulamıyor.

Müstahdemin henüz yerini almamış olması üzerine, Eraslan Hoca benim bütün itirazlarıma rağmen kahvelerimizi kendi eliyle yaparak getiriyor. Bu ne-zaketten dolayı duyduğum mahcûbiyeti bastırmak için vakit kaybetmeden söze başlayarak hayat hikâyesini anlatmasını rica ediyorum.

-1930 yılında Güneydoğu'nun önemli kültür merkezlerinden olan Di-yarbakır'da doğdum. Eskiden nüfus cüzdanı çocuk doğunca değil, doğu-mundan birkaç yıl sonra zarûret olunca çıkarılırdı. Bu sebeple benim de nüfus cüzdanım okula başlayacağım zaman çıkarıldı. Rahmetli anneanne-min elimden tutarak, beni vilâyete götürdüğünü, okula başlayacağım için nüfus cüzdanı gerektiğini söylediğini ve ilgili memurun tavrını, aradan bunca yıl geçmesine rağmen hâlâ çok iyi hatırlıyorum, yıl 1937. O yıllar-da Diyarbakır'da ilkokul olarak yapılmış binâ yoktu. İlkokullar satın alın-mış veya kiralanmış eski büyük evlerden ibâretti. İnkılap İlkokulu'na kay-dolarak öğrenime başladım... Okullar açılmadan önce, marangoz olan rahmetli dayım, bana tahtadan bir okul çantası yapmıştı. Üstümde siyah okul gömleği ve beyaz yakalılık, elimde tahta çanta okulun yolunu tuttum. Okulun avlusunda sınıflara göre sıralandık. O yıllarda bölgede trahom sal-gını olduğu için bütün öğrencilerin okullarda, gözünde trahomdan rahat-

sız olanların da trahom hastahânesinde her gün gözlerine ilaç damlatılırdı. Okula gelen doktor ve hemşireler, bütün öğrencilerin gözlerine ilaç damlattıktan sonra sınıflara alındık. Sınıf dediğin de küçük ve bomboş ev odası. Sınıfta sıra olmadığı için mecburen yere bağdaş kurup, öğretmenimizin karatahtaya yazdığı harfleri kopya etmeye başladık. Ertesi günü okula minderlerimizi alarak geldik. Sanıyorum bu durum birkaç ay devam etti, ancak daha sonra bir başka okulun eski sıraları okulumuza getirilince sıralarla tanışmış olduk. Altmış sene önceki bu durum, bugün söz konusu olmasa bile, eğitime gerekli önemi verdiğimiz de söylenemez. İnsan gücümüzü en iyi şekilde eğitemediğimiz ortadadır. İnşallah en iyi yatırımın, insana yapılacak yatırım olduğunu anlar, yetişmiş insan gücüyle ülkemizi ileri hedeflere taşımış oluruz.

Eraslan Hoca, Nihad Sâmî Banarlı,
yanında Orhan Okay, Mehmet Akalın ve diğer arkadaşlarıyla.

İlkokul yıllarında iki olay hâfızamda çok kuvvetli yer etmiştir. Biri On Kasım günü ağlayarak sınıfa giren öğretmenimiz Râbia Hanım'ın Atatürk'ün vefâtını bildirmesidir. O yıllarda Atatürk sevgisi ve cumhuriyet coşkusu bugünkünden çok farklı ve canlı idi. İkinci olay ise 1939 yılında meydana gelen Erzincan depremidir.

Çocukluk yıllarının bazı olayları, yaşantıları, bazı örf ve âdetleri yıllar

geçmesine rağmen unutulmuyor, özlemle anılıyor. Bilindiği gibi Diyarbakır, surlarla çevrili târihi bir kültür merkezidir. Surların kuzeydeki kapısı, Dağ kapısı; batıdaki kapısı, Urfa kapısı; güneydeki kapısı, Mardin kapısı ve doğudaki kapısı, Yeni kapı adıyla anılır. Yeni kapı çıkışından sonra Dicle nehrine inen bahçeler yer alır. Mardin kapısı dışında da şehir mezarlığı ile Hacılar kırı denilen düzlük bulunur. Hacılar kırı denilen yerde, hacılar yola çıkmadan evvel toplanırlar, hazırlıklarını gözden geçirirler, ondan sonra kervanlar yola koyulurmuş. Mardin kapısının iç yanında suyu gürül gürül akan bir çeşme, çeşmenin hemen yanında da bir testici dükkânı vardı. Perşembe akşamları kabir ziyaretine giden âileler çocuklarına testiciden küçük testiler alır, çeşmeden doldurulur, kabristana götürülürdü. Orada susayanlara bu testiler verilir, suyun ölümlerine ruhuna serinlik getireceğine ve sevap olduğuna inanılırdı. Bugün için kaybolan bu güzel âdeti, Türk edebiyatının ölümsüz şâiri Fuzûlî, bir şiir şâheseri olan Su kasidesi 'nin bir beytinde ölümsüzleştirmiş bulunmaktadır:

Dost-bâsi ârzâsuyla ölürsem döstlar

Kûze eylen toprağım, sunun anunla yâre su

"Dostlar, eğer sevgilinin elini öpme arzusuyla ölürsem, toprağımdan bir testi yapın ve onunla sevgiliye su verin!"

Türk edebiyatının en büyük lirik şâirlerinden biri olan Fuzûlî'nin, bugün kabri bulunmamaktadır. 1980 yılında Bağdad Üniversitesi'nde misâfir öğretim üyesi olarak bulunduğumda, kabrini ziyaret için Kerbelâ'ya gittim. Eskiden Hz. Hüseyin türbesinin bulunduğu câminin kible kapısı yanında yer alan ahşap ve iki katlı türbeden bir eser kalmadığını içim yanarak gördüm. Yol genişletilmesi sebebiyle, sanıyorum 1960'lı yıllarda türbe yıkılmış. Maalesef yeni bir türbe yapmak da mümkün olamamış. Irak Türkmenlerinin mânevî merkezlerinden biri olan türbenin yıkılışı Türk kültür târihi bakımından da büyük bir kayıptır. Büyük şâirin:

Ne yanar kimse bana âteş-i dilden özge

Ne açar kimse kapım bād-ı sabâdan gayrı

"Bana kendi gönlümün ateşinden başka kimsenin yandığı yok, sabah rüzgârından başka da kapımı açan yok." beytini düşündüm, üzüntüm bir kat daha arttı. Işın bir başka acı tarafı da sandukasının dahi nerede olduğunun bilinmemesiydi. Evkaf idâresi yetkililerinin dahi bu hususta bilgileri yoktu.

Aklına, Shakespeare'in şehri olarak bilinen Stratford geldi. Seneler önce In-

giltere'ye yaptığımız bir seyahat sırasında ziyaret ettiğimiz Stratford'un, yaşayıp yaşamadığı bile tartışılan şâirin ona izâfe edilen evini barındırmasıyla tam bir kültür ve turizm merkezi hâline getirildiğini görmüştük. Shakespeare adına çeşit çeşit hâtıra eşya satışa çıkarıldığı gibi şehrin hemen her noktasında şâir bir şekilde yaşatılıyor ve hâtırası böylece canlı tutuluyordu. Bu düşündürücü ve ibretli detayı da geçerek Hoca'nın hayat hikâyesini dinlemeye devam ettik.

-1942 yılında ilkokulu bitirince, o sıra İstanbul'a göçmüş olan dayımın yanına varıp tahsilime devam etmek üzere, üç gece iki gün süren zahmetli bir tren yolculuğu ile İstanbul'a geldim. O zaman Aksaray üst geçidinin bulunduğu yerde oları Yenikapı Ortaokulu'na kaydoldum. 1946 yılında ortaokul bittikten sonra, tekrar Diyarbakır'a döndük. Girdiğim devlet yatılı sınavını kazanınca, şimdi Ziya Gökalp Lisesi olan Diyarbakır Lisesi'nde lise tahsilime başlayıp 1951 yılında tamamladım.

O yıllarda lise bitirme sınavları yanında “olgunluk” denilen bir sınav daha vardı. Olgunluk sınavı, lise bitirme sınavını yazılı ve sözlü olarak başaranların katıldığı ve dört grup dersten, üç sınıfın müfredatını kapsayan yazılı ve merkezi bir sınavdı. Bu sınav oldukça zor olduğundan mezunların ancak yüzde on beşi katılır, bir kısmı da sınavda elenirdi. Üniversiteye girmek için bu sınavı başarmak gerekirdi. Sınavı başaranlar istedikleri fakülteye kaydolabilirdi. Ancak Teknik Üniversite, teknik resimden, Siyasal Bilgiler Fakültesi de başta yabancı dil ve tarih olmak üzere bâzı sınavlar yapardı. Bugünkü üniversite giriş sınavına benzeyen olgunluk, kanaatimce çok iyi bir sınav şekliydi, kaldırılması yerine geliştirilmesi daha isabetli olurdu.

- Zihninizde meslek seçimi ile ilgili bir düşünce var mıydı?

- Yüksek tahsil yapmaya kararlıydım. Cebimde yüz lirayla Ankara'ya Siyasal Bilgiler Fakültesi'nin sınavlarına katıldım. Ancak tarih, coğrafya, sosyoloji sınavlarım çok başarılı geçtiği halde, yabancı dil sınavım çok iyi geçmediği için, bende bir tereddüt hâsıl oldu. Gerek az sayıda öğrenci alacaklarını, gerekse devlet hesabına okumam gerektiğini dikkate alarak, İstanbul'da Yüksek Öğretmen Okulu sınavına katıldım. Bu okulu tercih etmemde, lise edebiyat hocamız rahmetli Ahmet Kabaklı'nın tesirini de belirtmeliyim. Türkoloji bölümüne bir kişi alınacakken, o yıl başarılı olan benimle beraber Nesrin adlı bir arkadaşın da alınması için Bakanlığa teklifte bulunuldu ve kabul edildi. Türkoloji tahsili sırasında rahmetli Nihad Sâmî Banarlı ve Orhan Şâik Gökyay biz Türkoloji bölümü öğrencilerine

Yüksek Öğretmen Okulu'nda edebiyat seminerleri yapardı. Bu seminerlerin öğretmen olacak bizlere çok faydalı olduğunu söylemeliyim.

1956 yılında Türkoloji tahsilini tamamladım. Tahsil esnasında bölüme intisap etmeyi de hedeflemiştim. Bilhassa merhum hocam Ahmet Caferoğlu ve Janos Eckmann benim asistan olmamı çok istiyorlardı. Bunun için çok çalıştılsa da kadro bulmaları mümkün olmadı, çünkü o yıllarda bölümün dört asistanlık kadrosu vardı. Bu kadrolarda da rahmetli hocalarım Muharrem Ergin, Faruk K. Timurtaş ve Halide Dolu ile Allah uzun ve sağlıklı ömür versin Faruk Akün bulunmaktaydı. Mecbûri hizmetimin oluşu da ayrı bir engel idi. Daha o yıllarda nüfus artışı ve yeni üniversiteler kurmak zarûreti dikkate alınmış olsaydı, öğretim üyesi sıkıntısını çekmemiş olacaktık.

Mecbûri hizmet dolayısıyla Adıyaman Lisesi edebiyat öğretmenliğine tayin edildim. Burada altı yıl hizmet ederek mecbûri hizmetimi tamamladım. Bundan sonra bir yıl da Adana Erkek Lisesi'nde görev yaptım. 1962 yılında Çapa Eğitim Enstitüsü'nde açık bulunan bir asistanlık kadrosuna başvurmam, hocalarım Nihad Sâmî Banarlı, Ahmet Kabaklı ve Muammer Güler tarafından istendi. Üçü de rahmetli olan bu hocalarımı şükranla anmaktayım. Çapa Eğitim Enstitüsü'nde Nihad Sâmî Banarlı, Ahmet Kabaklı, Orhan Şâik Gökyay, Behçet Necatigil gibi şahsiyetlerle çalışma imkânı bulduğum için kendimi mutlu saymaktayım. Yine bu yıllarda rahmetli hocam Reşid Rahmeti Arat'la doktora çalışmasına başladım. Maalesef hocamın beklenmedik vefâtı, bu çalışmayı bitirmeme imkân vermedi.

1965 yılında rahmetli hocam Muharrem Ergin, rahmetli arkadaşımız Ali Fehmi Karamanlıoğlu'nun askere gitmesi sebebiyle boşalan asistanlık kadrosuna başvurmamı istedi. Böylece yıllar sonra isteğime ulaşmamı Allah nasip etti. 1970'te doktoramı tamamladım, 1975'te doçent, 1982'de de profesör oldum. 1982-1985 yılları arasında Selçuk Üniversitesi rektörlüğüne atanan rahmetli Erol Güngör'ün isteği üzerine, Selçuk Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi dekanlığında bulundum. Müstesna ve muhtevâlî bir insan ve akademisyen olan Erol Güngör'ü rahmetle ve şükranla anmayı vazife biliyorum. 1992-1995 yılları arasında Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü müdürlüğünde bulundum. 1997 yılında da yaş haddinden emekliye ayrıldım.

Kırk yılı aşkın meslek hayatımda, ilk günkü şevk ve heyecanla çalıştım. Meslek sevgisinin büyük bir mutluluk olduğunu söylemeliyim. Çalışmanın ruh ve beden sağlığının kaynağı olduğunu kabul etmek gerekir. Dâima

hatırladığım ve anlayana çok şey ifâde eden güzel bir anekdotu zikredeyim: Velîlerden birinin bir kuyu kazdığını, sonra tekrar doldurduğunu, tekrar kazıp doldurduğunu görenlerden biri, bu işe akıl erdiremediğini, boş bir işle uğraştığını bildirince, velî "Nefsim beni meşgul etmeden, ben onu meşgul ediyorum." cevabını vermiş.

-Hayâtınızda yer eden isimler, tesirinde kaldığınız hocalarınız kimlerdir?

- Gerek lise yıllarındaki, gerekse üniversite yıllarındaki hocalarımın hepsini rahmetle ve şükranla anmamın vefâ borcu olduğunu bilmekle beraber, lise hocalarımdan en çok sevdiğim ve tesirinde kaldığım hocam, rahmetli Ahmet Kabaklı idi. Edebiyatı sevmeme ve bu sahayı meslek olarak seçmemde rahmetli hocamın büyük tesiri olduğunu ifâde etmeliyim. Üniversite tahsilim sırasındaki hocalarıma gelince: Eski Türk Edebiyatı kürsüsü hocalarımdan, geniş bilgisi ve tesirli kişiliği ile İsmail Hikmet Ertaylan'ı, tam bir İstanbul efendisi olan, Dîvan Edebiyatı sahasındaki derin vukufu ve metin şerhinde bir zirve olmasıyla tanınan Ali Nihat Tarlan'ı, değişik yapısı ile her zaman anılan Abdulkadir Karahan'ı, asistan olduktan sonra birlikte çalıştığım zarif ve değerli insan Fahir İz'î; Yeni Türk Edebiyatı kürsüsü hocalarımdan san'atkar kişiliği ve doğu kültürünü olduğu kadar batı kültürünü de çok iyi bilen, dersleri san'at ve kültür ziyâfeti olan Ahmet Hamdi Tanpınar'ı, ciddi ve titiz çalışması ile şiir ve hikâye tahlilleri metodunu bizlere kazandıran Mehmet Kaplan'ı, geniş bilgisi ve titiz çalışması ile dikkati çeken ve hayatta olup, daha nice sağlıklı yıllar dilediğim Ömer Faruk Akün'ü; Eski Türk Dili kürsüsü hocalarımdan, karşılaştırmalı Türk dili ile bilhassa Eski Uygur Türkçesi sahasındaki çalışmaları ile saygıyla anılacak büyük âlim Reşid Rahmeti Arat'ı, velinimetim olan, asistanlığımı yaptığım, dâima teşvik ve yardımlarını gördüğüm, birlikte çalıştığım yirmi beş sene içinde kendisine hürmeti bir ibadet bildiğim Muharrem Ergin'î; Yeni Türk Dili kürsüsü hocalarımdan, renkli kişiliği, geniş bilgisi, keskin zekâsı ve esprileriyle her Türkoloji mensubunun birkaç espirisini büyük bir zevkle hatırladığı Ahmet Caferoğlu'nu, Türk diline büyük hizmeti olan Janos Eckmann'ı, Eski Anadolu Türkçesi'nde derin vukufu olan ve ciddiyetiyle öğrenciler üzerinde büyük tesiri olan Sadettin Buluç'u, ince ve zarif kişiliği ve bilgisi ile sevilen Mecdut Mansuroğlu'nu ve nihâyet efendiliği, sevecenliği ve Türk dilini olduğu kadar eski edebiyatımızı da çok iyi bilen Faruk Kadri Timurtaş'ı rahmet ve şükranla anıyorum. Eğer merhum hocalarımın emeğine lâayık olduysam,

ne mutlu bana. İlim ve san'at usta-çırak işidir; sevgi, sabır ve riayet esâsına dayanır. Hocalarıma hürmette kusur etmediğim gibi, kendilerinden de dâima himaye ve teşvik gördüm, nur içinde yatsınlar.

- Hocam, siz derslerde sık sık çok renkli bir şahsiyet olan Ahmet Caferoğlu'nun esprilerinden bahsederdiniz. Rahmetliyi biraz daha yakından tanıyabilir miyiz?

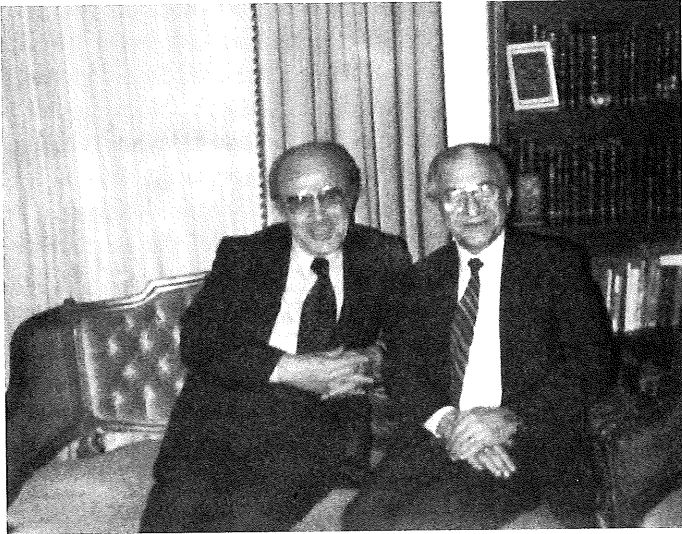
- Rahmetli Ahmet Caferoğlu hocamız, Bolşevik ihtilâli üzerine Bakü'den Almanya'ya kaçmış ve orada Türkoloji tahsilini yaptıktan sonra İstanbul'a gelip Fuat Köprülü'nün isteği üzerine Türkiyat Enstitüsü'ne asistan olarak üniversiteye intisap etmiş. Rusça, Almanca ve Fransızca'yı çok iyi bildiği için, kaynaklara hâkim olması, çeşitli alanlarda araştırma yapmasını mümkün kılmıştır. Gerçekten, nev'i şahsına münhasır renkli ve çok yönlü bir insandı. Kıvrak zekâsı ve hazırcıvaplığı başlıca özelliklerinden idi. İyilik sever, yetişmekte olanları teşvik eder ve korurdu. Merhum hocamız ayın zamanda çok duygulu bir insandı. Aralarında küçük bir soğukluk olmasına rağmen, Rahmeti Bey'in vefâtına ne kadar çok üzüldüğünü asla unutamam. Türk dili ve folkloru üzerinde orijinal ve değerli çalışmaları bulunmaktadır. Anadolu ağzlarına âit on ciltlik derlemeleri, iki ciltlik Türk Dili Tarihi Notları ve Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü adlı eserleri Türkoloji târihinde takdirle anılacaktır. Hocanın birer anekdot olan esprileri koca bir cildi dolduracak kadar çoktur. Bunların unutulmadan derlenmesi çok faydalı olacaktır. Bunlardan şâhit olduğum birini nakletmeme izin verin. Sınava girmek için imza alması gereken hanım bir öğrenci odasına geldi. Hoca meşhur yoklama listesine baktı ve yeterli devâmı olmadığını bildirdi. Ayrıca "Güzel de değilsin." esprisini patlattı. Kendimi tutamadan dışarı attım. Tabî ki hoca için o anda, önemli olan espri idi ve imzayı verdi. Hocanın kızmasına, kendisine mahsus sözlerle hitap etmesine kimse alınmaz, gülerek karşılardı.

- Ahmet Caferoğlu gerçekten mâceraları anlatmakla bitmeyecek kadar renkli bir insandı. Aklıma seneler evvel Kabaklı Hoca'dan dinlediğim bir hâtırası geldi. Üniversite yıllarında bir ders esnâsında Caferoğlu kız talebelerinden birinden Osmanlıca bir metni okumasını istemiş. Kız okuyamayınca kızarak Hoca'ya dönmüş ve "Ehmet sen oku" demiş. Kabaklı Hoca metni gayet akıcı bir şekilde okuyunca öfke ve nisbet yapma isteğiyle kıza dönerek, "Sen de Türk gızı misen? Türk gızı dediğin Ehmet gibi olur!" deyivermiş. Bu tatlı hâtıraları yâd ettikten sonra Diyarbakır'ın Hoca'nın çocukluğundan beri geçirdiği değişiklikler üzerinde konuşmak istedim. Söylediğine göre şehrin târihi dokusu epey zarar görmüş meselâ eskiden

sayıları çok olan taş evler neredeyse bir elin parmakları kadar kalmıştı. Ama Eraslan Hoca her zamanki gibi iyimser tavrıyla ilâve etmekten geri kalmadı.

- Türkiye'nin her şehri gibi Diyarbakır da çok değişti, huzur ve güven ortamının sağlanması gelecek güzel günler için yeni umutlar vermektedir. Terör yıllarının şehrin sosyal ve ekonomik hayatında yaptığı yıkıntıları temizlenmekte ve daha iyi bir geleceğe yürümektedir. Elli altmış sene önceki Türkiye ile bugünkü Türkiye arasındaki farkı o yılları yaşayanlar daha iyi görmektedir. Ancak gelişmenin yeterli olmadığı da ortadadır. Onun için daha fazla çalışmamız, ilmi ve sağduyuyu rehber edinmemiz. ümitsiz olmamamız ve geleceğe daha bilinçli ve emin adımlarla yürümemiz gerekmektedir.

Kemal Eraslan Hoca'ya sormak istediğim bir soru daha vardı ki cevabını vermek hayli zaman alabilir ve yetiştirmek zorunda olduğu Uygurca sözlük çalışmasını aksatabilirdi. Üstelik kaygan bir zeminde yer alan gramer ve Türkçe'mizin içinde bulunduğu durum, çözümü muhal ender muhal bir mesele olduğundan tatlı bir zeminde süren sohbetimizin gene tatlı bir şekilde noktalanmasını istiyordum. Onun için sorularımı bir başka bahara bırakarak kendisine teşekkür ettim ve yanından ayrıldım.

Kemal Eraslan, rahmetli Mehmet Kaplan ile.

Mîr Ali İle Gül Hanım

Kâmil UĞURLU

Ali Şîr Nevâi bizde az bilinir. Halbuki o, Yunus gibi, Mevlânâ gibi, Fuzûlî, Nesîmî, Bâkî veya Nedim gibi, Yesevî, Mahdumku-lu, Abay gibi, Türk coğrafyalarını birbirine bağlayan önemli köprülerden biriydi. 2001 yılı onun 500. vefat yılıydı ve ocak ayında sadece bir yerde küçük bir anma töreni yapıldı.

İnsan olmanın haysiyetine ulaşmış bâzı ulular, bir mahviyet içinde bu geçici dönemi atlatır, gerçek ve ebedî âleme otağ kurarlar. Göçten sonra, öte âleme atladıktan sonra yaşamaya başlarlar. Onların vatanları artık gö-nüllerdir.

Ve onlar gerçek yiğitlerdir. Fetihlerine oradan devam ederler.

Türk dilini, bir büyük kültürün kaynağı olan bu hârîka müesseseyi in-ce tûlbentlerden süzen damıtan insandı Mîr Ali. Türk dünyasını bir arada tutan en önemli harçtı. Bizim bilmediğimize, değerlendiremediğimize bak-mayın, dışımızdaki Türk dünyası onun farkındadır. Eskiden de öyleydi.

18. yy.'da Nedim ve Şeyh Gâlib, onun hâturasına hürmeten, Çağatayca şiirler yazdılar. Behzad onun şiirlerini minyatürlerle bezedi. Nakkaşlar ki-taplarını nakışladı ve kutsal kitaplar gibi ciltlettirip elden ele geçirdiler.

Bir "Nevâi Hamsesi"ne sâhib olmak çok önemli bir hâdiseydi.

Nevâi Herat'ta doğdu (1441). Uygur Türklerindendir. Kıkıne Bahâdır adındaki babası asıl bir âiledendi ve uzun zaman Timuroğulları'nın hizme-tinde bulunmuştu.

Nevâi ile Mirzâ Sultan Hüseyin Baykara aşağı-yukarı aynı yaşlardaydı-lar. Kendisi de yine Timuroğulları'ndan olan Sultan Baykara, devlet idâre-sini ele alıp başa geçince, Ali Şîr Nevâi'yi veya Mîr Ali'yi veya Emir Ali Be-gi yanına aldı. Değerini bildiği için hemen bir ferman yaydı ve şöyle dedi: *"Memleketimdeki herkese fermanımdır. Ve herkes bilmelidir ki Ali Şîr'in bizim indimizdeki değeri mahremiyet ve hususiyeti tasavvur edilenden ziyâdedir. Ol sebepten bilâ istisna herkes ona âzamî hürmetle mükelleftir."*

Böyle bir ferman alışılmış bir durum değildi ve Ali Şîr'in hükümdar nezdindeki değerini gösteriyordu.

Herat, Baykara zamanında dünyanın ilim merkeziydi. Bilginler ve şâir-lerin diyârıydı. Medreselerde burslu on iki bin talebe vardı.

Öyle bir hükümdardı Baykara. Veziri Ali Şîr'di, Nedimi Molla Câmi'ydi.

Halifî ve Halilî onun târihçileriydiler. Minyatür ustası Behzad onun ressamıydı. Devletşah ve hattat Sultan Ali onun saygı çemberindeki isimlerdi.

Bu hârika ortamda Ali Şîr, hükümdarla aynı çizgiyi paylaşan, buna rağmen hep geride kalmaya dikkat gösteren yoldaşı, arkadaşı, dostu, sırdaşı hükümdârî dâima ululayan bir kişi oldu.

Muhakemetü'l Lugateyn (İki lisanın karşılaştırılması ve tahlili) adlı kitabı, Türkçe üstüne âbide bir kitaptır. Türkçeyi Farsça ile karşılaştırır ve dilin ne kadar farkında olduğunu ortaya koyar.

*

Her yıl ocak ayı gelince fakîri bir Ali Şîr heyecânı sarar. Onun bizdeki unutulmuşluğu bütün bir ay hüzünle doldurur sanki. Bunun bir takdir olduğunun farkına vardığımızda zaten ay bitmiş olur ve gündemi önemsiz bir sürü şey doldurur. Ay geçer gider.

Bundan dokuz yıl evvel bizim bu mecmuada (Kubbealtı Akademi Mecmuası, Temmuz 1996) Dr. Nesrin T. Karaca imzalı bir makâle neşredildi. Rahmetli Prof.Dr. A. Süheyl Ünver hocanın, Müjgan Üçer Hanıma anlattığı bir hikâyeyi naklediyordu bu yazı.

Hikâye, Baykara ile Ali Şîr Nevâî dostluğunun destanıydı ve nerdeyse bir "dip not" olarak veriliyordu.

Târihin bildirdiğiyle (aşağı-yukarı) benzerlik arzeden bu olağanüstü hâdiseyi, (Süheyl hocanın metnini esas olarak) biz şöyle tahayyül eyledik.

*

Râviyan'ı ahbar ve nâkılan'ı âsar şöyle rivâyet ederler kim;

Mirzâ Sultan Hüseyin Baykara hüküm sürerken Türk dünyâsı kendini bulmuştu. Herat şehri bir ilim ve sanat ocağı olmuştu.

Herat'a bir gün Mîr Ali adında bir delikanlı geldi. Müstesna, yağız ve yahşi bir delikanlıydı. Yanında çobanları, önlerinde sürüleri vardı. Şehrin kıyısında oba tuttular.

Devrisi günü Mîr Ali şehrin dellâllarına, münâdilerine şu haberi yaymaları için para verdi:

"Ey Herat'ın ahâlisi, zengini-fakiri.. Cümlemenize dilediğiniz miktarınca koyun tevzi ediyorum. Fakirlere veresiye ve ucuz vereceğim. Zenginler peşin ve biraz pahalı alacaklar.

"İstekliyseniz yarın Kolukısa'nın hanına buyrun, Mîr Ali sizi bekler olacak."

Veresiye ve ucuz olana her devirde rağbet vardır. O zaman da öyle oldu. Sabahın serininde hanın önü öyle doldu ki, görenler hayrette kaldı.

Mîr Ali hepsini hoşça karşıladı. Onları sözleriyle okşadı. İsteyene istediğince mal verdi, senet almadı, sözünü bile etmedi.

Dağıtımın sonunda şöyle bir nutuk söyledi.

"Bu koyunların bedelini sizden Sultan Hüseyin Baykara vefat edince istiyorum. Hepiniz selâmet içinde kalın..."

Ve atına atladı. Herat'ı terk etti.

Her devirde münâfık vardır. O zaman da vardı. Mirzâ Sultan Hüseyin Baykara'yı kendilerine uygun gelen şekliyle haberdar ettiler...

"Bu bilinmez zat senin bir an önce ölmeni istediğini korkusuzca, ulu-orta beyan etti ve ölümünü tarihlendirdi. Gayri sen bilin..."

Genç hükümdar vaziyete çok üzüldü. Üzülmez mi? İnsanlara değer verdiğini, onları Allah'ın rızasına uygun yönettiğini ve onların da sanki kendisinden memnun olduklarını sanıyordu. Huzursuz birkaç günden sonra bu bilinmez şahsın bulunup huzura getirilmesini irâde etti.

Takip memurları Mîr Ali Bey'i buldular. Sahra'da muazzam ve mükemmel bir çiftliği sâhibiydi ve hizmet edenleri ona "baba" diyorlardı.

Memurları sükûnetle karşıladı Ali beg. Onları buyur etti toyladı ve bir gün ağırladı odasında, alıkoydu.

Devrisi gün şafakla bile yola koyuldular. İkinci vakti huzura kabul olundular.

Mirzâ Sultan Hüseyin ile Sahra Bey'i Mîr Ali ilk defa karşılaştılar ve gözleri arasında bir sevgi ve hayranlık alış-verişi oldu. Bu alış-veriş her ikisini daha ziyâde üzdü. Çünkü karşılaşmaları bir anlaşmazlığın halli üzerineydi. Sultan Baykara düşündü:

"Bilerek kimseyi incitmemeye gayret gösterdim. Allah'ın adaleti üze hükmetmeye gayret eyledim. Resul'ü Ekrem sallallah'ü aleyhi vesellem efendimiz her kararımda yanımda ve başımda oldu. Şimdi bu temiz yüzlü yiğit görünüşlü adam neden benim bir an önce göçmemi niyâz eder?"

Mîr Ali düşündü:

"Düşündüğüm kadar mükemmel bir hükümdar değil gâliba. Benim apaçık maksadımı eğer anlamadı da beni azarlamak için çağırdıysa, hayal kırıklığına"

uğrayacağım ve müteessir olacağım. Dur bakalım, inşallah hayrolur..."

Sultan Baykara, hakîm bir sesle, sesini yükselterek ve hem soran, hem azarlayan bir edâ ile sordu:

"Benden sana ne kötülük geldi ki, hâttâ hükmüm altında bulunan bu ülkede sana ne fenalık yapıldı ki, koyunu tevzi ettiğin cemaate böyle bir cümle söyledin?..."

Mîr Ali kendi yaşındaki temiz yüzlü, yahşi Türkmen Sultan'ın gözünün içine bakarak tane tane konuştu.

"Sultanım efendim. Bu fakirin gönlü arzu ederdi ki, bu makâma oturan ve lâıyk olması gereken kimesne bu cümlelerin mânâsını anlayabilsin, bu seviyeye ulaşmış olabilsin..."

Ben o şartları koşmakla sizin ömrünüzün kısalmasını arzu eder değildim. Bilâkis, uzamasını arzu ettim. Çünkü koyun tevzi ettiğim her fakir, koyunların bedelini bir an önce alamayayım diye, ömrünüzün uzaması için her sabah namazı sonrası 'Allahım Sultan Baykara'nın ömrünü uzun eyle...' diye dua edeceklerdi. Nitekim ediyorlar."

Yirmi yaşında var-yok bir genç âdemin böylesine sağlam bir muhake-me ve mantığa sâhip olması, genç hükümdârı hayran eyledi. Cevaptan ziyâdesiyle memnun oldu.

Ona makam ve mansıp teklif etti, ısrar etti ve onu yanında alıkoydu. Devlet işlerini ona tevdi etmekte hayır gördü ve kendisini vezir eyledi. (Bir kısım râviyan onların çocukluk arkadaşı olduğunu söylese de, daha yaygın olanı onların bu şekilde karşılaştığıdır...)

Her devirde, lâıyk olsun veya olmasın, kendisine devlet teklif edilenler bu işe gözlerini kapatır ve atlarlar. Ama atlamayanlar da vardır. O zamanlar da vardı. Nitekim Mîr Ali:

"Efendimiz hükümdardır ve arzusu fermanıdır. Müsaade buyrulursa fakir, sarayda değil, şehrin dışında mütevâzî bir evde kalmak isteriz.

Ve yaptıklarının Allah rızâsına uygun yapıldığından emin olunmasını ve inanılmasını, dolayısıyla onaylanmasını isteriz.

Ve millete hizmet dışında makâma ve mansıba ihtiyacının olmadığını bilinmesini isteriz."

.....

Şehrin dışındaki ikâmetgâhı ile saray arasındaki Türkmen sahrasını her

gün atıyla kateden genç vezir, böylece hem milletten kopmamış oldu ve hem de her gün temiz sahra havası solumuş oldu. Ve işte olacaklar da bu vesileyle oldu.

Bir gün, bu gidiş-gelişler esnâsında fakirce bir bahçe çitinin gerisinde Mîr Ali, Cenâb'ı Zülcelâl'in bir şâheserini gördü. Onun özenerek yarattığı ve sanki bütün güzellerin ve güzelliklerin sultânı olsun diye getirip yer yüzüne bıraktığı bir âhüydü. Elif kâmetli, servi boylu, olmayacak kertede güzel ve kusursuz bir genç kızdı bu. Bir ay parçasıydı.

Mîr Ali yirmili yaşlardaydı. Kanının donduğunu sandı. Olduğu yerde kalakaldı. Bir müddet kımıldayamadı. Açık ağzını kapayamadı, başını bir başka yöne çeviremedi. Koskoca vezirdi, ayıp olur mu acep diye düşünemedi ve boş gözlerle, fersiz-feleksiz baktı, durdu.

Kız, bir ceylân gibi sekerek evinin kapısında kayboldu.

Şimdi dünyâda sadece bu kapı vardı.

Atından indi, düşmemek için yuları sıkı tuttu ve kapıyı tıklattı.

Akça sakallı güler yüzlü bir Molla, aralanan kapıda onu selâmladı.

İçeri girip hoşâmedi eylediler, misâfirî ikramlandırdılar.

Mihmânın vezir olduğunun anlaşılması üzerine Molla:

"Efendim, değil siz, atınızın misâfirliği bize en büyük şerefi bahşeder. Safâ geldiniz. Ömrümüzce, başımızın üzerindesiniz ve biz bu onuru, bu ziyâretle hep taşıyacağız. Şimdi sebab-i ziyâretinizi emredin..."

Mîr Ali, o pek güzel konuşan, şiirler söyleyen Mîr Ali, kekeleyerek, kimi sıkılarak, fakat dosdoğru, maksadını anlattı ve... damatlığa kabulünü niyâz etti.. Molla'dan kızını istedi, Allah'ın emri, dedi.

Molla, meseleden şahsen heyecan duydu amma, akıl sâhibi, sâlih bir baba olarak davrandı:

"Müsâade buyrun, kızıyla görüşeyim. Benim reyim müsbettir. Ama karar onundur. Çünkü ona bahşedilen ömür, onun tarafından yaşanacaktır. Karar onundur."

Bu güzel, çok güzel kızın adı Gül Hanım'dı. Cevâbı şöyle oldu Gül Hanım'ın...

"Baba, siz münâsip gördükten sonra, böyle yiğit bir insanın zevcesi değil, hizmetçisi olmayı bile şerefle kabullenirim..."

("Baba, siz münâsip gördükten sonra" cevabı, demek ki o zamanlar da "memnuniyetle kabul ediyorum" cümlesinin girişi olarak kullanılıyormuş..")

Cevabın tebliğinden sonra ne yapacağını şaşırdı ve yanlış anlaşılacağını bile düşünmeden kemerinde bulunan bütün dünyâlıkları, akçeleri molanın önüne indirdi.

Hâtâsını tez anladı ve düzeltmeye çalıştı:

"Gül Hanım'ın karşılığı değil bunlar, asla değil... Beni evinize kabul ettiniz. Bu sebeple kabul ediniz..."

Molla biraz kılırdı ama veziri kırması mümkün olabilmezdi.

Aradan bir hafta geçti-geçmedi, dostu ve hükümdarı Baykara'yı durumdan haberdar eyledi ve dünür olmasını niyaz etti ve resmen bir "dünür heyeti" teşkil edilip mollaya gönderildi.

Nişan teati edildi ve dua kılındı. Vezir yerinde duramaz oldu.

*

Sultan Baykara ava gitmek âdetindeydi. Böyle bir hovardalığı vardı.

Başta aziz veziri, heyetini topladı ve yola yöneldi.

Vezir, belki nişanlısını kaçamak da olsa görebilirim umuduyla, her zamanki güzergâhı değiştirip, heyeti Gül Hanım cânibine yöneltti. "Burası daha kestirmedir, haydi bugün buradan..." dedi.

Av heyetini davullarla ve zurnalarla şehir dışına kadar uğurlayan uğurlayıcıların seslerini Gül Hanım da duydu ve heyecanla, nişanlısını görebilmek duasıyla, bahçeye koştu, bir ağacın arkasına sindi.

Hüseyin Baykara, saklanmaya çalışan bu dünya güzeli genç kızı gördü, gördü, gördü... Ve sanki kafasına bir balyozla vurulmuş gibi, olduğu yerde kalakaldı.

Onu sanki yıldırım çarptı. Belki bir an kalbi durdu. Rengi sarardı ve hayatında duyduğu en büyük heyecanın tokadıyla sarsıldı. Rahatsız olduğunu beyan etti ve geri dönülmesini istedi.

Elbette gece sabaha kadar uyumadı. Yani uyuyamadı. Feryat etti, huzuru kapattı ve veziri dışında kimseyi kabul etmedi.

Hükümdarın vaziyetinden yeşe düşen vezir, yalvaran bir ifâdeyle bu hâlin sebebini sordu. Sultanı, sırdaşı, arkadaşı, veziri Mîr Ali'ye durumunu anlattı:

"Hz. 'Fatma, peygamber-i ekber'i, o en mükemmel insanı kaybettiği zaman demişti ki: 'Üzerime yağan ızdırıp kürre-i arzın üzerine yağmış olsaydı, mutlaka arzı çökertirdi. Şimdi ben, benzer durumdayım. Dün sen de vardın, ava gi-

derken bahçede bir kız gördüm. Görmemle vurulmam bir oldu. Şimdi ben say ki bir ölüyüm. O âhâyü eğer huzurumda görmezsem, göremezsem bana yaşamak vallâhi haramdır. Endişem odur ki, bu bir gönül işidir. Ya bana varmak istemezse... İşte bu ihtimaldir beni öldüren..."

Ali Şîr, bütün hâdisatı o saat anladı. Anlamaz olur mu? Bir insanı bir görüşte bu denli çarpabilen yeryüzünde başka bir varlık olabilemezdi...

"Bu memlekette, rızâsı ile size kızını vermeyecek veya size varmayacak bir kimsenin mevcudiyeti mümkün değildir sultanım. Emir buyrulursa, heyetin başına geçer, size ben dünürlük ederim." dedi ve Baykara'nın minnet dolu bakışlarını üzerinde hissetti.

Ordular karşısında bir kaya kadar sert ve metin olan koca Baykara Sultan:

"Ali, ya vermeyecek olurlarsa, ya kız gönülüyle gelmeyecek olursa" dedi ve gözünden iki damla yaş indi.

Ali Şîr, durumdan ziyâdesiyle müteessir oldu.

Dünür heyetinin başında tekrar ve değişik, perişan duygularla molların kapısını tekrar çaldı. Vaziyeti anlattı. Molla, sâkin dinledi. Kızıyla tekrar görüşmesi gerektiğini söyledi ve izin istedi. Gül Hanım elbette durumu kavradı ve içi kavruldu. Bir yiğit Türkmen kadını olarak babayı cevapladı:

"Sebeb-i hayâtım, babam. Ben deve miyim ki iki defa kesileyim veya satılayım. Ali Şîr'e söz ve gönül kesmişem, ondan başkasıyla evlenmem mümkün olabilmemez..."

Ali Şîr Nevâi, yalvarma makâmında ve solgun bir sesle:

"Ben bir vezirim, Baykara ise bir Sultan. İstemezse ben yarın yok olabilirim. Beni her an azledebilir. Oysa o bir Sultandır, Türk ikliminin efendisidir. Onunla evlenmek en büyük şereftir. Bana gelince, ben sevdamdan feragat ediyorum. Bu devlet için çok gerek olan Sultan'ımın sağlığı adına ben kendimi kıyıya çekiyorum. Onunla evlenirse mutlak bahtiyar olacaktır."

Gül Hanım, babasının nakletmesiyle bu teklifi dinledi. Dinledi, dinledi sonra gülümsedi:

"Peki baba, başka çârem yoksa, benim üç şartım var. Mîr Ali bunları kabul ederse Sultan ile evlenmeye râzı olacağım."

Dostluk odur ki, dost uğruna ölüm dahil, her şey kabul edilebilir. Şartların ne olduğunu bile sormadan vezir Ali Beg, bütün şartları, ne olursa olsun kabul ettiğini söyledi ve sonucu bekledi.

Molla, bir süre sonra kızı Gül Hanım'dan bir mektup getirdi ve şöyle dedi:

"Kızım der ki, bu mektubu eczaneye götürüyorsunuz, oradan size ne verilirse alıp getiresiniz."

Mektubu açan eczacı, dürülmüş kâğıt içinde iki reçete buldu. Onları okumaya durdu. Birini okurken güldü. Ötekini okurken hüzünlendi, gözleri bugulandı, başını salladı. Her iki reçetenin gereğini hazırladı. İki ayrı paket yaptı ve paketleri işaretledi, belirtti. İlaçlar, ak sakallı sevimli baba vasıtasıyla Gül Hanım'a ulaştı.

Bütün bu hâdiseler hızla olup, geçerken, saatler, dakikalar Ali Şîr Nevâi için yıl oldu, asır oldu, geçmedi.

Gülüstandaki sarı gülün cennetten gelme eski sarı-sırma rengi bu zaman içinde sanki uçtu gitti, kayboldu ve yerine hastalıklı benizlerin hasta sarısı gelip oturdu. Ali Şîr'e böyle geldi.

Gül Hanım, evinin odalarından birine, orta yere bir çarşaf gerdirdi ve odayı ikiye böldü. Babasından niyâzda bulundu ki, Nevâi'yi alıp bu odaya getire, kendisi de onunla birlikte dura.

Arzusu yerine getirildi Gül Hanımın. Odanın ortasına bir çarşaf gerildi. Bir yanına Gül Hanım geçip oturdu, öte tarafta Molla ile Nevâi kaldı.

Gül Hanım Nevâi'ye hitaben şöyle söyledi:

"Şartlarımı kabul ettiniz. Şu, birincisi. Baba, lütfen perdenin arasından elini uzat. Şu paketi yanındaki konduğumuza ver ve ona bunu kullanmasını rica ettiğimizi söyle"

Nevâi, gülererek paketi aldı. Oracıkta açtı ve bir küçük şişenin içindeki mayiyi içti. Eğer başka bir talebi, veya talimatı yoksa gitmek için destur istedi.

Gül Hanım, çarşafın gerisinden:

"İlacı içtiniz. Ben de buradaki bana ait olanı içtim. Şimdi gitmek dilersiniz. Merak etmediniz mi, nedir bu sizin içtiğiniz, nedir bu benim içtiğim, efendimiz?"

Ali Şîr, "hayır" dedi.

Gül Hanım söyledi:

"Sizin kullandığınız ilaç, sizi kısır kılacak bir ilâçtı. Sizin artık bu dünyâda bir çocuğunuzun olması ve zürriyetinizin devamı mümkün değildir. Ve dönüşü, panzehiri de yoktur."

Benim kullandığım ise, tesirini tedricen, azar azar gösteren bir zehirdi. Süresi kırk gündür. İçeni kırk gün sonra bitirir. Bu gün birinci gün. Şimdi, varıp deyin Sultan'a, düğün hazırlıklarına başlasın. Bu günden itibaren ben hazırım."

Arkadaşının, dostunun, sultanının saadeti için kendi hayatını hiçe sayabilecek derecede Türklüğe has meziyetlerle ihâtalı olan Ali Şîr, gâyet metin, evi terk etti, sultanına müjdeyi verdi ve onu sevinç sellerine garketti.

Muhteşem bir düğün için hazırlık yapıldı ve bir hafta içinde Gül Hanım, saraya gelin geldi.

Akşam olanda, gelin odasının kapısında Gül Hanım, sıkıntılı fakat kararlı bir tavırla Baykara'ya şöyle dedi:

"Adalet ve merhameti gölgesine sığındığımız sultanımız, efendim. Kendimi müthiş bir tarzda halsiz ve hasta hissediyorum, iltimâsınıza ve insanlığınıza ilticâ ediyorum. Eliniz elceğizime değmeden bir ay süre niyâz ediyorum. Düğün devam ededursun.."

Baykara, gerçek mânâda bir insan, hükümdar olmakla bu vasıflarını kaybetmeyenlerden ve eşini azize kabul edenlerden olduğu için, elbette "peki" dedi ve elbette gönülce perişan, odayı terk etti.

Güneşler doğdu-battı, yeller esti, günler geçti ve otuzbeşinci gün Gül Hanım yatağa düştü.

Baykara'nın elbette olup-bitenin derunundan haberi yoktu... Derin üzüntüye kapıldı, çokça telâş etti ve sırdaşı Nevâi'yi kendisini teselli etmek üzere yanına çağırdı.

Nevâi'nin yapacak bir şeyi yoktu. Hükümdarını eylemek, eğlendirmek için bir av tertip etti. Tam bu sırada Gül Hanım'dan kendisine bir haber ulaştı.

"Anlaşmamız devam etmektedir. Kendisi ava gitmesin ve tebdil-i kıyafetle bana kadar bir gelsin..."

Dilek yerine getirildi. Nevâi ava gitmemek için mazeret beyân etti, Sultanından özür diledi ve onlar ava gittikten, şehri terk ettikten sonra, kılığını-kıyafetini değiştirdi, tanınmaz bir hâletle Gül Hanımın huzuruna koştu.

Dar'ı dünyâda iki günlük ömrü kalmış Gül Hanım, takatsiz, ona şöyle söyledi:

"İkigün sonra göçeceğim ve bu dünyâyı sizlere bırakacağım. Bu, bilerek ve isteyerek oluyor. Endişeye ve hüzne gerek yoktur. Kabul buyurduğunuz şartla-

rimdan birini yerine getirmiş bulunuyorsunuz, var olun. Şimdiye kadar eliniz elime değmedi. Sonra da değmeyecek.

Ben öldükten sonra lütfen, bedenimin konuştuğu tabutu kabre siz indiriniz, bu benim ikinci şartımdır. Üçüncüsü şudur: Her cuma vakti, ruhumu şâd etmek üzere Kur'an-ı Kerim okuyunuz... Şimdi gidebilirsiniz, aziz vezir."

Tam bu sırada, sarayın kapısında bir telâş başladı, gürültüler, oraya-buraya koşuşturmalar oldu. Hizmetçiler, Sultanın avdan erken döndüğünü ve saraya girmekte olduğunu haber verdiler.

Nevâi büyük telâşa kapıldı. Hemen bir çâre düşünöldü. Av köpeklerine yal pişirilen büyük kazan getirildi, Ali Şîr içine girdi ve kazanın kapağı kapatılarak hizmetçilerin eliyle aşığıya yollandı.

Kazan aşığı indirilirken Baykara yukarıya çıkıyordu. Üzüntü ve sıkıntıdan, hizmetçilere çatmak istedi,

"Siz bu hayvanlara iyi bakamıyorsunuz. Onları besleyemiyorsunuz. Onlar da avda başarısız oluyor. Getirin bakalım nasıl hazırladınız bu yalı da hayvanlar bundan hoşlanmıyorlar." dedi.

Kazanı önüne koydular. Kapağı açtı, korkudan tir tir titreyen can yoldaşını orada öyle perişan ve çâresiz gördü ve aceleyle kapağı kapatıp söyledi: "İyidir, götürün.."

Çünkü, karakterinden katiyen emindi dostunun. Onu görmezlikten geldi.

Ali Şîr, onulmaz yaralandı. Hemen o gün Herat'ı terk etti ve kendini dağa vurdu. Dağda bir derviş buldu ve onun münzevî hücregâhına sığındı. Üstünde başında ne varsa dervişe bağışladı hepsini ve ölü gibi toprağa uzandı.

Günü geldi ve Gül Hanım bu âleme vedâ etti. Baykara perişân oldu. Onu, bahçede bir servi ağacının altına uzattılar ve defin için telaşlı ve hüznönlü bir hazırlığa başladılar.

Bu zor gününde can dostunu yanında göremeyen Sultan, Nevâi'nin neredeyse hemen bulunup getirilmesini emretti ve defin için, gelmesini bekledi.

Onu, dağ hücresinde ölü mesâbesinde buldular, alıp getirdiler. Sitem etti Baykara:

"İlâhi Ali, bir hücreye kapanıp dua etmektense, buraya gelip bu çâresiz dos-

tunu, bu gamlı gününde teselli etmek, Allah indinde daha makbul değil midir, bunu sen bilmez misin?"

Ali Şîr, servinin altında serin, cansız yatmakta olan Gül Hanım'a doğru baktı. Gözünden akan yaşlarla birlikte bir mısra söyledi:

"Servinin sâyesinde gül soldu, nitmek gerek?"

Baykara, aynı vezinle tamamladı beyti

"Serviden tabut yapıp, gülden kefen itmek gerek"

Servi kesildi, tabut yapıldı. Güllerden kefen edildi ve defin vakti geldi. Nevâî, son niyâzında bulundu Baykara'ya, seslendi:

"Sultanım, ruhsat vererseniz tabutu mezara ben indirmek isterim.."

Gül Hanım'ın ikinci isteği de yerine getirilmiş oldu böylece.

*

Cenaze dönüşü Baykara, Nevâî'nin koluna girdi ve saraya doğru iki gölge gibi yürüdüler.

"Şimdi anlat bakalım koca vezir. Gönlünü dök bakalım, orada ne hazineler gizledin?"

Nevâî her şeyi anlattı. Gözyaşları sel oldu. Baykara ondan geri kalmadı.

Birbirlerine iki can dostu olarak sarıldılar ve hiçkırıkları bütün sarayı salladı.

*

Râviyan'ı ahbar ve nâkılan'ı âsar rivâyet ederler kim, Ali Şîr Nevâî merhum, yaşadığı sürece her Cuma günü, namaz vakti evvelinde ve sonunda Gül Hanım için Kur'an-ı Kerim okudu ve öylece geçip-gitti âleminden...

Hânım hey!

Okuduklarım-Gördüklerim-Duyduklarım

Kemâl Y. AREN

SÂMIHA ANNEMLE HAYÂLÎ SOHBETLER: I

BU SOHBETLER NASIL DOĞDU?

Anneciğim, hani sen "YUSUFÇUK"¹da!

"Devletlim, bugün sensizliğe tahammülüm yok; beni kendimden geçir, sarhoş et! dedim.

Ağaçlar, yerdeki otlar, taş ve toprak o anda birer kadeh olup bana senin aşkını sundular. Hem istemek, hem de reddetmek olur mu? İçtim. Evet seni kâinat zerrelerinden her zerreten içtim. Fakat kanmadım. İçtikçe de haykırdım: Sevgilim, sensizliğe tâkatim yok! Beni sarhoş et, kendimden geçir!.." diyordun ya, işte benim de sensizlik acısı tahammül sınırlarımı aştığı demlerden birinde, nereden geldiğini anlayamadığım, ama bir meltem esintisi gibi rahatlatıcı, ferahlık verici bir düşünce zihnime doğuverdi: Hayâlimde olsun seninle sohbet etmek!..

Günün beni meşgul eden mes'elelerine, evvelce eserlerinizi okurken çıkarılmış notlardan cevaplar oluşturup, berâberliğimizin hazzına varmak!..

Neden olmasın dedim:

Zekâtı yok, zarar etmez, tükenmez, eksilmez

Olur mu âdeme hulyâ gibi nisâb-ı ferâh...²

demiş şâir!..

Bu sohbetler böyle bir duygulanışın sonunda doğdu. Hata varsa elbette bana âittir. Okuyucularımın müsâmahasına sığıyorum.

Bu vesîle ile:

Elimdeki notları bir zaman evvel "Ağabey, bunlar size teslim!" diyerek, fakîre bir hazîne bağışlayan Semahat YÜKSEL hanım kardeşime gönüller dolusu şükran...

İnaniyorum ki o notların varlığı bu sohbetlerin yazılmasına vesîle oldu.

Allah râzı olsun!..

¹Yusufçuk, s. 37

²Şeyh Galib.

"BEN" MERKEZLİ BİR DÜNYÂDA YAŞIYOR OLMAK

- Anneciğim, insanların, gitgide "Ben merkezli bir dünyâda yaşadıklarını düşünüyorum. Öfkelerinin, hırslarının, hicranlarının ve bâzen dök-tükleri nedâmet gözyaşlarının hep "ben", "bana", "benim için" arzularının eseri olduğunu anlıyorum.

- Bu hal, günümüzün şartlarından mı kaynaklanıyor, ya da insanlar hep böyle miydi?..

- Kuzucuğum, "Menfaat kânûnu her sınıfta, her seviyede aynı ta-hakkümle buyruk yürüten tek hükümdardır."³

"Menfaat öyle müstebit bir kuvvet ki, onun elinden bir İstanbul-lu ve bir Konyalı kurtulamadığı gibi, dünyânın herhangi bir köşesinde yaşayan herhangi bir kimsenin hayatında da esaslı rolü gene o oynuyor."⁴

"Yalnız kendini düşünmek ve kendi arzularının yerine getirildiği zaman hoşnut ve mes'ud olmak: "İşte hayvanla müşterek olduğumuz bir insiyak."⁵

"Her adımda ademe doğru koşturulan biz, bilmediğimiz sonların tehlikelerine sevkedilmekteyiz. Nihâyetsiz bir emel denizinde, hırs ve tamâ rüzgârlarıyla şişmiş yelkenimizle çalkalana çalkalana ecel denizine gittiğimizi olsun bilsek!..⁶

Gene bilsek ki: "Her zevk, her güzellik, her saltanat bir hayaldir, ya da bir rüyâ!..⁷

Ah, gene bilsek ki: "Eğlenceden, zevkten, gençlik ihtiraslarından işbâ hâline gelmiş, kanıksamış bir kimse, bunların üstünde bir zevk âlemi bulamayınca muhtelif his buhranlarına çığır açan bir kesele düşüyor."⁸

Ah, ah, ah... Zavallı ben!.. Dili elinden alınmış çocuk!.. Şu, bir şiirden farkı olmayan ifâdelerin lezzetini lûgate bakmaya lüzûm kalmadan tada-bilseydim!.. Ne yazık!.. Ne yazık ki o kadar olur!..

³ Yaşayan Ölü, s. 24

⁴ Yaşayan Ölü, s. 21

⁵ Yolcu Nereye Gidiyorsun? s. 355

⁶ Yolcu Nereye Gidiyorsun? III. Baskı, s. 272

⁷ Yolcu Nereye Gidiyorsun? III. Baskı, s. 322

⁸ Ateş Ağacı, s. 3

O anda edeben kendilerine 'Efendim tam anlayamadım, biraz açar mısınız?' diyemedim.

Sâmiha Annem sözlerini şöyle bağladılar:

"Bildığım bir şey varsa, hayat denen külhanda; menfaat, vefâsızlık ve yalan odunu yanmazsa, dünya hamamı ısınmaz."⁹

Rüyâdan uyanmış gibi oldum.

Önce bulunduğum yeri anlamaya çalıştım: Yeniköy sırtlarında Boğaz'a nâzır bir kır kahvesine oturmuşum. Önümde bir çay bardağı dolu duruyor. Kimbilir getirileli ne kadar oldu? Kahveciye ayıp olmasın diye buz gibi olmuş çayı iki yudumda bitirdim.

Gözlerim buğulu!..

Tâ ileride kırk küsur yıl önce kendilerini defâlarca ziyârete geldiğim yalı!.. İstinye Câmii'nin bitişiğindeki ahşap yalı.

O günleri, o ziyâretleri, gördüklerimi hatırlamaya çalıştım, olmadı. Gözlerimin önüne hiçbir şey gelmedi.

Demek ki -dedim kendi kendime- Kuzu Kemâl, senin istemenle olmuyor. Onun gelip seni sarhoş etmesi gerekiyor!.. Kendinden geçmen, her zerre kadeh olup ondan içmen gerekiyor. O mertebeye ermeyince olsa olsa sen satırlar arasında dolanıp duran bir seyrancı olursun ancak.

O kadar!..

"Sen bir seyrancısın, seyrânın eyle!

Deme şu neden şöyle bu böyle!.."¹⁰

Yâ garip Kemâl, yâ böyle işte Kuzucuk!..

Gözlerimin kenarından süzülen yaşları parmağımın ucuyla almaya çalıştım, başa çıkamayınca bıraktım aksınlar...

Son zamanlarda -yaşlılık alâmeti olsa gerek- pek sulu gözlü oldum.

Orası öyle! Ama bu gözler nasıl sulanmasın!.. Hep seni arıyorum:

⁹ Yaşayan Ölü s. 66.

¹⁰ Lâedri.

Önümde, yanımda, arkamda, her yerde, her yerde!..

Nasıl bulabilirim?..

Ben dünya denilen hamamdayım!..

Şakır şakır terliyorum!

Şüphesiz ben de herkes gibi külhana biraz biraz menfaat, vefâsızlık, yalan odunu atmış olmalıyım. Niye olmasın ki? Benim onlardan ne farkım var?

Dünya külhanındayım... Terliyorum!

Bir yandan da teselli arıyorum.

Acaba şu cümleler aradığım teselliği gizliyor olabilir mi:

"Meçhuller ve muhaller içinde gamsız ve tasasız zevkedip yaşayabilen insanlarla dolu olan bu dünyâda biraz olsun onlardan olmak, hiç değilse onlardan görünmek bir zarûret!"¹¹

Yok, hayır, roman kahramanı Adli'nın, yeni yetme çağındaki muhâkemesini, hayâtın acı-tatlı bir sürü cilvesiyle karşılaşmış, saçları ağarmış Kemal efendi kendine tutamak edinemez. Edinemezse o zaman da terleme-ye devam eder.

Terliyorum.

¹¹ *Yolcu Nereye Gidiyorsun?*, 3. Baskı, 1997, s. 81.

osmanlı koleksiyonu bursa serisi

Canakkale Seramik
Kalebodur.

"SERAMİK BUDUR"

Dağıtıcı Firma: Kale Pazarlama Tic. A.Ş. Büyükdere Cad. Kaleseramik Binası 4. Levent İstanbul Telefon: 0 212 270 70 00

İhracatçı Firma: Kale Export Dış Tic. A.Ş. Büyükdere Cad. Kaleseramik Binası 4. Levent İstanbul Telefon: 0 212 270 70 00

www.kale.com.tr